

T.C.  
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ  
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ  
GENEL DİL BİLİM ANABİLİM DALI

TÜRKÇEDE [-DA] BİÇİMBİRİMİNİN UZAMSAL VE  
UZAMDIŞI GÖRÜNÜMLERİ: BİLİŞSEL DİL BİLİM  
ÇERÇEVESİNDE BİR UYGULAMA

BETÜL SOYLU

YÜKSEK LİSANS TEZİ

DANIŞMAN  
DOÇ. DR. AYŞE EDA GÜNDOĞDU

KONYA-2025

T.C.  
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ  
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ  
GENEL DİL BİLİM ANABİLİM DALI

TÜRKÇEDE [-DA] BİÇİMBİRİMİNİN UZAMSAL VE  
UZAMDIŞI GÖRÜNÜMLERİ: BİLİŞSEL DİL BİLİM  
ÇERÇEVESİNDE BİR UYGULAMA

BETÜL SOYLU

YÜKSEK LİSANS TEZİ

DANIŞMAN  
DOÇ. DR. AYŞE EDA GÜNDOĞDU

KONYA-2025



## TEZ KABUL FORMU

Öğrencinin	Adı Soyadı	Betül SOYLU		
	Numarası	22081031002		
	Ana Bilim / Bilim Dalı	Genel Dilbilim Anabilim Dalı		
	Programı	Tezli Yüksek Lisans	X	
		Doktora		
Tezin Adı	Türkçede [-DA] Biçimbiriminin Uzamsal ve Uzamdışı Görünümleri: Bilişsel Dilbilim Çerçevesinde Bir Uygulama			

Yukarıda adı geçen öğrenci tarafından hazırlanan “Türkçede [-DA] Biçimbiriminin Uzamsal Ve Uzamdışı Görünümleri: Bilişsel Dilbilim Çerçevesinde Bir Uygulama” başlıklı bu çalışma 14/05/2025 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda oybirliği ile başarılı bulunarak jürimiz tarafından Doktora Tezi olarak kabul edilmiştir.

Sıra No	Danışman ve Üyeler		
	Unvanı	Adı ve Soyadı	İmza
1	Prof. Dr.	Seda Gülsüm GÖKMEN	
2	Doç. Dr.	Sinan ÇAKIR	
3	Doç. Dr.	Ayşe Eda GÜNDOĞDU (Danışman)	



## BİLİMSEL ETİK SAYFASI

Öğrencinin	Adı Soyadı	Betül SOYLU		
	Numarası	22081031002		
	Ana Bilim / Bilim Dalı	Genel Dilbilim Anabilim Dalı		
	Programı	Tezli Yüksek Lisans	X	
		Doktora		
Tezin Adı	Türkçede [-DA] Biçimbiriminin Uzamsal ve Uzamdışı Görünümleri: Bilişsel Dilbilim Çerçevesinde Bir Uygulama			

Bu tezin hazırlanmasında bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle riayet edildiğini, tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel kurallara uygun olarak atıf yapıldığımı bildiririm.

**Betül SOYLU**



## ÖZET

Öğrencinin	Adı Soyadı	Betül SOYLU		
	Numarası	22081031002		
	Ana Bilim / Bilim Dalı	Genel Dilbilim Anabilim Dalı		
	Programı	Tezli Yüksek Lisans	X	
		Doktora		
Tezin Adı	Türkçede [-DA] Biçimbiriminin Uzamsal ve Uzamdışı Görünümleri: Bilişsel Dilbilim Çerçevesinde Bir Uygulama			

Bu çalışma, Türkçedeki [-DA] biçimbiriminin çokanlamlı yapısını bilişsel dilbilim kuramı çerçevesinde incelemeyi amaçlamaktadır. Çalışmada, söz konusu biçimbirimin uzamsal ve uzamsal olmayan anlam uzanımlarının nasıl sistematik bir ilişki içerisinde olduğu; imge şemaları, imleyen-sınır organizasyonu ve kavramsal metafor kuramı temelinde ortaya konmuştur. Çözümlemelerde, öntür sınıflandırma modeliyle paralel olarak, bulunma durumunun öntür bir uzanımdan türeyen uzamsal, uzamdışı ve arakesit uzanımlarının aile benzerliği gösterdiği; birbirleriyle ve öntürle ilişkili oldukları sonucuna varılmıştır.

Veriseti, 9470 tanık tümceden oluşan bir örneklemden oluşmakta olup her bir tanık tümcenin oluşturduğu sahne, imge şematik yapı, imleyen- sınır ilişkisi ve kavramsal metafor bakımından kodlanarak değerlendirilmiştir. Bu çözümlemelerde, *sınırlılık*, *boyut*, *gözeneklilik* ve *öngörülebilirlik* gibi bilişsel parametrelere dayanan bir betimleme modeli geliştirilmiştir. Çözümlemeler sonucunda, uzanımlar 3 ana ulamda sınıflandırılmıştır: uzamsal, uzamdışı ve arakesit. Uzamsal ulamda 1832 sahne yer alırken bu sahneler 8 uzanım olarak sınıflandırılmıştır: *öntür*, *alan*, *tanımsız*, *destek*, *yayılgan*, *etki*, *kaynaşma*, *yol*. Arakesit olarak belirlenen ulamda *içerik*, *etkinlik*, *katılım*, *durum*, *araç* ve *sahiplik* olmak üzere 6 uzanım bulunmuştur ve 1035 sahne bu grupta yer almaktadır. Uzamdışı uzanımlar toplamda 17 uzanımda değerlendirilmiştir ve 4333 sahne bu grupta yer almaktadır. 2270 tanık tümcedeki yapılanmalar araştırma kapsamı dışında olması nedeniyle araştırmaya dahil edilmemiştir.



## ÖZET

---

Elde edilen bulgular, [-DA] biçimbiriminin yalnızca fiziksel konum bildiren bir biçimbirim olmadığı; aynı zamanda bir çok soyut kavramın kavramlaştırılmasında etkin rol oynayan kavramsal çok katmanlı bir anlamsal örgütleyici işlevi gördüğünü ortaya koymuştur. Bu yönüyle çalışma, hem bilişsel anlam kuramlarının Türkçe veriler üzerinden sınanmasına hem de çokanlamlılık çözümlerinde kullanılacak özgün bir şematik modelin geliştirilmesine katkı sunmaktadır.

**Anahtar Sözcükler:** Bulunma durumu, çokanlamlılık, imge şemaları, kavramsal metafor, bilişsel dilbilim, imleyen-sınır, öntür.



## ABSTRACT

Student's	Name Surname	Betül SOYLU		
	Number	22081031002		
	Department	Department of Linguistics		
	Study Program	Master's Degree with Thesis	X	
		Doctorate		
Thesis' Name	Spatial and Non-Spatial Extensions of [-DA] Morpheme in Turkish: An Application within The Framework Of Cognitive Linguistics			

This study aims to examine the polysemic structure of [-DA] morpheme in Turkish within the framework of cognitive linguistics theory. In the study, the systematic relationship between the spatial and non-spatial extensions of the morpheme in question is revealed based on image schemas, trajector- landmark organization and conceptual metaphor theory. In the analyses, parallel to the prototype theory, it was revealed that the spatial, non-spatial and intersection extensions of the locative case derived from a prototype extension showed family resemblance; they were related to each other and to the prototype. The data set consisted of a large sample of 8694 sentences and the scene formed by each sentence was coded and evaluated in terms of image schematic structure, trajector- landmark relationship and conceptual metaphors. In these analyses, a description model based on cognitive parameters such as boundedness, dimension, porosity and predictability was developed. As a result of the analyses, extensions were classified into 3 main categories: spatial, non-spatial and intersection. While there are 1832 scenes in the spatial category, these scenes are classified into 8 extensions: *prototype, area, indefinite, support, protensive, effect, merging, path*. In the category determined as intersection, 6 extensions were found as *content, activity, participation, situation, vehicle and ownership* and 1035 scenes are in this group. Non-spatial extensions were evaluated in 17 extensions in total and 4333 scenes are in this group. The structures in 2270 witness sentences were not included in the study because they were not directly related to the research topic.

The findings obtained revealed that the locative case in Turkish is not only a morpheme indicating physical location; it also serves as a conceptual multi-layered semantic organizer that



## ABSTRACT

---

plays an active role in the conceptualization of many abstract concepts. In this respect, the study contributes both to the testing of cognitive meaning theories on Turkish data and to the development of an original schematic model that can be used in polysemy analyses.

**Key Words:** Locative case, polysemy, image schemas, conceptual metaphor, cognitive linguistics, trajector-landmark, prototype.



## İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ .....		ix
1	<b>GİRİŞ</b> .....	1
1.1	Araştırmanın Konusu ve Problemi .....	1
1.2	Araştırmanın Amacı .....	2
1.3	Araştırmanın Önemi .....	2
1.4	Sınırlılıklar .....	3
2	<b>KURAMSAL ÇERÇEVE</b> .....	4
2.1	Bilişsel Dilbilim .....	4
2.2	Bilişsel Dilbilimin Felsefi Temelleri .....	4
2.1.2	Bilişsel Dilbilimin İki Temel Uzlaşısı .....	6
2.2.1	Bilişsel Dilbilgisi ve Bilişsel Anlambilim .....	10
2.3	Uzamsal Sahnelere İlişkin Temel Kavramlar ve İlkeler .....	21
2.3.1	İmge Şemaları .....	21
2.3.2	Uzamsal Sahnelerin Analizinde Kullanılan Betimsel Araçlar ..	41
2.3.3	Metafor .....	47
2.3.4	Metonimi .....	51
3	<b>ALANYAZIN</b> .....	56
3.1	Uzamsal İlişkileri Kodlayan Dilbilgisel Yapılara İlişkin Yabancı Kaynaklar	56
3.2	Türkçede Bulunma Durum Biçimbirimine [-DA] İlişkin Kaynaklar	65
4	<b>YÖNTEM</b> .....	69
4.1	Araştırmanın Modeli .....	69
4.2	Araştırmanın Evreni ve Örneklemi .....	69
4.3	Veri Toplama Araç ve Teknikleri .....	70
4.4	Verilerin Toplanması .....	70
4.5	Verilerin Çözümlemesi .....	71
5	<b>BULGULAR</b> .....	72
5.1	Uzamsal Alan .....	73
5.1.1	Öntür .....	74
5.1.2	Alan .....	76
5.1.3	Tanımsız .....	78
5.1.4	Destek .....	79

5.1.5	Yayılgan .....	81
5.1.6	Etki Alanı .....	82
5.1.7	Kaynaşma .....	83
5.1.8	Yol.....	84
5.2	Arakesit .....	85
5.2.1	İçerik .....	86
5.2.2	Etkinlik .....	87
5.2.3	Katılım .....	87
5.2.4	Durum .....	89
5.2.5	Araç.....	89
5.2.6	Sahiplik .....	90
5.3	Uzamdıışı Alan.....	91
5.3.1	Zaman .....	91
5.3.2	Konu-Bağlam.....	98
5.3.3	Tarz .....	99
5.3.4	Metaforik Durum .....	99
5.3.5	Nicelik.....	101
5.3.6	Düzey .....	102
5.3.7	Metaforik Alan.....	103
5.3.8	Grup .....	104
5.3.9	Etki Alanı .....	105
5.3.10	Metaforik Yol.....	106
5.3.11	Metaforik Katılım .....	107
5.3.12	Metaforik Destek .....	108
5.3.13	Topluluk.....	109
5.3.14	İlişki .....	110
5.3.15	Duyuşsal- Bilişsel .....	110
5.3.16	Metaforik tanımsız.....	112
5.3.17	Sahiplik.....	113
6	SONUÇ VE TARTIŞMA .....	114
	KAYNAKLAR .....	128
	ÇİZELGELER LİSTESİ.....	135
	ŞEKİLLER LİSTESİ .....	136

## ÖNSÖZ

Bu tez, yalnızca bir akademik çalışmanın ürünü değil, aynı zamanda sabrın, inancın ve içsel dayanıklılığın sınandığı uzun bir yolculuğun hikayesidir. Dilin, yalnızca iletişim aracı değil; aynı zamanda düşüncenin, kavrayışın ve insan deneyiminin bir yansıması olduğunu keşfetmek, bu sürecin en büyüleyici yanlarından biri oldu. Türkçede oldukça temel bir biçimbirim gibi görünen bulunma durumunun, kavramsal düzlemde ne denli derin bir yapı taşıdığını fark etmek ise, bu yolculuğun bana sunduğu en değerli akademik farkındalıklardan biriydi.

Bu çalışmanın her bir satırı, çoğu zaman mesleki sorumluluklar arasında, yorgunlukla ama tutkuyla yazıldı. Her adımda zihinsel emeğin yanında kalp emeği de vardı. Ve bu süreçte, en büyük gücüm, yanımda olan insanların desteğiydi.

Öncelikle, akademik rehberliği, sabrı ve yol göstericiliğiyle çalışmanın her aşamasında yanımda olan, kıymetli tez danışmanım Doç. Dr. Ayşe Eda GÜNDOĞDU'ya en içten teşekkürlerimi sunuyorum. Kuramsal çerçevenin inşasından yöntemsel kararların alınmasına kadar bu tezin gelişimine sağladığı katkılar benim için çok kıymetlidir. Bunun ötesinde, kendime dair duyduğum şüphe ve endişeleri göğsünde yumuşatan, her daim hissettirdiği manevi desteğiyle bu zorlu süreci benim için daha katlanabilir kılan bir danışman olmuştur. Ayrıca, beni bilişsel dilbilimle tanıştıran bu alanın bir tutkuma dönüşmesinde yol açıcı olduğu için kendisine ayrıca müteşekkirim.

Bu vesileyle, bölüm dışından bir öğrenci olarak ders döneminde yaşadığım eksikleri kapatmaya çalıştığım süreçte, gösterdikleri akademik rehberlik, açtıkları ufuklar, sabır ve özveriyle yanımda olan tüm bölüm hocalarıma, özellikle Doç. Dr. Sinan ÇAKIR'a teşekkür etmek isterim. Her anlamda çok zorlandığım o süreçte destekleri benim için çok değerliydi. Ayrıca değerli yorumlarıyla çalışmamın niteliğini artıran saygıdeğer jüri üyesi hocalarıma en içten teşekkürlerimi sunarım.

Hayatın her alanında olduğu gibi bu süreçte de en çok ihtiyaç duyduğum şey, anlaşılma ve desteklenmekti. İşte tam da bu noktada, adını burada özel bir yerle anmak istediğim bir insan var: İrem Zülal KARABİNA. Bu tez, senin sessiz ama

kararlı desteğın, bir bakışta ne hissettiğimi anlayan yüreğın ve “sen yapabilirsin” deyişlerinin, gölgesinde büyüdü. Her vazgeçme eşiğinde tek bir bakışın, söylediğın tek bir söz, toparlanmak için bana güç verdi. Yanımda olduğun her an için, kelimelerin yetmeyeceğı kadar teşekkür ederim. Çalışmada ayrıca şematik çizimlerin oluşturulmasında verdiğın destek ve yaratıcılığın için sana minnettarım. Bu çalışmada senin izini taşıyan çok şey var.

Başta annem Gülser SOYLU, babam İdris SOYLU ve ablam Rabia GIYNAŞ olmak üzere aileme, özellikle koşulsuz sevgileri ve anlayışları için ayrıca minnettarım. Onların varlığı, tüm zorlukları aşılabılır kıldı. Onlara yeterince vakit ayıramama, bir arada olduğumuz zamanlarda bile zihnimin tezle meşgul olmasına rağmen, beni anlayışla karşılayan, her halimi olduğı gibi kabul eden aileme gönülden teşekkür ediyorum. İyi ki varsınız.

Bu tezi, yalnızca bir akademik gereklilik değil, iç dünyamın ve zihinsel emeğimin bir dışavurumu olarak görüyorum. Dilerim ki bu çalışma, Türkçeye ve bilişsel dilbilim alanına katkı sunmanın ötesinde, dili düşünmenin ve anlamının başka yollarını arayanlara da ilham olur.

# 1 GİRİŞ

## 1.1 Araştırmanın Konusu ve Problemi

Bu çalışmanın konusu Türkçede bulunma durum biçimbiriminin oluşturduğu uzamsal ve uzamdışı uzanımları kapsamaktadır. Bilişsel dilbilimin temel tezlerinden olan imge şemaları ve çokanlamlılık kavramları çerçevesinde Türkçede [-DA] biçimbiriminin çokanlamlılığının görünülerinin incelenmesinin yanı sıra uzamsal ve uzamdışı uzanımlarının belirlenmesi tez çalışmasının konusunu oluşturmaktadır.

Bilişsel dilbilim anlamın kurulumu açısından kavramlaştırma, bedenleşmiş biliş, ansiklopedik anlam ve çokanlamlılık gibi kavramları öne çıkarmaktadır ve buna bağlı olarak çevremizdeki uzamsal kurulumların algılanması ve dilde kodlanış şekilleri de bilişsel paradigmanın doğuşundan itibaren araştırma konusu olmuştur. Bunun yanı sıra bilişsel anlambilimde çokanlamlılık kavramı çeşitli bilim insanları tarafından ele alınmış ve yalnızca sözlükçenin değil dildeki birçok yapının çokanlamlı bir yapı sergilediği görüşü bu çerçevede kabul görmüştür. Bu çerçevede bu çalışmanın konusu olarak Türkçede uzamsal kurulumların betimlenmesinde kullanılan biçimbirimlerden biri olan [-DA] biçimbiriminin anlambilimsel görünümleri belirlenmiştir.

Bu doğrultuda araştırmanın problemini *Türkçede bulunma [-DA] biçimbiriminin çokanlamlılık görünümleri nasıldır?* genel araştırma sorusunun altında ele alınan araştırma soruları oluşturmaktadır:

- a. Türkçede [-DA] biçimbirimi kaç farklı uzamsal uzanıma sahiptir?
- b. Türkçede [-DA] biçimbirimi kaç farklı uzamdışı uzanıma sahiptir?
- c. Türkçede [-DA] biçimbiriminin oluşturduğu uzamsal uzanımları hangi imge şemalarıyla ilişkili olarak ortaya çıkmaktadır?
- d. Türkçede [-DA] biçimbiriminin oluşturduğu uzamdışı uzanımları hangi imge şematik dönüşümler, metaforik ve metonimik ilişkiler sonucunda ortaya çıkmaktadır?
- e. Türkçede [-DA] biçimbiriminin uzamsal ve uzamdışı uzanımları birbirleriyle ve belirlenecek olan öntür anlamla nasıl ilişkilendirilmektedir?

- f. Belirlenecek olan uzamsal ve uzamdışı uzanımların anlambilimsel ağ üzerindeki gösterimi nasıldır?

## 1.2 Araştırmanın Amacı

Dildeki uzamsal ilişkileri kodlamakla ilişkili olan yapıların incelenmesi ve bu yapıların çokanlamlılık anlayışı içerisinde hangi ilişkili anlamlarda kullanıldığının betimlenmesi; dilin işleyişi, dil- zihin arasındaki ilişkinin doğası ve bedensel, bireysel ve kültürel deneyimlerimizin kavramlaştırma yapısı üzerindeki etkilerinin incelenmesi açısından önem arz etmektedir. Bu doğrultuda çalışmada Türkçedeki ad durum eklerinden biri olan ve uzamsal kavramların Türkçedeki kodlanış biçimlerinden birini temsil eden [-DA] biçimbiriminin çokanlamlılık anlayışı içerisinde uzamsal ve uzamdışı uzanımlarını bedenleşmiş biliş teziyle ilişkilendirilerek ve imge şemaları ve kavramsal metafor kuramından yararlanarak betimlemek amaçlanmaktadır.

Bu çalışma Türkçedeki bulunma durum eki olan ve uzamsal kurulumların betimlenmesinde kullanılan [-DA] biçimbirimini detaylı ve açık bir yöntemi takip edip betimleyerek ilgili alanyazına katkıda bulunmak amaçlamaktadır. Bu doğrultuda çalışmanın temel amaçları aşağıdaki şekilde özetlenebilir:

- a. Türkçe [-DA] biçimbiriminin çokanlamlılığını açıklamak için anlambilimde kavramlaştırmayı ve bedenleşmiş deneyimleri öne çıkaran bilişsel dilbilim ilkelerinden faydalanmak,
- b. Bilişsel dilbilimin temel tezlerini göz önünde bulundurarak [-DA] biçimbiriminin öntür uzanımını tespit etmek, anlambilimsel ağını oluşturmak ve düzandan genişleyen farklı uzanımlarının düzandan ve diğer uzanımlarla olan anlamlı ilişkilerini ortaya çıkarmak.

## 1.3 Araştırmanın Önemi

Türkçe alanyazında bulunma durum eki olan [-DA] biçimbiriminin çokanlamlılığına ilişkin yapılmış sınırlı sayıda çalışmaya rastlanmıştır. Bu çalışma öncelikle alanyazındaki bu eksikliği gidermeyi amaçlaması açısından önem arz etmektedir. Ortaya çıktığı dönemden itibaren hızlı bir gelişme kaydeden bilişsel paradigma, dünyanın farklı tipolojik özelliklere sahip dillerinde gerçekleştirilen çeşitli

deneysel araştırmalarla zenginleşmiştir. Bu alışma da söz konusu ereve kapsamında bilimsel katkı sunmayı amaçlamaktadır.

Türkçedeki farklı yapıların bilişsel dilbilim bağlamında nasıl kavramlaştırıldığını araştırmak, kavramlaştırmaların bireysel ve kültürel deneyimlere dayalı olarak şekillendiği varsayımıyla, kültürel kodlarımızın ortaya çıkarılmasına katkı sağlayabilir. Bu bağlamda, çalışmanın bulgularının önemli bir değer taşıyacağı öngörülmektedir. Bunun yanı sıra, bilişsel dilbilimin yabancı dil öğretimine farklı bir bakış açısı kazandırması ve bilişsel dilbilim temelli ğretim planlarının sunulmasının yabancı dil öğrenme sürecinde nihai başarıya ulaşılmasını kolaylaştırabileceği çeşitli deneysel çalışmalarla gösterilmektedir (Kilimci, 2017; şener, 2021; Tyler, 2012). Çalışmanın bu bağlamda ileride yapılabilcek yabancı dil öğretimine ilişkin çalışmalara bir çıkış noktası sunabilecek olması açısından alanyazına katkı sağlaması beklenmektedir.

#### **1.4 Sınırlılıklar**

- I.** Araştırmada Türkçe Ulusal Derlemi (TUD) 3.0 Basit Sorgu seçeneği kullanılacak ve Biçimbirim Arama (Ek) yapılacaktır.
- II.** N-gram aralığı  $[n+5/n-5]$  ile sınırlandırılacaktır.

## 2 KURAMSAL ÇERÇEVE

### 2.1 Bilişsel Dilbilim

### 2.2 Bilişsel Dilbilimin Felsefi Temelleri

Bilişsel Dilbilim, çeşitli kuramsal yaklaşımları ortak bir bakış açısını paylaşan, nispeten yeni bir dilbilimsel araştırma paradigmasıdır. Bu paradigmanın dile yaklaşımının ve temel varsayımlarının anlaşılabilirliği açısından bilişsel çerçevenin felsefi temeli olarak kabul edilen *deneyimsel gerçekçiliğin* (İng. experiential realism) tanımlanması önem arz etmektedir. Bu doğrultuda, söz konusu felsefi yaklaşımın ortaya çıktığı objektivist geleneğin anlaşılması gerekmektedir. Genellikle geleneksel Batı düşüncesiyle ilişkilendirilen objektivizm Lakoff (1990) tarafından bir zihin veya dil kuramı değil, Batı felsefesinin tarihine derinlemesine kök salmış bir dizi önsel varsayım olarak tanımlanır.

Objektivizm, felsefi bir duruş olarak, algılayandan ve algılayanın yorumundan bağımsız olarak var olan bir dış ve nesnel gerçekliğin varlığını savunur. Bu bakış açısı, bilginin ve gerçeğin nesnel olduğunu ve rasyonel sorgulama ve gözlem yoluyla keşfedilebileceğini öne sürer (Davidson, 2004). Objektivizm, dilin, deneyimlerden veya yorumlardan bağımsız olarak var olan bir gerçekliği yansıtan bir semboller sistemi olduğu görüşünü temsil eder. Bu bağlamda, objektivist bir dilbilim yaklaşımı, anlamın sembolik temsiller ve nesnel gerçeklik arasındaki soyut ilişkilere dayandığını savunur. Anlam, dilin sembollerinin, dünyadaki nesnelere ve olaylarla kurduğu doğrudan bağlantılar üzerinden şekillenir. Bu yaklaşıma göre, anlam, bireylerin kişisel deneyimlerinden veya bağlamsal faktörlerden bağımsızdır ve tamamen sembolik yapılar ile nesnel gerçeklik arasındaki ilişkilerle belirlenir.

Objektivist bakış açısına göre, kavramlar, ya Kant'ta olduğu gibi genel zihinsel temsiller olarak ya da Frege'nin anlam felsefesinde olduğu gibi mantıksal varlıklar olarak anlaşılır ve her iki durumda da, kavramlar son derece soyut ve iyi tanımlanmış yapılardır (Johnson, 1987). Bu kavramlar, hangi şeylerin veya nesnelere bulunduğunu, hangi özelliklere sahip olduklarını ve hangi ilişkiler içinde yer alabileceklerini belirlemek için kullanılır. Örneğin, sandalye kavramı, tüm sandalyeler

için geçerli olan ve onları sandalye yapan ortak özellikleri içerir. Bu nedenle, kavramlar, somut bir nesnenin belirli bir görüntüsünden bağımsız olarak, soyut bir düzlemde var olan ve tüm somut örnekleri kapsayan temsiller olarak görülür.

Objektivist görüşe göre, kavramlar, onları algılayan veya deneyimleyen belirli bir zihinden bağımsızdır, yani bedensizdir. Kavramların, insan bedeninin, algı sisteminin veya sinir sisteminin sınırlamalarından etkilenmeden var olduğu düşünülür. Zihin- beden dualizmine dayanan bu görüş, zihinsel süreçlerin bedensel deneyimlerden bağımsız ve evrensel olarak geçerli olduğuna işaret eder. Ayrıca, objektivizm, herhangi bir anlam analizinin gerçek kavramlar üzerinden yapılması gerektiğini savunur. Bu, metaforik kavramların, nesnel olarak var olan dünyayla tam olarak örtüşmediği, dolayısıyla anlam analizi için geçerli bir temel oluşturamayacağı anlamına gelir.

Son olarak, objektivist anlam kuramı, anlamın semboller ve nesnel durumlar arasındaki ilişkiler üzerinden, bireyden bağımsız olarak ele alınmasını öngörür. Bu açıdan, *Tanrı'nın gözü* (İng. God's-eye) bakış açısının, yani tüm insan sınırlamalarını aşan ve evrensel olarak geçerli bir yansıtıcı duruş oluşturan bir bakış açısının var olduğu epistemolojik iddiasıyla uyumludur (Johnson,1987). Bu yaklaşım, bilginin ve anlamın, insan algısı ve bedensel deneyimlerden bağımsız olarak, nesnel ve evrensel bir düzlemde var olduğunu savunur.

Lakoff ve Johnson gibi bilişsel dilbilimciler tarafından savunulan deneyimsel gerçekçilik ise, objektivizmi sorgulayarak bedenlenmiş deneyimlerin bilişsel süreçler ve dilsel ifadeler üzerindeki etkisini vurgular. Deneyimsel gerçekçilik, bilincin ve akıl yürütme mekanizmalarının insan bedeninin yönelimlerine ve çevreyle kurulan etkileşimlere bağlı olduğunu ileri sürer (Johnson, 1987). Deneyimsel gerçekçiliğe göre, dil ve kavramlar, dünyayı fiziksel olarak bedenimiz aracılığıyla deneyimleme şeklimizden doğrudan etkilenir (Lakoff, 1987; Johnson, 1987). Bu yaklaşımda, anlam, objektivist yaklaşımda olduğu gibi soyut ve bağlamdan bağımsız bir yapı değildir; aksine, somut deneyimlerle ve anlamlandırma sürecindeki bireyle ilişkilidir.

Deneyimsel gerçekçilik, insan bilişinin bedensel deneyimlerle şekillendiğini savunur. Bu yaklaşıma göre zihinsel süreçlerimiz ve kavramlarımız, fiziksel deneyimlerimiz ve vücutlarımızın dünyayla kurduğu etkileşimler sonucu biçimlenir. Bedenlenmiş bir zihin anlayışı, dilin ve düşüncenin, bedensel ve fiziksel dünyayla kurulan bu etkileşimlerden doğrudan etkilendiğini öne sürer. Zihinsel süreçlerimizin ve kavramsal dünyamızın bedensel deneyimlerle nasıl iç içe geçtiği ve bu etkileşimlerin dilsel ifadelerle nasıl yansıdığı, deneyimsel gerçekçilik açısından merkezi bir öneme sahiptir.

Epistemolojik olarak, deneyimsel gerçekçilik bilgi ve anlamın bireyin deneyimlerinden türediğini savunur. Bu yaklaşım, anlamın ve bilginin, objektivist görüşte olduğu gibi bireyden bağımsız bir gerçekliğe dayanmadığını, aksine bireylerin dünyayı nasıl deneyimledikleri ve bu deneyimleri nasıl yorumladıkları üzerinden inşa edildiğini ileri sürer. Ontolojik olarak ise, deneyimsel gerçekçilik, gerçekliğin tamamen bireyin bedensel deneyimleri ve duyuşsal algıları aracılığıyla inşa edildiğini savunur. Bu yaklaşım, gerçekliğin ve bilginin, bireylerin fiziksel ve duyuşsal dünyayla kurdukları dinamik etkileşimler sonucu oluştuğunu vurgular. Bu anlamda, deneyimsel gerçekçilik, bilginin ve anlamın, nesnel bir dış gerçeklikten değil, bireyin dünyayla kurduğu bedensel ve duyuşsal ilişkilerden doğduğunu öne sürer.

### 2.1.2 Bilişsel Dilbilimin İki Temel Uzlaşısı

Bilişsel dilbilim girişimi iki temel uzlaşma etrafında şekillenmektedir (Lakoff, 1990): *Genelleyici uzlaşma* (İng. generalisation commitment) ve *bilişsel uzlaşma* (İng. cognitive commitment). Genelleyici uzlaşma, insan dilinin tüm yönlerine uygulanabilen genel ilkelere sahip olduğu varsayımına dayanmaktadır. Dilin biçimbilim, sözdizim ve anlambilim gibi farklı alt modüllere sahip temel bilişsel sistemden ayrı ve özerk bir modül olarak değerlendirildiği formal yaklaşımların aksine bilişsel dilbilimde dil, genel bilişsel mekanizmalardan ayrı bir yeti olarak değil bu mekanizmaları yansıtan bir araç olarak ele alınmaktadır. Söz konusu modüler yaklaşım, yalnızca pratiklik gerekçesiyle değil; aynı zamanda dilin bileşenlerinin bütünüyle ayrı ve organizasyon açısından kıyaslanamaz olması nedeniyle de ayrı alt modüllere ayrılması gerektiği fikrini savunmaktadır (Evans, Bergen ve Zinken, 2007). Bilişsel dilbilimciler ise dilin

bütün yönlerini yansıtan genel ilkeler belirlemeyi hedeflemekte ve sesbilim, sözdizimi, anlambilim vb. gibi farklı dil sistemlerinde ortak *düzenleme ilkeleri* (İng. organisational features) aramaktadırlar (Evans, 2007).

Dilin bütün alt sistemlerinde bulunduğu varsayılan söz konusu temel ilkeler arasında sınıflandırma, çokanlamlılık ve metafor sayılabilir (Evans ve Green, 2006). Bu bağlamda araştırmanın devamında söz konusu ilkelere değinilecek ve dilin bütün alt sistemlerinde nasıl geçerli yansımalarının olduğu gösterilecektir. Sınıflandırma algı sistemi ve biliş arasındaki geçişi sağlamaktadır. Algısal bir sistem çevredeki bir varlık hakkında bilgi edindikten sonra, bilişsel sistem varlığı bir sınıfa yerleştirir (Barsalou, 1992). Rosch'un 1970'lerde yapmış olduğu alanda önemli bir etki yaratan çalışmalarının (Rosch, 1973; Rosch ve Mervis, 1975) ardından konu bilişsel bilim ve bilişsel dilbilim alanında önde gelen isimler tarafından araştırma konusu olmuş, çeşitli deneysel çalışmalarla desteklenmiştir. Elde edilen bulgular ışığında Aristoteles'e kadar dayanan *gerek ve yeter koşullar* (İng. necessary and sufficient conditions) anlayışıyla şekillenen geleneksel sınıflandırma anlayışı sorgulanmış ve pratikte bir sınıfı tanımlamakta kullanılacak gerek ve yeter koşulları tam olarak belirlemenin oldukça zor olduğu öne sürülmüştür. Çünkü bu, bir sınıfın tüm üyeleri tarafından paylaşılan ortak özelliklerinin tamamının belirlenmesi ve bu özelliklerin bir araya geldiğinde o sınıfın tüm üyelerini tanımlamak için yeterli olmasını gerektirir.

Wittgenstein (1958) meşhur OYUN örneğiyle bu yaklaşımın zorluğunu göstermektedir. Filozof, oyun olarak adlandırdığımız etkinliklere örneğin satranç, kart oyunları, top oyunları, olimpik oyunlar, bakarak bunlar arasında ortak bir özellik bulmaya çalışmanın mümkün olmadığını; bunun yerine benzerliklerin ve ilişkilerin bir dizi halinde ortaya çıktığını ifade eder. Wittgenstein (1958), oyunlar arasında karmaşık bir benzerlikler ağı olduğunu vurgular ve bu durumu tanımlamak için *aile benzerliği* (İng. family resemblance) ifadesini kullanır. Söz konusu kavram, geleneksel sınıflandırma anlayışından farklı olarak insan zihninin sınıflandırmalarının doğası gereği bulanık ve esnek sınırlara sahip olduğunu ileri süren yeni bir sınıflandırma anlayışı olarak ortaya çıkan *öntür sınıflandırma kuramında* (İng. prototype theory) de kullanılmaktadır. Söz konusu kuramda bir kavramın bir sınıfa üyeliğini farkı

derecelerde değerlendirilmektedir ve dolayısıyla sınıflar arasındaki sınırların bulanık ve esnek bir yapıya sahip olduğu görüşü kabul edilmektedir. Öntür sınıflandırma modelinin özellikleri şu şekilde özetlenebilir (Loebner ve Hooimeijer, 2013; Rosch, 1973; Rosch & Mervis, 1975):

**a.** Bir sınıf içerisinde öntürler en iyi örneklerdir. Örneğin, dil kullanıcılarının Şekil 2.1’de numaralandırılmış FİNCAN resimleri arasından (a)’nın FİNCAN ulamının daha iyi temsil ettiğini ifade etmeleri muhtemeldir.

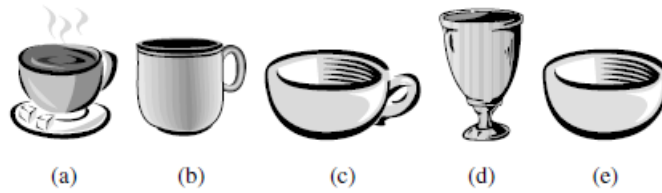
**b.** Gerekli ve yeterli koşullar kümesi yoktur bunun yerine, sınıf üyeliği, sabit bir dizi gerekli koşullardan ibaret değil; bir sınıfın öntürü, daha az tipik örneklerde bulunmayan özelliklerle tanımlanabilir.

**c.** Sınıfın üyeleri aile benzerliği ile birbirine bağlıdır. Örneğin Şekil 2.1’deki fincanlar sınıfı ne kadar iyi temsil ettikleri açısından farklılık gösterse de, birbirleriyle ilişkili oldukları gözlemlenebilmektedir çünkü kulba sahip olmak, derin/geniş ağıza sahip olmak gibi farklı özellikleri açısından birbirleriyle benzerlik göstermektedirler ve bu da tamamının ortak bir sınıf olarak değerlendirilmesine yol açmaktadır.

**d.** Öntürler, sınıflandırma için referans noktaları olarak hizmet eder.

**e.** Sınıf üyeliği, öntüre benzerlik meselesidir.

**f.** Sınıf üyeliği bir derece meselesidir dolayısıyla sınıfların bulanık sınırları vardır.



**Şekil 2.1** FİNCAN sınıfı (Evans ve Green, 2006).

Bu bağlamda ele alınan öntür sınıflandırma modelinin bilişsel dilbilim çalışmalarına yansması, bu tür bir sınıflandırma anlayışının yalnızca sözcük anlamlarıyla ilişkili olarak değil, ayrıca sesbilim, sözdizim ve biçimbilim gibi farklı dil sistemlerinin ortak temel özelliklerinden biri olarak ele alınması olmuştur. Bu durum, Evans ve Green (2006) tarafından sunulan biçimbilimsel örnekler üzerinden

değerlendirilebilir (bkz. Çizelge 2.1). Bu örnekler, İtalyancadaki küçültme biçimbiriminin tek bir anlamı olmadığını aksine farklı şekillerde davranan çeşitli anlamlardan oluşan bir sınıf oluşturduğu ve söz konusu sınıfın üyelerinin aile benzerliği gösterdiği gözlemlenmektedir.

**Çizelge 2.1** İtalyanca küçültme eki örneği.

<b>Fiziksel küçüklük</b>	Paese (köy)	Paesino (küçük köy)
<b>Sevgi ifadesi</b>	Mamma (anne)	Mamma (annecik)
<b>Zayıflatılmış ölçü</b>	Cena (akşam yemeği)	Cenetta (hafif bir akşam yemeği)
<b>Nitelik</b>	Lavore (çalışmak)	Lavoricciare (isteksiz çalışmak)

Dilin tüm alanlarında ortak olarak gözlemlenebileceği varsayılan ilkelerden bir diğeri olan çokanlamlılık; tek bir dilsel birimin birden çok, farklı fakat birbiriyle bağlantılı anlamları içermesi durumunu ifade etmektedir ve geleneksel olarak terim sadece sözcük anlamıyla sınırlı olarak ele alınmaktadır (Taylor 1995; Evans, 2007). Brugman'ın 1981'de *over* ilgeci üzerine yaptığı ve daha sonra Lakoff (1987) tarafından geliştirilen çalışma ve Lindner'in 1981'de *up* ve *out* ilgeçleri üzerine yaptığı çalışmalar çokanlamlılık yaklaşımına ilişkin ilk çalışmalar olarak ele alınabilir. Çokanlamlı sözcükler, sınıflandırmaya ilişkin öntür yaklaşımıyla da paralel olarak, aile benzerliği yoluyla birbiriyle bağlantılı olan ve bir öntür etrafında toplanan anlam sınıfları olarak tanımlanmıştır. Çokanlamlılık bilişsel çerçevede sadece kelime anlamı alanıyla sınırlı kalmamış, aynı zamanda dilbilgisel sınıfların tanımlanmasına kadar genişletilmiştir (Cuyckens ve Zawada, 1997). Dolayısıyla söz konusu fenomenin yalnızca sözlükçeyle ilişkili olarak değil dilin biçimbilim ve sözdizim gibi sistemlerinin de taşıdığı temel bir özellik olarak ele alınması söz konusudur. Araştırmacılar tarafından (Croft ve Cruse, 2004; Langacker, 2002, 2008) çeşitli dilbilgisel sınıflara ait dilsel öğelerin *anlambilimsel ağlarının* (İng. semantic network) ortaya konması bu genel ilkeyle ilişkilendirilebilir.

Geleneksel olarak, yalnızca estetik bir araç olarak kabul edilen ve sadece yazınsal metinler içerisinde ele alınan metafor da; bilişsel dilbilimciler tarafından dilin tüm alanlarında gözlemlenebilen bir özellik ve bilişsel mekanizmaların işleyiş

örüntülerinden biri olarak ele alınmıştır. Lakoff ve Johnson tarafından ilk olarak *Metaforlar: Hayat, Anlam ve Dil* (1980) adlı eserde ortaya konulan ve geliştirilen *kavramsal metafor kuramı* (İng. conceptual metaphor theory) içerisinde metaforlar kaynak ve hedef alanlar arasındaki bağlantılar üzerinden tanımlanmıştır. Kavramsal metafor kuramı ile bilişsel dilbilim içerisinde metafor kavramı, insan dilinin temel özelliklerinden biri ve anlamsal genişlemenin bir kaynağı olarak tanımlanmıştır.

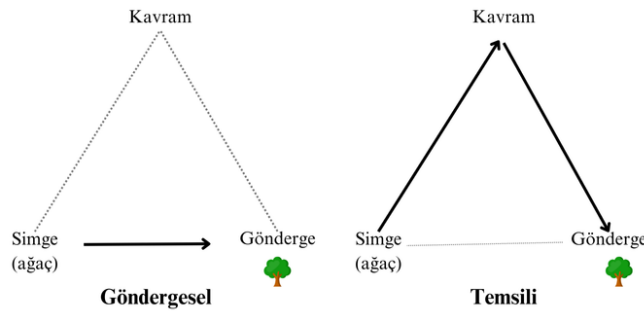
Bilişsel dilbilim çerçevesinde ikinci uzlaşma olan bilişsel uzlaşma (Lakoff, 1990) dilbilimsel kuramların diğer bilişsel bilimlerden, özellikle de psikoloji, yapay zeka, bilişsel sinirbilim ve felsefeden elde edilen bulgulara dayanması gerektiğini savunur. Bu anlayış, dilin formal paradigmadaki olduğu gibi diğer bilişsel yetilerden farklı ve özerk modüler bir yapı olarak tanımlanması görüşüne karşı çıkmaktadır. Bilişsel uzlaşma, dilin genel bilişsel süreçlerin bir parçası olduğu ve bu doğrultuda incelenmesi için disiplinlerarası bir anlayışı gerektirdiği görüşünü temsil etmektedir.

### 2.2.1 Bilişsel Dilbilgisi ve Bilişsel Anlambilim

Bilişsel dilbilim konusu bağlamında bilişsel anlambilim ve bilişsel dilbilgisi olmak üzere iki ana alanda incelenebilir. Bilişsel dilbilim, 1970'lerde objektivist dünya görüşüne ve ilgili yaklaşım olan doğruluk-koşullu anlambilime karşı bir tepki olarak ortaya çıktı (Evans ve Green, 2006). Anlamı sözcükler ile dünya arasındaki ilişki olarak gören doğruluk-koşullu anlambilimin aksine bilişsel anlambilim anlamı kavramsal yapının bir yansıması olarak görür. Dilin diğer bilişsel yapılarla bütünlük içinde ele alınması gerektiğini öne süren bilişsel yaklaşım içerisinde anlam da bilişsel süreçler bağlamında kavramlaştırmayla ilişkili olarak ele alınmaktadır. Bu doğrultuda, anlamın insan zihninde nasıl oluşturulduğunu ve temsil edildiğini inceleyen bilişsel anlambilim bazı temel sayılıtlar etrafında şekillenmektedir (Evans ve Green, 2006; Gärdenfors, 1999). Bunlardan ilki kavramsal yapının bedenlenmiş olduğudur. İnsanlar, yalnızca algılayabildikleri ve kavrayabildikleri şeyler hakkında konuşabilir; bu kavrayışlar ise doğrudan bedenlenmiş deneyimlerden türetilmiştir (Evans, Bergen ve Zinken, 2007). Bilişsel dilbilimin temel sayılıtlarından biri olan bedenlenmiş biliş tezi, kavramsal yapının bedenlenmiş olduğunu ve bu yapının algı ve bedensel hareketlerin örüntülerine dayanan deneyimlerle şekillendiğini savunur (Johnson, 1987). Bu

doğrultuda bilişsel yaklaşım, kavramsal yapının algısal aygıtlarımız, fizyolojimiz ve sinirsel mimarimiz, yani kısaca bedenlerimiz aracılığıyla deneyimlediğimiz dünyayla şekillendiğini öne sürmektedir (Tyler ve Evans, 2003). Bedenlenmiş deneyimlerle şekillenen bilişsel yapı, imge şemalarını da içeren kavramsal temsillerden oluşur. İmge şemaları fikri, 1970'lerin ortalarında Talmy (1972, 1975, 1978, 1983) ve Langacker (1976, 1987) tarafından uzamsal ilişkileri kodlayan terimler üzerine yapılan deneysel araştırmalarla ortaya çıkmış (Dodge ve Lakoff, 2008) ve Johnson (1987) tarafından bir kuram olarak geliştirilmiştir. Söz konusu şemaların, anlam oluşumunda rol oynadığı düşünülmektedir.

İkinci temel sayıltı, bilişsel dilbilimin dayandığı temel ontolojik ve epistemolojik bir yaklaşım olan deneyimselcilikle tutarlı biçimde dilin doğrudan nesnel olarak gerçek dış dünyada bulunan varlıklara değil; konuşucunun zihnindeki kavramlara gönderme yaptığını savunur. Anlamın dilin gerçekliğe bağlı veya ona dayandırılmış olmasından türetildiği *göndergesel* (İng. referential ya da denotational) yaklaşımlardan farklı olarak bu *temsili* (İng. representational) yaklaşımda anlam, dilin kavramsal yapılarımızın bir yansıması olarak ele alınır (Saeed, 2016). Şekil 2.2'de söz konusu yaklaşımlar semiyotik üçgen üzerinde karşılaştırılmaktadır.



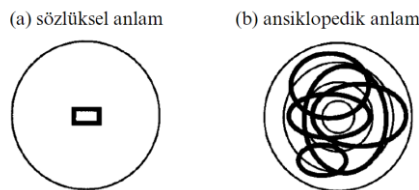
Şekil 2.2 Göndergesel anlam ve temsili anlam.

Bu doğrultuda bilişsel anlambilimcilerin dilin yalnızca konuşanın zihnindeki kavramlarla ilişkili olduğunu iddia eden, kavramların ilişkili olduğu dünyadan kopması anlamına gelecek aşırı bir öznelcilik yaklaşımından uzak olduğunu belirtmek gerekir çünkü bilişsel anlambilim, ilk varsayımda ele alındığı üzere, kavramların bedenleşmiş deneyimle ilişkili olduğunu öne sürerek öznelcilik ve geleneksel

doğruluk-koşullu anlamsal kuramlardaki objektivizm gibi karşıt aşırılıklar arasında bir yol takip eder (Evans ve Green, 2006).

Bilişsel anlambilimi şekillendiren bir diğer temel sayıltı olarak kavramların öntür sınıflandırma etkisi gösterdiği düşüncesi ele alınabilir. Anlamın kavramlaştırma olarak ele alındığı bu yaklaşımda kavramsal yapının da öntür sınıflandırma anlayışını yansıttığı düşünülmektedir ve çokanlamlılık kavramı da bu perspektifte öne çıkmaktadır. Tek bir dilsel birimin birden çok, farklı fakat birbiriyle bağlantılı anlamsal içeriği kapsamaları durumunu tanımlayan çokanlamlılık, tek bir sözcükbirimin sahip olduğu farklı anlamların, öntür sınıflandırma yaklaşımıyla da paralel olarak, merkezdeki tek bir anlamla sistematik ve anlamlı bir ilişki içerisinde olduğunu göstermektedir. Bilişsel dilbilim içerisinde araştırmacılar tarafından (Croft ve Cruse, 2004; Langacker, 2002, 2008) çeşitli dilbilgisel sınıflara ait dilsel öğelerin anlambilimsel ağlarının ortaya konması bu temel sayılıyla ilişkilendirilebilir.

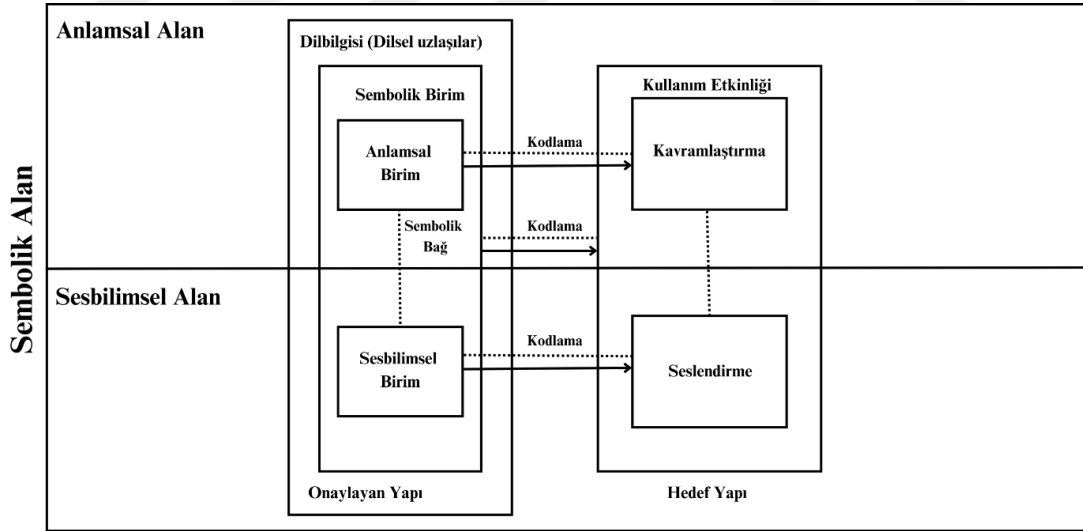
Ele alınması gereken bir diğer sayıltı, anlam gösteriminin ansiklopedik olması gerekliliğidir. Yine anlamın kavramlaştırma olarak ele alınmasının bir sonucu olarak, anlamsal yapının sözcüklerin sabit ve belirli anlamlarla ilişkilendirildiğini varsayan geleneksel sözlüksel anlayıştan farklı olarak deneyimlerimizle elde ettiğimiz bilgilerin bütününe ifade eden ansiklopedik bir gösterime sahip olması gerektiği görüşü kabul edilir (Herskovits, 1986; Lakoff, 1987; Langacker, 1987; Fauconnier, 1997; Croft ve Cruse, 2004). Sözcükler belirli bir kavram ya da kavramsal alanla ilgili geniş bilgi birikimlerine ve deneyimlere erişim noktaları olarak ele alınır (Langacker, 1987). Langacker'ın sunumunda yer alan Şekil 2.3'ten de anlaşılacağı üzere, ansiklopedik gösterimde ifadenin belli bir bilgi aralığını çağrıştırdığı varsayılır ve bu sebeple sözcüksel anlam tamamen özgür ya da tamamen sabit değildir (Langacker, 2008, s. 39).



Şekil 2.3 Sözlüksel anlam ve ansiklopedik anlam.

Bilişsel dilbilgisi alanı tek bir çerçeveden ziyade bazı temel varsayımlar üzerinde birleşen farklı yaklaşımları kapsamaktadır. Söz konusu alanı diğer dilbilgisi yaklaşımlarından özgün ve farklı kılan, dilbilgisinin anlamdan tamamen bağımsız olarak ele alınmasının mümkün olmadığına ilişkin varsayımdır. Dilbilgisi bilişsel paradigma içerisinde özerk bir sistem olarak değil anlambilgisiyle birlikte ele alınır. Dilbilgisine bilişsel yaklaşımların tümünün temelini oluşturan yönlendirici iki ilke bulunmaktadır: sembolik tez ve kullanım temelli model.

Sembolik tez, dilbilgisinin *sembolik birleşkeler* (İng. symbolic assembly) olarak adlandırılan biçim- anlam çiftlerinden oluşan birimlerin toplamına işaret ettiği görüşünü ifade etmektedir. Sözlükçe ve dilbilgisi sembolik yapıların birleşimlerinden oluşan bir süreklilik oluşturur ve dolayısıyla dilbilgisel açıklamalarda geçerli kabul edilen tüm yapılar bir şekilde anlamlı olmalıdır (Langacker, 2008, s. 5). Sembolik birleşkelerin anlamsal kutup ve sesbilimsel kutup olmak üzere iki kutuptan oluştuğunu ifade eden Langacker Şekil 2.4'teki şema ile bilişsel dilbilim çerçevesinde benimsenen dilbilgisi yaklaşımını modellemektedir:



Şekil 2.4 Bilişsel dilbilim çerçevesinde benimsenen dilbilgisi yaklaşımını modelleyen bir şemadır.

Bu şemada sembolik alan ifade edildiği gibi anlamsal ve sesbilimsel olarak iki kutuptan oluşmaktadır ve dilbilgisi kutusu anlamsal ve sesbilimsel birimlerin birleşiminden oluşan sembolik birimlerin bütününden ortaya çıkan konuşmacının zihnindeki *uzlaşısal* (İng. conventionalized) dilbilgisini, kullanım kutusu ise ifadenin

kullanımını temsil etmektedir. Anlamsal birim ile kavramlaştırma ve sesbilimsel birim ile seslendirme arasında bulunan yatay kesikli çizgiler söz konusu sistemler arasındaki bağlantılara işaret etmektedir ve dolayısıyla bir dilsel ifadenin anlamsal kutbu bir kavrama, sesbilimsel kutbu ise onu gerçekleştiren ses dizisine karşılık gelmektedir. Ayrıca anlamsal birim ve sesbilimsel birim arasındaki dikey kesikli çizgi de ikisi arasındaki sembolik bağı temsil eder. Son olarak, dilbilgisi ve kullanım etkinliği kutuları arasındaki oklar ise bilişsel dilbilgisinde vurgulanan dilbilgisi ve kullanım arasındaki çift taraflı ilişkiyi gösterir; kullanım dilbilgisel uzlaşıların oluşmasına sebep olur ve oluşan sembolik yapılar da kullanımın temelini oluşturur.

Bilişsel dilbilgisi yaklaşımlarının tümünde kabul edilen bir diğer yönlendirici ilke de kullanım temelli bir modelinin takip edilmesidir. Kullanım temelli tez, konuşmacının zihinsel sahip olduğu zihinsel dilbilgisinin dil kullanımının yerleşik örneklerinden sembolik birimlerin soyutlanmasıyla oluşturulduğunu savunur ve dolayısıyla dilbilgisinin kullanımdan ortaya çıkması nedeniyle dilbilgisi ile dil kullanımı arasında ilkesel bir ayrım olmamasıdır (Evans ve Green, 2006). Dilbilgisinin dil kullanımından oluşması süreci soyutlama ve şemalaştırma olarak adlandırılan bilişsel mekanizmalar sonucunda şekillenmektedir (Langacker, 1987; Langacker, 1991; Tomasello, 2003). Soyutlama, dilsel yapıların, karşılaşılan dil kullanım örneklerinden yola çıkarak genelleştirilmesi sürecini ifade eder. Bu süreç, dil kullanıcısının sıkça maruz kaldığı dilsel örnekler sonucunda tekrarlayan örüntüleri fark etmesi şeklinde gerçekleşir. Şemalaştırma ise, bu örüntülerden daha soyut ve ayrıntıdan arındırılmış temsillerin oluşmasını sağlayan bir soyutlama türüdür. Şemalaştırma, dilsel kullanımın ötesinde daha genel şemalar üretir ve dilin temel sembolik birleşkelerinin bu şemalara dayandığı kabul edilir (Evans ve Green, 2006). Kısacası, soyutlama ve şemalaştırma gibi temel bilişsel süreçler, sözcelere dayalı şemaların ortaya çıkmasına olanak tanır.

Dilbilgisine bilişsel yaklaşımlardan biri olan *Kavramsal Yapılandırma Sistemi Modeli*'ni ortaya koyan Talmy (2000) insan kavramsal sisteminin niteliksel olarak farklı yönlerini kodlayan sözcüksel ve dilbilgisi olarak iki ayrı kavramsal alt sistemden oluştuğunu savunur. Söz konusu modelinde dilbilgisi alt sisteminin yani dildeki kapalı

sınıf yapıların kodladığı şematik yapıyı inceler ve bu yapıyı *konfigürasyonel yapı sistemi* (İng. configurational structure system), *dikkat sistemi* (İng. attention system), *perspektifsel sistem* (İng. perspectival system) ve *güç dinamikleri sistemi* (İng. force dynamics system) olarak dört alt sistem kapsamında inceler. Konfigürasyonel yapı sistemi, nesnelerin ve olayların mekansal ya da maddesel düzenlenişini betimler. Bu sistem kapalı sınıf yapıların uzayda, zamanda ya da diğer niteliksel alanlarda belirtebildiği şematik yapılandırma veya geometrik sınırlamaları kapsar. Bu sistemde yer alan özellikler arasında *karmaşıklık* (İng. plexity), *sınırlılık* (İng. boundedness), *bölünmüşlük* (İng. dividedness), *miktarın durumu* (disposition of quantity), *genişletme derecesi* (İng. degree of extension), *dağılım deseni* (İng. pattern of distribution) ve *eksenlilik* (İng. axiality) bulunur. *Perspektifsel sistem*, nesnelerin ya da olayların bir gözlemciye göre nasıl konumlandığını açıklar. Bu sistem, bir perspektif noktasının daha büyük bir çerçeve içindeki *konumu* (İng. location), *mesafe* (İng. distance) yani referans varlıktan uzaklığı, zaman içinde konumunun değişip değişmemesiyle ilgili *yöntem* (İng. mode) ve değişimle izlediği yol ve perspektif noktasından gözlenen varlığa doğru görüntüleme yönünü betimleyen *yön* (İng. direction) gibi unsurlarla tanımlanır. *Dikkatsel sistem* ise, bir olayın ya da nesnenin nasıl algılandığını ve algıda hangi unsurlara odaklanıldığını ele alır. Söz konusu sistem *güç* (İng. strength), *desen* (İng. pattern) ve *haritalama* (İng. mapping) özellikleri üzerinden dikkatin nasıl yönlendirildiğini ve dilin dikkatsel unsurları nasıl ifade ettiğini inceler. Son olarak, *Kuvvet-Dinamiği Sistemi*, fiziksel varlıkların kuvvetle ilişkili olarak nasıl etkileşime girdiğine dair deneyimlerle ilgilidir; kuvvetin uygulanması ve direnci, kuvvetin engellenmesi ve bu engelin kaldırılması da buna dahildir (Evans ve Green, 2006). Bu ilişkiler Talmy (2000) tarafından *agonist* ve *antagonist* kavramlarıyla ele alınır.

Bilişsel paradigma içerisindeki bir diğer dilbilgisi yaklaşımı alanda en etkili ve en kapsamlı kuramsal çerçeve olarak değerlendirilen (Evans, 2007) Langacker'ın *Bilişsel Dilbilgisi*'dir. Langacker tarafından 1987 ve 1991'de yayınlanan iki ciltlik eserde ortaya konulan yaklaşım da Talmy gibi kapalı sınıf yapıların kavramsal temellere dayandığı ve dolayısıyla doğası gereği anlamlı olduğu varsayımına dayanmaktadır. Langacker sözcük sınıflarını kavramsal temellerine dayalı olarak sınıflandırır ve *adsal yargılar* (İng. nominal predications) ve *ilişkisel yargılar* (İng.

relational predications) olarak iki temel sınıfta inceler (Langacker, 1991). *Yargı* (İng. predication) terimi daha önce tanımlanan sembolik birleşkenin anlamsal kutbuyla ilişkilidir. Adsal yargılar kavramsal olarak özerk varlıklara işaret etmektedirler ve başka bir birime ihtiyaç duymadan bir kavramı çağrıştırabilirler. Bu sınıfta adlar ve ad öbekleri bulunmaktadır çünkü ev, kalem, şeker gibi bağımsız varlıkları temsil ederler. Adsal yargılar, kitap ve köpek gibi adlarda olduğu gibi sınırları belli yani *sınırlandırılmış* (İng. bounded) ya da *sınırlandırılmamış* (İng. unbounded), örneğin; su, hava, olarak iki alt sınıfta değerlendirilir. Bunlar kavramsal *alanlardaki* (İng. domains) *bölgeler* (İng. regions) olarak betimlenir. İlişkisel yargılar ise eylemler, önadlar, belirteçler ve ilgeçler gibi kavramsal olarak bağımlı birimlerin kodladığı şematik anlamla ilişkilidir. Bunlar da *zamansal* (İng. temporal) ve *zamandıışı* (İng. atemporal) olarak adlandırılan iki sınıfta incelenir. Zamansal alt sınıfta eylemler bulunurken zamandıışı sınıfta ise ilgeçler ve önadlar gibi yapılar yer alır.

Langacker'ın *Bilişsel Dilbilim* kuramında öne çıkan önemli terimlerden bir diğeri olan *odak ayarlama* (İng. focal adjustment), dilsel ifadelerde bir sahnenin veya kavramın belirli yönlerine göre odağımızı nasıl ayarladığımız ve bu doğrultuda ifadeyi nasıl yapılandırdığımızla ilişkilidir. Langacker'a (1987) göre dilsel ifadeler algılanan ve kavranan durumlara veya sahnelere ilişkindir ve kavranan durumları yapılandırmakta kullanılan imgeler bir dizi parametreye göre farklılık gösterir. Söz konusu parametreler odak ayarlamalar olarak adlandırılır ve *seçim* (İng. selection), *perspektif* (İng. perspective) ve *soyutlama* (İng. abstraction) olarak üç başlıkta incelenir. *Seçim* parametresi, bir sahnenin hangi yönleriyle ilgilenildiği ve hangi kavramsal alanla ilişkilendirildiğiyle ilgilidir. Örneğin aşağıda Langacker'dan (1987) alıntılanan örnek tümcelerinin her birinde yakın sözcüğü farklı bir kavramsal alanla ilişkilendirilerek anlamlandırılmaktadır:

- a. Ağaç garaja oldukça yakın. [Uzam]
- b. Yılbaşı yakın. [Zaman]
- c. Yemek odası için istediğimi boya maviye yakın. [Renk]
- d. Steve ve kız kardeşi birbirine çok yakındır. [Duygu]

*Perspektif* parametresi, bir sahnenin katılımcılara verilen göreceli önemle nasıl sunulduğunu, görüntülenme şeklini ifade eder ve dört boyutta ele alınır: *şekil-zemin ilişkisi*, *görüş açısı*, *gösterim* (İng. deixis) ve *öznellik-nesnellik* (Langacker, 1987). Gestalt kuramının belirlemiş olduğu algısal örgütlenme ilkelerinden biri olan şekil-zemin ilişkisi temelde insan algısının gözlemlendiği herhangi bir sahneyi otomatik olarak daha çok önem verilen ve dikkati toplayan şekil ve onun gerisinde kalan bölüme işaret eden zemin olarak ayırt etmesini ifade eder. Söz konusu ilkenin dilsel ifadelerin kurulumundaki yansıması *imleyen-sınır ilişkisi* (İng. trajector-landmark organisation) olarak ele alınabilir. Langacker (2008), bir sahne ve katılımcılar arasındaki ilişkinin dilsel kurulumlarında en fazla önemin verildiği ve öne çıkarılan katılımcıyı imleyen, daha az önem verilen diğer katılımcı ise sınır olarak adlandırır. Aşağıdaki iki örnek tümcede görüleceği üzere, aynı sahnenin farklı dilsel kurulumları imleyen- sınır ilişkisinin değiştirilmesiyle ortaya çıkmaktadır.

- a. Dergi [TR] kitabın [LM] üstünde.
- b. Kitap [TR] derginin [LM] altında.

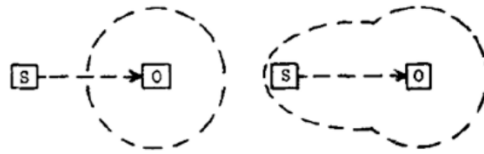
Perspektif parametresinin bir diğer boyutu olan *görüş açısı* ise Langacker (1987) tarafından iki bileşene ayrılarak tanımlanır: *stratejik nokta* (İng. vantage point) ve *yönelim* (İng. orientation). Stratejik konum bir sahnenin hangi açıdan veya konumdan gözlemlendiğiyle ilgilidir. Bir gözlemcinin bir arabanın etrafında yürüdüğü düşünülecek olursa yürüdükçe sahnenin gözlemlendiği stratejik konum değişecek ve nesnenin ön plana çıkan bölümleri değişecektir. Diğer bileşen olan yönelim ise sahnedeki nesnelerin görsel alanın eksenlerine göre nasıl hizalandığıyla ilgilidir. Aynı stratejik konumdan gözlemlenen sahne için yönelimler farklılaşabilir. Örneğin, ayağa kalkıp baktığımızda veya baş aşağı baktığımızda aynı sahne farklı görünür yani kişinin bedensel yönelimi de aynı sahnenin farklı şekillerde algılanabilmesine yol açar. Söz konusu farklı bakış açıları da aynı sahnenin farklı dilsel yapılarla ifade edilebilmesini sağlar. Yönelim parametresi aşağıda sunulan örnekler üzerinden değerlendirilecek olursa; ilk tümce gözlemcinin ayakta olduğu ve dünyayı olağan yatay-dikey koordinatlarına göre algıladığı durumu yansıtırken ikinci tümcede gözlemcinin

yönelimi değişmiştir. İkinci tümcedeki ifade gözlemcinin baş aşağı durduğu ya da uçurtmaya odaklanıp o nesneyi referans aldığı durumda ortaya çıkabilir.

- a. Televizyon masanın üstündedir.
- b. Masa televizyonun üstündedir.

Perspektif parametresi bağlamında ele alınacak bir diğer kavram olan *gösterim* kişi, zaman ve yer adları gibi işaret ettikleri kavramlar bağlama bağlı olarak değişen dilsel ifadelerdir. Bu ifadelerin anlaşılmasının temelinde konuşma esnasında farklı bakış açılarının benimsenebilmesi yatmaktadır. Örneğin ben ve sen gibi ifadeler, konuşma anında kimin konuştuğuna ve kimin dinlediğine göre anlam kazanır. Bir konuşma sırasında konuşmacılardan biri *ben* dediğinde, diğeri bunun kendisi değil, konuşmacı olduğunu bilir çünkü geçici olarak konuşmacının perspektifini benimser (Evans ve Green, 2006).

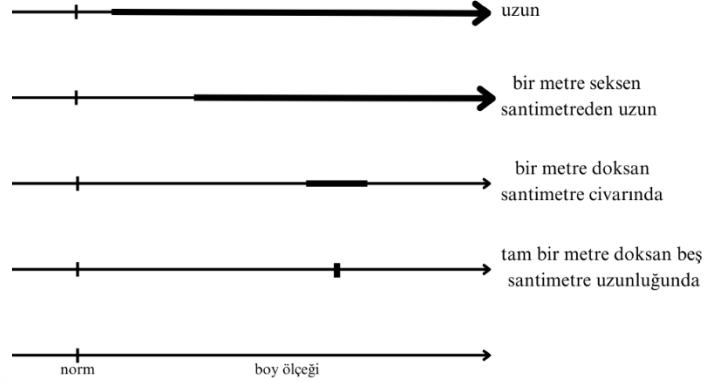
Son olarak, *öznellik-nesnellik* konuşmacının tanımlanan sahnede ne kadar yer aldığı ya da sahneden ne kadar uzak durduğunu ifade etmektedir. Langacker'ın öznellik ve nesnellik ayrımı, gözlemcinin kişisel algılarını ve dış gerçekliğe odaklanmasını ifade eder. Öznellik bir gözlemde, gözlemci kendi bakış açısını ön planda tutarken, nesnel bir gözlemde gözlemlenen nesne ile net bir ayrım yapılır. Aşağıda Langacker (1987, ss. 129)'ın sunumuyla gösterilen sahnelerde (bkz. Şekil 2.5) söz konusu ayrım görülmektedir.



Şekil 2.5 Perspektif parametresinde öznellik- nesnellik.

Odak ayarlama parametrelerinden üçüncüsü olan *soyutlama*, gözlemlenen bir sahnenin tanımlanmasındaki ayrıntı düzeyiyle ilişkilidir. Langacker (1987, ss. 133)'dan uyarlanan örnek üzerinden (bkz. Şekil 2.6) değerlendirilecek olursa, bir kişinin uzun olduğunu söylemekle yaklaşık iki metre ya da tam bir metre doksan beş santimetre uzunluğunda olduğunu ifade etmek arasında sunulan detay, yani soyutlama derecesi açısından fark bulunmaktadır. Bir konuşmacının belirli bir sahneyi

tanımlarken kullanacağı dilsel ifade ne ölçüde detay vereceğini belirlemesi aynı sahnenin farklı yorumlamalarına yol açmaktadır.



Şekil 2.6 Soyutlama parametresi örneklendirme.

Dilbilgisine bilişsel yaklaşımlar çerçevesinde değerlendirilecek bir diğer grup da *yapı dilbilgisi* (İng. construction grammars) kuramlarıdır. Bu kuramların tamamında yapıların yani biçim ve anlamı birleştiren uzlaşımsal birimlerin dilbilgisinin temelini oluşturduğu öne sürülmektedir. Bu bağlamda sırasıyla Fillmore, Kay ve O'Connor (1988)'in *Yapı Dilbilgisi*, Goldberg (1992,1995)'in *Yapı Dilbilgisi*, Croft'un *Radikal Yapı Dilbilgisi* (2002) ve Bergen ve Chang (2005) *Bedenleşmiş Yapı Dilbilgisi* kuramları tanıtılacaktır. Fillmore, Kay ve O'Connor (1988)'in Yapı Dilbilgisi genel olarak üretimsel bir yaklaşıma sahip olmakla birlikte dilbilgisinin kelimeler ve kurallar yerine anlam ve biçimin birleştiği yapılar yoluyla modellenebileceğini savunarak diğer yapı dilbilgisi kuramlarının gelişimine zemin hazırlamıştır (Evans, 2007) Fillmore, Kay ve O'Connor, 1988 tarihli makalelerinde *let alone* yapısını inceleme konusu yapmış ve bu ifade gibi deyimsel ifadeler ya da karmaşık dilbilgisel yapıların tıpkı sözcükler gibi bütünüyle depolanmaları gerektiğini öne sürmüşlerdir. Bu doğrultuda dilbilgisinin sözcükler ve kurallardan değil; sesbilimsel, anlambilimsel, sözdizimsel ve edimbilimsel bilgileri içinde barındıran birleşik yapılardan oluştuğunu iddia ederler. Kay ve Fillmore (1999)'in diğer önemli çalışması olan *What's X Doing Y?* makalesi de bu bakış açısını pekiştirir. Bu tarz yapılarda geleneksel dilbilgisel yaklaşımlarla açıklanması zor olan bir yapı ortaya çıkar çünkü söz konusu yapıların anlamı, sadece sözcüklerin bireysel anlamlarına değil, sözdiziminin ve bağlamın bir araya gelmesine dayanır. Bu çalışmayla da yine

dilbilgisel yapıların kurallar bütünü değil anlamı ve biçimin birleşiminden oluşan yapılar olduğu daha net bir şekilde vurgulanmıştır.

Fillmore, Kay ve O'connor (1988) tarafından deyimisel ifadeler üzerine yapılan çalışmalarla temeli atılan Yapı Dilbilgisi daha sonra Goldberg'in dildeki düzenli yapılar üzerine çalışmalar (1992, 1995) ile bir adım ileriye taşınmıştır. Goldberg ilk olarak 1992'deki makalesinde, *Argüman Yapısının Doğasında Bulunan Anlam: İngilizce Çift Nesneli Yapı Örneği*, İngilizcedeki çift nesneli yapı (İng. ditransitive construction) üzerine odaklanmıştır. Ardından 1995'te yayınlanan *Yapılar* adlı kitabıyla yapısal dilbilgisi yaklaşımını eylem argüman yapılarına (İng. verb argument constructions) odaklanarak ortaya koymuştur. Goldberg'in dikkat çekici başarılarından biri, eylem argüman yapısına yönelik yapısal ele almasının yanı sıra, cümle düzeyindeki yapıların da diğer dilsel birimlerde görülen çokanlamlılık, metaforik ilişkiler ve genişlemeler gibi olguları yansıttığını göstermesidir (Evans, Bergen ve Zinken, 2007).

Croft (2002) tarafından geliştirilen Radikal Yapı Dilbilgisi yaklaşımı dil tipolojisinin sözdizimsel kuram üzerindeki etkilerini incelemeyi amaçlar (Evans, 2007). Söz konusu yaklaşımla önceki yapı dilbilgisi kuramlarına şu üç tezi ekler (Croft, 2005, ss. 276-277): Birincisi, yapılar, özellikle karmaşık sözdizimsel birimler, sözdizimsel temsilin temel öğeleridir; dilbilgisi ulamları kendi başlarına yapılardan türetilir. Yani, ad, eylem, özne veya nesne gibi formal sözdizimsel sınıflar yoktur. İkincisi, yapıların formal temsili yalnızca karmaşık bir yapıdan ve onun bileşen parçalarından oluşur. Yani, sözdizimsel ilişkiler bulunmaz. Üçüncüsü, evrensel yapılar yoktur, yani, tüm yapılar dile özgüdür. Başka bir deyişle, neredeyse tüm formal dilbilgisi yapıları dile ve yapıya özgüdür.

Yapı dilbilgisi kuramları arasında tanımlanacak olan son yaklaşım olan Bergen ve Chang (2005) tarafından geliştirilen Bedenleşmiş Yapı Dilbilgisi'dir. Bu kuramı diğer yapı dilbilgisi yaklaşımlarından ayıran yapıların dinamik dil kavramada nasıl işlendiğini ortaya koymayı amaçlamasıdır. Söz konusu kuram, bir sözcenin kavramsal olarak anlaşılmasını bedenleşmiş şemaların bağlam içerisinde içsel aktivasyonu olarak değerlendirerek dinamik bir çıkarımsal anlambilime olan ihtiyacı ele almaktadır (Bergen ve Chang, 2005).

## 2.3 Uzamsal Sahnelere İlişkin Temel Kavramlar ve İlkeler

### 2.3.1 İmge Şemaları

1987'de yayımladıkları çığır açıcı çalışmalarında Lakoff ve Johnson, dil ve düşünceye yönelik objektivist olmayan, deneyimsel bir yaklaşımı ileri sürerken, imge şeması kavramını deneyimselciliğin temel taşlarından biri olarak tanıttılar (Hampe, 2005). Bilişsel dilbilimin temel tezlerinden olan bedenleşmiş biliş tezi, kavramsal yapıyı oluşturanın bedenleşmiş deneyimler olduğunu öne sürmekte, yani, fizyolojimiz ve sinirsel mimarimiz gibi algısal aygıtlarımız aracılığıyla deneyimlediğimiz dünyanın, kavramsal yapıyı, yani düşünce ve kavramları doğurduğunu iddia etmektedir (Tyler ve Evans, 2003). Bedenleşmiş deneyimler, algılar ve bedensel hareketlerin örüntülerine dayanmaktadır. İmge şemaları bu temel örüntülerin kavramsal temsillerine işaret etmektedir.

İmge şemaları, deneyimlerimize tutarlılık ve yapı kazandıran dinamik örüntülerdir ve çevreyle girilen etkileşimle bedensel hareketler sonucunda edinilen duyuşsal ve algısal deneyimlerden kaynaklanmaktadır (Johnson, 1987). İfade edildiği üzere bilişsel paradigma içerisinde kavramsal yapının bedenleşmiş olduğu ifade edilmektedir. Dolayısıyla imge şemalarının soyut kavramları yapılandırmak ve soyut düşünce alanları hakkında çıkarımlar yapmak için de kullanıldığı öne sürülmektedir (Johnson 1987; Lakoff, 1987; Mandler ve Canovas, 2014; Grady, 2005). Bu doğrultuda metaforik eşleşmelerin de rasgele değil, bedensel deneyimlere dayanan imge şemalarıyla ilişkili olduğu ifade edilebilir.

İmge şeması terimi ilk olarak, Johnson (1987) ve Lakoff (1987) tarafından biraz farklı bakış açılarından tanıtılmış olup, Johnson, terimin felsefi temellerini vurgularken, Lakoff bir vaka çalışması biçiminde dilbilimsel kanıt sunmayı hedeflemiştir (Wittfeld, 2017). Johnson, deneyimsel ve felsefi boyutlara odaklanarak, imge şemalarının dünyayı anlama ve deneyimleme şeklimizi nasıl şekillendirdiğini vurgular ve bu şemaların anlam oluşturmadaki rolüne dikkat çeker. İmge şemalarının dünyayı anlamlandırma yeteneğimiz ve akıl yürütme mekanizmalarımız için temel olduğunu savunur. Bu şemaların deneyimsel ve fenomenolojik yönleriyle ilgilenen Johnson, bunların anlam oluşturmadaki katkılarına ve insanın akıl yürütme becerisine

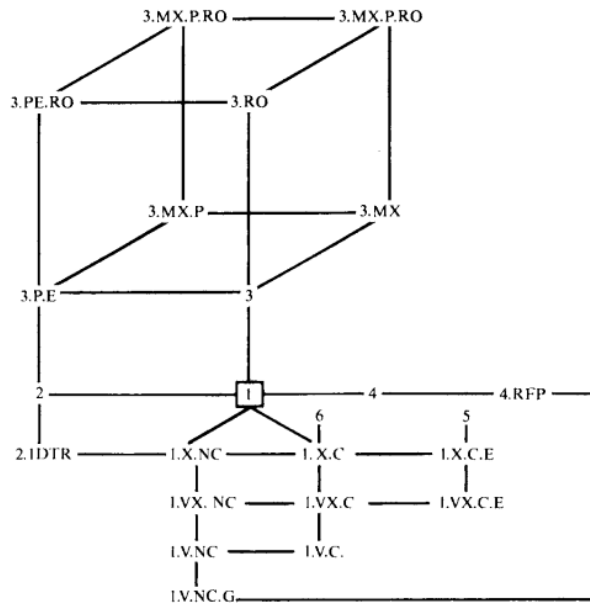
ilişkin rollerine odaklanır. Johnson (1987), anlamlandırabileceğimiz ve hakkında akıl yürütebileceğimiz anlamlı ve birbirleriyle ilişkili deneyimlere sahip olabilmemiz için, eylemlerimizin, algılarımızın ve kavrayışlarımızın bir düzen ve desene sahip olması gerektiği görüşünü önerir ve bu desenlerin de, yani imge şemalarının, bedenimizin hareketleri, nesnelere hareket ettirme şekillerimiz ve algısal etkileşimlerimiz aracılığıyla oluştuğunu öne sürer. Ayrıca imge şemalarının bedensel deneyimlere dayanırken soyut düşüncede de kullanıldığını İÇERİ ve DIŞARI şemalarıyla aşağıdaki şekilde örnekler (Johnson 1987: 30-31):

“Günlük faaliyetlerinizde sürekli ve bilinçsizce gerçekleştirdiğiniz yönelimsel başarıların sadece küçük bir kısmını düşünün. Örneğin, sıradan bir günün ilk birkaç dakikasında meydana gelebilecek sayısız iç-dış yöneliminden sadece birkaçını ele alalım. Derin bir uykudan uyanır ve battaniyenin altından odanızın *içine* doğru bakarsınız. Yavaş yavaş uyuşukluğunuzdan *çıkarsınız*, battaniyenin altından kendinizi *dışarı çıkarır*, sabahlığınıza *girer*, uzuvlarınızı esnetir ve sersemlemiş bir halde yatak odasından *çıkıp* banyoya *girersiniz*. Aynada yüzünüzün size *dışarıdan* baktığını görürsünüz. İlaç dolabının *içine* uzanır, diş macununu *çıkartır*, biraz diş macunu sıkarsınız, diş fırçasını ağızınıza koyar, aceleyle dişlerinizi fırçalar ve ağızınızı çalkalarsınız. Kahvaltıda, bir dizi başka iç-dış hareketi gerçekleştirirsiniz - kahveyi bardağın *içine* döker, tabakları *çıkartır*, ekmeği tost makinesinin *içine* koyar, reçeli ekmeğin üzerine sürersiniz ve bu böyle devam eder. Biraz daha uyanık olduğunuzda, belki gazetenin *içinde* kaybolursunuz, belki bir muhabbete *girersiniz* ve bu da sizi bir konuda konuşmaya yönlendirebilir.”

Lakoff ise bir bilişsel dilbilimci olarak, imge şemalarının düşünce ve dilin yapısındaki rolüyle ilgilenir ve Lakoff imge şemalarını genellikle çerçeveler ve idealize edilmiş bilişsel modeller gibi daha büyük bilişsel yapılarla ilişkilendirir. Bu yapıların kavramsal sistemimizin ve metaforik düşüncenin temelini nasıl oluşturduğunu gösterir. Bu duruma 1987 tarihli *Kadın, Ateş ve Tehlikeli Şeyler* adlı eserinde bir vaka çalışması olarak *over* ilgeci üzerine yaptığı incelemeyle dilbilimsel bir kanıt sunmayı amaçlamıştır. Söz konusu çalışma imge şemalarının dilde nasıl

gözlemlendiğine dair önemli bir örnek sunması açısından son derece değerlidir. Daha önce Brugman'ın (1981) *over* ilgeci üzerine yapmış olduğu incelemeyi genişletip derinleştiren Lakoff, bu çalışmasında çokanlamlılığın bedenleşmiş deneyimlere nasıl dayandığını göstermiştir. Çalışmanın önemli bulgularından biri de *dönüşümsel yapılar* (İng. transformational links) olarak adlandırılan yapılardır. Lakoff, kavramı bir imge şemasının farklı bağlamlarda nasıl dönüştüğünü ve farklı şemalar arasında nasıl bağlantılar kurulduğunu açıklamak için kullanmıştır.

Çalışmada ilgecin çokanlamlılığının gösteriminde imge şemalarına dayanan ağ analizi yöntemi kullanılmıştır. Bu analizde ilgecin farklı anlamlarının doğmasına sebep olduğu varsayılan imge şemaları ve bu şemaların alt şemaları düğümler ile gösterilir ve her düğüm birbiriyle imge şemalarının benzerlikleri ya da kurulan metaforik ve metonimik bağlar aracılığıyla bütünlük sağlar bir ağ şeklinde gösterilir. Over ilgecine ilişkin ortaya çıkarılan anlambilimsel ağın görünümü Şekil 2.7'de gösterilmektedir. Analizde düzenlam dışında ortaya çıkan anlamların çeşitli imge şematik dönüşümler, metaforik ve metonimik ilişkiler sonucu doğduğu gösterilmiştir.



Şekil 2.7 Brugman ve Lakoff'un (1988) over ilgeci anlambilimsel ağ gösterimi.

Alanyazında imge şemalarına ilişkin farklı bakış açılarından gerçekleştirilen çeşitli önemli çalışmalar bulunmaktadır. Örneğin, Turner (1991) özellikle kavramsal

metaforlar ve zihinsel alanlara odaklandığı *Zihinleri Okumak* adlı eserinde imge şemalarını bilişsel işlemlerde kullandığımız son derece iskeletsel görüntüler olarak tanımlar. Anlam kurulumunun dinamik yapısıyla ilişkili olarak zihinsel alanların inşasında imge şemalarının rolüne değinen yazar, söz konusu tanımlamasında şemaların minimal, soyut ve aynı zamanda esnek yapısını vurgulamaktadır. İmge şemalarının esnek yapısının belli sınırlara sahip olduğuna değinen Turner, soyut düşünme ve soyut kavramları anlamlandırma sürecinde kullandığımız metaforik eşlemelerin imge şemalarının bu temel çekirdek yapılarına riayet ettiğini vurgular. Bu doğrultuda metaforik eşleşmelerde hedefin imge şematik yapısının değişmediğini ifade eden değişmezlik hipotezinden de bahseder. Turner, imge şemaları temel bilişsel yapıyı oluştururken, zihinsel alanların da bu yapıları uygulamak için dinamik bağlam sunduğunu gösterir ve her ikisinin de esnek yapıya sahip olmasına rağmen sınırlarını koruduğunu vurgularak bu bilişsel araçların anlam oluşturmada özellikle de soyut kavramları anlamlandırmada nasıl çalıştığını göstermeye çalışır.

“Bu bardağa ait imge şeması tam bir eğrilik derecesine sahip olmak zorunda değildir; ancak kenarlarını o kadar düzleştirirsek ki imge şeması tabakla ilişkilendirilen bir imge şemasına yaklaşılmaya başlarsa, o zaman orijinal imge şemasını koruyamamış oluruz. [...] Değişmezlik hipotezi, metaforik eşleştirmenin hedefin imge-şematik yapısını ihlal etmediğini iddia eder. Bir kavramı başka bir kavram aracılığıyla anlamaya çalıştığımızda, hedefin imge-şematik yapısının bozulmaması gerektiğini biliriz. (Turner, 1991: 177-178)”

Clausner ve Croft (1999) imge şemalarının bilişsel alanlar (İng. domains) ile ilişkili olduğunu öne sürdükleri makalelerinde şemaların sadece temel bilişsel yapılar değil, aynı zamanda daha geniş bilişsel alanların bir alt türü olduğunu savunmaktadırlar. İmge şematik alanlar terimini kullanan yazarlar söz konusu çalışmalarında imge şemalarının bir kavramın anlamının ortaya çıktığı bağlamsal zeminler olarak Langacker ve Fillmore gibi önde gelen bilişsel dilbilimciler tarafından da ele alınan bilişsel alanlar içerisinde işlev gördüğü tezini ortaya koyarlar. Bu doğrultuda, imge şematik alanların bir alan ile imge şemasının etkileşiminden ortaya

çıkan bilişsel çerçeveler olduğunu ve bunların hem somut hem de soyut kavramları yapılandırmada rol oynadığını ifade ederler.

Örneğin, KAPSAMA imge şeması, sadece somut kapsama ilişkisini değil, aynı zamanda *başı belada olmak* ya da *depresyonda olmak* gibi soyut ilişkileri de anlamamıza yardımcı olur. KAPSAMA alanının içsel bir yapısı vardır ve sınırlar, yüzeyler ve içerikler gibi farklı kavramları içerir. KAP şeması bu anlamda soyut ve kapsayıcı olması açısından şematik aynı zamanda içsel olarak yapılandırılmış ve İÇ, DIŞ ve YÜZEY gibi farklı *kavram profillerine* (İng. concept profile) sebep olması açısından *alan benzeri* (İng. domain-like) olarak tanımlanmaktadır (Clausner ve Croft, 1999)

Çalışmada ayrıca Johnson (1987) ve Lakoff ve Turner (1989) tarafından yapılan çalışmalarda geçen imge şemalarının bir listesi ve bir sınıflandırma önerisi sunulmaktadır. Çizelge 2.2’de görüleceği üzere, yazarlar şemaları gruplandırırken bunları UZAY, GÜÇ, KAP ve ÖLÇEK gibi kavramsal alanlara dayandırmaktadır. Burada imge şemalarının bağımsız yapılar olmadığı bilişsel alanlar gibi birbirleriyle ilişkili oldukları vurgulanmaktadır.

**Çizelge 2.2** Clausner ve Croft (1999) imge şemaları sınıflandırma önerisi.

UZAM	YUKARI–AŞAĞI, ÖN–ARKA, SOL–SAĞ, YAKIN–UZAK, MERKEZ–ÇEVRE, TEMAS
ÖLÇEK	YOL
KAP	KAPSAMA, İÇ–DIŞ, YÜZEY, DOLU–BOŞ, İÇERİK
KUVVET	DENGE, KARŞI KUVVET, ZORLAMA, KISITLAMA, OLANAK TANIMA, ENGELLEME, SAPTIRMA, ÇEKİM
TEKLİK/ÇOKLUK	BİRLEŞME, TOPLAMA, AYIRMA, YİNELEME, BÜTÜN–PARÇA, KÜTLE–SAYI, BAĞLANTI
KİMLİK	EŞLEŞME, ÜSTÜSTE BİNDİRME
VAROLUŞ	ÇIKARMA, SINIRLI UZAM, DÖNGÜ, NESNE, SÜREÇ

İmge şemalarına gelişimsel bir bakış açısından yaklaşan Mandler ve Cánovas'ın (2014) konuya ilişkin temel iddiaları imge şemalarının doğrudan bedenleşmiş duyusal-motor deneyimlerden kaynaklanan söz öncesi ve kavram öncesi bilişsel yapılar olduğudur. *İmge Şemalarını Tanımlama Üzerine* aldıkları makalede *uzamsal ilkeller* (İng. spatial primitives), imge şemaları ve *şematik bütünleşmeler* (İng. schematic integrations) olarak adlandırılan bilişsel yapıların tanımlanması ve anlam inşasının gelişimsel süreç içerisinde ortaya konulması hedeflenmiştir. Uzamsal ilkeller dil öncesi dönemde ortaya çıkan ilk kavramsal yapı taşlarıdır ve bu ilkeller arasında YOL, KAP, NESNE, TEMAS sayılabilir. Çizelge 2.3'te Mandler ve Cánovas (2014) tarafından sunulan ilk görüntü şemalarının oluşturulmasında kullanılan uzamsal ilkellerin listesi sunulmuştur.

**Çizelge 2.3** Mandler ve Pagán Cánovas (2014) uzamsal ilkeller listesi

YOL	±HAREKET
YOLUN BAŞI	CANLI HAREKET
YOLUN SONU	ENGELLENMİŞ HAREKET
YÖNLENDİRİLMİŞ YOL	İÇİNE
BAĞLANTI	DIŞINA
ŞEY	ARKASINA
±TEMAS	ORTAYA ÇIKMA
KAP	KAYBOLMA
AÇIK	GÖZLER
KONUM	

Bebeklerin bu temel kavramlar sayesinde çevrelerindeki olayları anlamlandırmaya başladıkları ifade edilmektedir. İmge şemaları bunlardan oluşturulmuş basit mekansal hikayelerdir ve şematik bütünleştirmeler ise uzam dışı öğeler içeren kavramlar oluşturmak için ilk iki bilişsel yapıyı kullanmaktadır (Mandler ve Cánovas, 2014). Örneğin, KAPSAMA imge şeması duygular gibi uzam dışı unsurlara genişletilebilir (*Örn. keder içinde olmak, depresyonda olmak vb.*). Bu üç tür yapının sıklıkla imge şemaları şemsiye terimi altında yer alabildiğini ifade eden araştırmacılar söz konusu terimlerinin ayrıştırılmasının gerekliliğini ve bu bilişsel yapıların anlam inşasındaki gelişimsel rollerini vurgularlar.

Grady (2005), imge şemalarına ilişkin ortak bir tanımın gerekliliğini tartışır ve *İmge Şemaları ve Algı: Bir Tanımı Geliştirmek* adlı çalışmada üç temel terim üzerinden kavramın tanımını genişletir: *tepki şemaları* (İng. response schemas), imge

şemaları ve *üst-şemalar* (İng. superschemas). Duyusal ve bedensel deneyimlere dayanan imge şemaları ile bu deneyimlere olan bilişsel ve duygusal tepkilerden ortaya çıkan tepki şemaları arasında bir ayrım yapar. Örneğin, bir nesnenin ağırlığıyla ilgili algımız doğrudan imge şemasıyla ilişkilendirilebilirken, zorluk kavramı, bu ağırlığa verdiğimiz bilişsel tepkiyle kavramlaştırılır. Çizelge 2.4'te söz konusu tepki şemalarına ilişkin Grady (2005) tarafından sunulan örneklerin bir kısmı yer almaktadır.

**Çizelge 2.4** Grady (2005) tepki şemasına ilişkin örnekler.

<i>ağır/hafif vergi yükü/iş yükü</i> <b>kaynak:</b> 'ağırlık'	<b>hedef:</b> 'zorluk'
<i>artan/yükselen/düşen işsizlik</i> <b>kaynak:</b> 'yükseklik'	<b>hedef:</b> 'miktar'
<i>aklımdakine yakın/uzak</i> <b>kaynak:</b> 'yakınlık'	<b>hedef:</b> 'benzerlik'
<i>Projede henüz istediğimiz yerde değiliz. Gidecek uzun bir yolumuz var.</i> <b>kaynak:</b> 'bir varış noktasına ulaşmak'	<b>hedef:</b> 'bir hedefe ulaşmak'
<i>açlıktan zayıf düştü/ Onun konuşma çabalarından bir hayır gelmedi.</i> <b>kaynak:</b> 'kaynak'	<b>hedef:</b> 'sebebe'

Üst-şemalar ise, hem imge şemalarını hem de tepki şemalarını aşan, daha soyut ilişkileri ifade eder. Eğer bir birincil metaforunda hedef, örneğin mutluluk, derecelendirilebilirlik özelliğini taşıyorsa o zaman kaynak, örneğin parlaklık, da öyle olmalıdır ve bu tür söz konusu soyut özellikler üst-şemalar olarak tanımlanmaktadır (Grady, 2005). Çizelge 2.5'te metaforik kaynak, hedef ve bunlar tarafından paylaşılan yapıya karşılık gelen bir dizi imge şeması, tepki şeması ve üst şema gösterilmektedir.

**Çizelge 2.5** İmge şemaları, tepki şemaları ve üst şemalar ilişkin örnek eşleşmeler.

<b>İmge Şeması</b>	<b>Tepki Şeması</b>	<b>Üst-şema</b>
Ağırlık	Zorluk	Derecelendirilebilirlik
Yukarı	Daha fazla	Derecelendirilebilirlik
Yakınlık	Benzerlik	Derecelendirilebilir ikili özellik

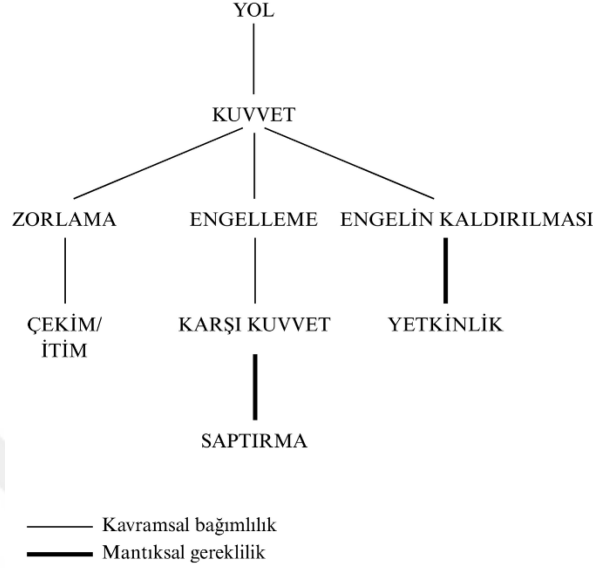
Bir varış noktasına/ hedefe varmak	Başarıya ulaşmak	Bir imleyen (TR) ve sınır (LM) içeren sınırlanmış (anlık) etkinlik
(...)'dan ortaya çıkmak Kaynak	(...)'den kaynaklanmak Sebebe	İmleyen (TR) ve sınır (LM) içeren ikili zamansal ilişki
Sıcaklık	Öfke	Sınırlanmamış varlık (ya da derecelendirilebilirlik)

### 2.3.1.1 İmge Şemalarının Hiyerarşik Sınıflandırılması Üzerine Yaklaşımlar

İmge şemalarının sınıflandırılması ve hiyerarşik düzeni üzerine farklı kuramlar ortaya atılmıştır. Bu doğrultuda, Clausner ve Croft (1999), Peña (1999, 2003) ve Santibáñez (2002)'in bazı imge şemalarını hiyerarşik düzenlemesi bağlamında ele alış biçimleri tanıtılacak ve bu yaklaşımlar karşılaştırılacaktır. Clausner ve Croft (1999), imge şemalarını bilişsel alanlarla ilişkili olarak tanımlamaktadır ve çalışmalarında Johnson (1987) ve Lakoff & Turner (1989)'dan alınan imge şemalarına ilişkin bir envanteri kullanarak bir sınıflandırma yapmaktadır. Çizelge 2.2'de sunulan sınıflandırma önerisinde sol sütunda yer alan çoğu başlık kendileri tarafından belirlenmiştir.

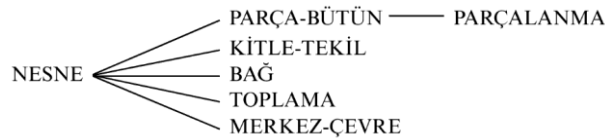
Peña (1999), imge şemalarının birbirleriyle olan bağımlılık ilişkilerini ele aldığı çalışmasında KUVVET şemasını YOL şemasına bağımlı bir şema olarak ele alır. Yani, KUVVET şeması, YOL şemasının bir alt şemasıdır ve bu iki şema birlikte bir hareketin yönünü ve kuvvetle yönlendirilen bir süreci ifade eder. YOL şeması bir hareketin, başlangıçtan sona kadar olan yönünü ifade ederken, KUVVET şeması, bu hareketi yönlendiren kuvveti tanımlar. Yani, bir yol üzerindeki hareket, bir kuvvetin etkisiyle yönlendirildiğinde, KUVVET şeması devreye girer. Bu, YOL şemasının dinamik bir uzantısıdır. Bu doğrultuda KUVVET şemasının YOL şemasına bağlı olarak çalıştığını ve bu şemaların kuvvetlerin etkisiyle hareketi nasıl yönlendirdiğini açıklar. Şekil 2.8'de Peña (1999) tarafından sunulan YOL şemasının temel yapı olduğu ve diğer şemaların kavramsal bağımlılık ya da mantıksal gereklilik yoluyla farklı derecelerde ona bağlı olduğu bir hiyerarşik düzen modellenmektedir. Kavramsal bağımlılık bir şemanın başka bir şemanın varlığına bağımlı olması durumuna işaret ederken mantıksal gereklilik temelde bir şemanın başka bir şemanın içsel mantığından

kaynaklanmasına işaret eder: YETKİNLİK şemasında bir varlığın hareket edebilmesinin KISITLAMANIN KALDIRILMASI şemasının içsel mantığına bağlı olması gibi.



Şekil 2.8 Peña (1999) YOL ve KUVVET şemaları hiyerarşik ilişkisi.

Santibáñez (2002), PARÇA-BÜTÜN şemasını temel bir yapı olarak ele alır ve bu şemayı NESNE şemasına bağlı bir alt yapı olarak tanımlar. PARÇA-BÜTÜN şeması, bir bütünün parçalarına ayrılması ve bu parçaların yeniden düzenlenerek bir bütün oluşturması sürecini kapsar. Ayrıca PARÇALANMA şeması, bu şemanın bir alt türü olarak ele alınır ve parçalanma ve ardından bütünleşme süreçlerini betimler. Santibáñez, şemaların fiziksel kökenlerinden soyut anlamlara genişletilmesindeki yapısal ilişkileri vurgular ve şemalar arasındaki hiyerarşik bağlantıları açıklamaya çalışır ve bu bağlamda kendinden önceki şemalara ilişkin hiyerarşik düzenleme önerilerini de karşılaştırır. Santibáñez (2002)'in NESNE şemasına ilişkin sunduğu hiyerarşik düzenleme Şekil 2.9'da sunulmaktadır.

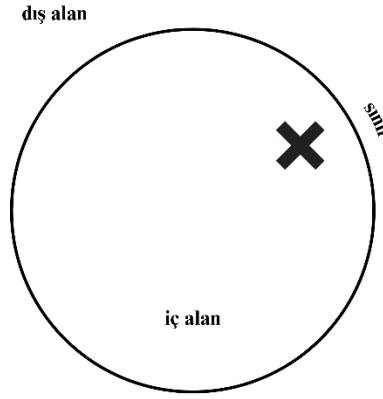


Şekil 2.9 Santibáñez (2002) NESNE şeması hiyerarşik düzenlemesi.

### 2.3.1.2 Alanyazında Tanımlanan Bazı Temel İmge Şemaları

Alanyazında imge şemaları üzerine yapılan çalışmalar, bilişsel paradigma içerisinde aktif olarak devam etmektedir ve yeni tanımlamalar ve yaklaşımlar ortaya çıkmaktadır. Bu bağlamda, imge şemaları üzerine yapılan araştırmaların her geçen gün yenileri eklenerek devam ettiğini ve dolayısıyla kesinleşmiş, tam bir imge şemaları listesinin bulunmadığını belirtmek önemlidir. Önceki bölümde de ele alındığı gibi şemaların sınıflandırılması ya da hiyerarşik düzenlenmesiyle ilgili de tek ve kesin bir görüş bulunmamaktadır ve alan dinamik olarak gelişmeye devam etmektedir. Alanyazında çeşitli imge şemalarının tanımlanmasına ilişkin çalışmaların incelenmesi dilsel anlamın nasıl şekillendiğine dair önemli bir bakış açısı sunarak, bulunma durum biçimbiriminin çokanlamlılık yapısının anlaşılmasına katkı sağlayacaktır. Bu doğrultuda başta Johnson'un (1987) *Zihindeki Beden: Anlam, İmgelem ve Akıl Yürütmenin Bedensel Temeli* adlı eserinde ele alınan şemalar olmak üzere alanyazında tanımlanan imge şemalarından bir kısmının tanımlamaları yapılacak ve bu şemaların metaforik uzantıları ve görselleştirmeleri ile detaylandırılacaktır.

*KAPSAMA* (İng. containment) ve *sınırlılıkla* (İng. boundedness) olan karşılaşma, bedensel deneyimin en yaygın yönlerinden biridir (Johnson, 1987). Başta insanın kendi bedeni olmak üzere odalar, kıyafetler, kutular ve çantalar gibi çok çeşitli kaplarla (İng. container) olan ve tekrar eden etkileşimler erken gelişim döneminden itibaren söz konusu şemanın oluşumuna yol açmaktadır. Söz konusu şemanın temel yapısı; iç alan, dış alan ve sınır unsurlarından oluşmaktadır (Lakoff, 1987; Murphy ve Koskela, 2010). Şekil 2.10'da bu temel unsurların gösterildiği Johnson (1987, ss. 23)'ten uyarlanan tipik bir çizim sunulmaktadır. İmge şemalarının tanımlanmasında bu tür çizimlerden yararlanılacaktır.



Şekil 2.10 KAPSAMA şeması.

KAPSAMA şemasına ilişkin edinilen tekrar eden deneyimlerin ve şemanın yapısal kurulumunun en az beş gerektirimi bulunmaktadır (Johnson, 1987, ss. 22):

- a. Kapsama deneyimi tipik olarak dış kuvvetlere veya etkilere karşı bir koruma ve direnç içerir.
- b. Kapsama iç alanında bulunan kuvveti de sınırlar.
- c. İlk iki maddenin bir sonucu olarak kapsama ilişkisi kapsanan nesnenin için göreceli bir konum sabitliği sağlar.
- d. Bu göreceli konum sabitliği durumu kapsanan nesnenin bir gözlemcinin görüşüne göre ya erişilebilir ya da erişilemez hale gelmesine sebep olur.
- e. Kapsamada geçişlilik deneyimlenir, yani, B, A'nın içindeyse B'nin içindekilerde A'nın içindedir.

Johnson (1987) ayrıca mantıkta kullanılan üçüncü halin olanaksızlığı, geçişlilik ve çift olumsuzlama gibi bazı temel çıkarım yapılarının KAPSAMA şemalarına dayandığını savunur ve bu şemaların bedenleşmiş deneyimlerden kaynaklanan çıkarımsal kalıplar sağladığını öne sürerek mantığın soyut bir düşünme biçimi olarak gelişmesine katkıda bulunduğunu belirtir. Bedenleşmiş biliş teziyle ilişkili olarak, soyut düşünme biçimlerimizin de temellerinde bedenleşmiş deneyimlerimizin bulunduğunu öne süren bu yaklaşım, soyut mantık kurallarının bir kısmının temelinde kapsama şemasının bulunduğunu göstermektedir.

KAPSAMA imge şemasının soyut kavramlaştırmaları nasıl şekillendirdiği incelenecek olursa konuşma eylemini anlamamıza ilişkin birçok metaforik kavramın temelini oluşturduğu gözlemlenebilir (Gibbs, 2005). Örneğin, ağız, tıpkı bir kap gibi

algılanır; açıldığında konuşma başlar, kapandığında ise sessizlik hüküm sürer. Bu bağlamda, bir kişinin sır tutma yeteneği, *ağzı sıkı ol-* ifadesiyle dile getirilir. Bir kişinin çok konuşarak başkalarının konuşmasına engel olması durumu *ağız açtırma-*deyimiyle ifade edilir. KAPSAMA şeması, aynı zamanda, sözlerin bir konuşmacının ağzından veya zihninden çıkarıldığı durumlara da atıfta bulunur. Örneğin, birini konuşturarak kişiden bir şeyler öğrenmek *ağzından laf al-* ya da bir kişinin söylemek üzere olduğu bir şeyi başkasının daha önce dile getirmesi *lafı ağzından al-* deyimisel ifadeleriyle betimlenir. Konuşulan bir konu, toplum içinde yaygın olarak bilinip konuşulmaya başlandığında ise *ağza düş-* ifadesi kullanılır. Söz konusu kavramlaştırmaların temelinde iç-dış yönelimlerinin ve KAPSAMA şemasına ilişkin bedenleşmiş deneyimlerin bulunduğu gözlemlenebilir.

Bedensel etkileşimlerimizin neredeyse tamamı, ya başka nesnelere üzerinde kuvvet uygulayarak ya da nesnelere gelen kuvvetlere maruz kalarak gerçekleşir ve bu doğrultuda dünyayı anlamlandırmada kuvvete ilişkin deneyimlerimiz merkezi bir rol oynar (Johnson, 1987). Kuvvetin, kavramlaştırmalarımız ve bu doğrultuda dil kullanımımız üzerindeki etkisini kavrayabilmek için, günlük yaşantımızdaki çoğu zaman varlığını bile farketmediğimiz kuvvet deneyimlerini sistematik bir şekilde incelememiz gerekir. Öncelikle kuvvet deneyimlerinin temel özellikleri şu şekilde sıralanabilir (Johnson, 1987):

- a. Etkileşim yoluyla algılanır: Kuvveti ancak bir nesneye ya da bize etki ettiğinde fark ederiz.
- b. Vektörel bir yapıya sahiptir: Kuvvet, bir nesneyi ya da kütleyi belirli bir yönde hareket ettirir.
- c. Hareket yollarını içerir: Kuvvet, bir nesneyi belirli bir yol boyunca yönlendirir.
- d. Kaynak ve hedeflere sahiptir: Kuvvetin kaynağı bir yerden gelir ve belirli bir hedefe doğru yönelir.
- e. Yoğunluğu değişkendir: Kuvvetler farklı derecelerde güç ya da şiddet içerebilir.

f. Nedensel bir dizilim içerir: Kuvvet, olaylar arasında neden-sonuç ilişkilerini mümkün kılar.

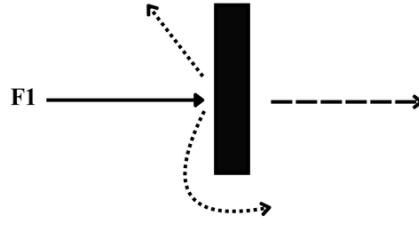
Kuvvetin bu özellikleri, deneyimlerimize anlam kazandıran imge şemalarının yapı taşlarını oluşturur. KUVVET şemaları, somut deneyimlerden başlayarak sosyal, ahlaki ve bilişsel süreçlere kadar birçok somut alana genişletilebilir. Bu bölümde, KUVVET şemalarının yapısal özelliklerini ve bu şemaların hem anlam yapılarını hem de mantıksal çıkarım yollarını nasıl şekillendirdiğini daha somut örneklerle açıklayacağız. Aşağıda, temel KUVVET şemalarından bazıları tanıtılacak ve bu şemaların günlük deneyimlerimizden soyut düşünceye nasıl evrildiği detaylı bir şekilde ele alınacaktır. Ayrıca şemaların her biri için Johnson (1987) tarafından sunulan görselleştirmelerden faydalanılarak hazırlanan diyagramlar kullanılacaktır.

ZORLAMA (İng. COMPULSION) şeması, dış bir kuvvet tarafından hareket ettirilme deneyiminden ortaya çıkar. Söz konusu deneyimlerde kuvvet bir kaynaktan gelir, belirli bir yoğunluğa sahiptir ve belirli bir yönde bir yol boyunca hareket eder (Johnson, 1987). Şekil 2.11’te bu temel unsurların gösterildiği bir kuvvet vektörünü ve bir potansiyel kuvvet vektörünü gösteren bir çizim sunulmaktadır. Yoğun bir kalabalık içerisinde çaresizce itilmek, çok şiddetli bir rüzgârda savrulmak gibi deneyimler söz konusu şemanın oluşumuna yol açmaktadır.



Şekil 2.11 ZORLAMA şeması.

ENGELLEME (İng. BLOCKAGE) şeması, kuvveti engelleyen ya da kuvvete karşı direnç gösteren engellerin bulunduğu durumlara işaret etmektedir. Arkasında ağır bir engel bulunan bir kapıyı açamamak, hareket halinde bir aracın bir engelle karşılaşarak ilerleyememesi gibi durumlarla örneklendirilebilir. Söz konusu şema Şekil 2.12’de bir kuvvet vektörünün bir engelle karşılaşarak farklı yönlere yönelme potansiyelinin gösterildiği bir modelle gösterilir.



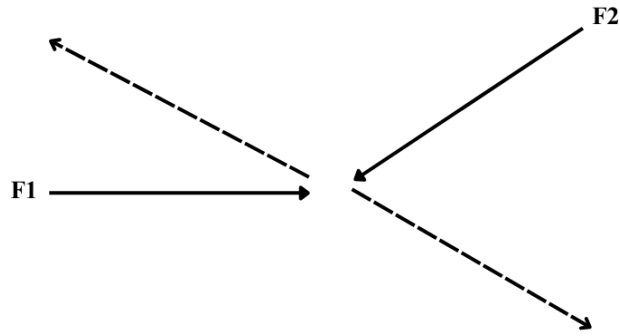
**Şekil 2.2.12:** ENGELLEME şeması.

KARŞI KUVVET (İng. COUNTERFORCE) şeması ise kuvvetlerin karşı karşıya kalması durumunu temsil eder. Eşit yoğunluktaki iki kuvvetin karşı karşıya gelmesi durumunda her iki vektör de hareket edemez. Bu şemaya iki aracın karşı karşıya çarpışması ya da bir halatın her iki ucundan da eşit kuvvette çekilmesi durumları örnek olarak gösterilebilir. Şema şekil 2.13'te modellenmektedir.



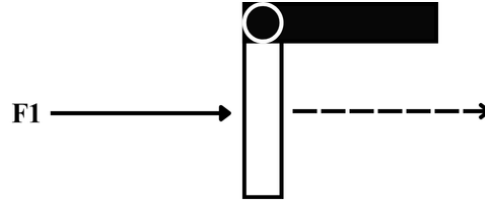
**Şekil 2.13** KARŞI KUVVET şeması.

SAPTIRMA (İng. diversion) şeması, bir kuvvet vektörünün iki veya daha fazla vektörün etkileşimi sonucu yön değiştirmesi durumu olarak tanımlanır. Şematik temsili 2.14'te sunulmuştur.



**Şekil 2.14** SAPTIRMA şeması

ENGELİN KALDIRILMASI (İng. REMOVAL OF RESTRAINT) şeması (bkz. Şekil 2.15) temelde kuvvetin önündeki bir engelin kaldırılması durumunda kuvvetin serbestçe uygulanabildiği deneyimlerden ortaya çıkmaktadır. Engelleme şemasındaki örnek üzerinden düşünülürse, kapının arkasında bulunan engelin kaldırılması sonucunda kapının açılabilmesi bu şemayı örneklendirmede kullanılabilir.



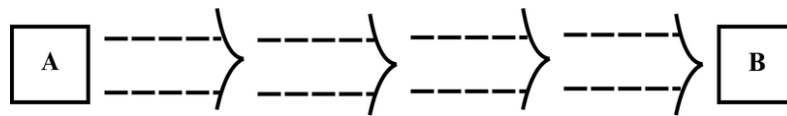
Şekil 2.15 ENGELİN KALDIRILMASI şeması.

YETKİNLİK (İng. ENABLEMENT) şeması, belirli bir kuvveti gerçekleştirebilme potansiyeline dair farkındalığı ve bu potansiyele dair hissedilen yönelmişliği ifade eder. Bu şema, herhangi bir engelin veya karşı kuvvetin olmadığı bir ortamda, potansiyel bir kuvvetin varlığını temsil eder (bkz. Şekil 2.16). Örneğin bir market poşetinin kaldırılabilirliği hissedilirken ağır ve büyük bir mobilyanın aynı şekilde kaldırılamayacağı hissedilir ve bilinir. Bu şema diğer kuvvet şemalarından farklı olarak, gerçek bir kuvvetle değil, potansiyel bir kuvvet ve yönüyle ilişkilidir.



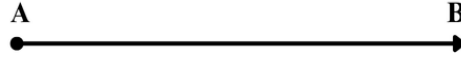
Şekil 2.16 YETKİNLİK şeması.

Ele alınacak son KUVVET şeması ise ÇEKİM (İng. ATTRACTION) imge şemasıdır ve bir mıknatısın çelik parçalarını kendine çekmesi gibi fiziksel çekim kuvvetlerini temsil eder. Şematik temsili Şekil 2.17’de sunulmuştur.



Şekil 2.17 ÇEKİM şeması.

En temel imge şemaları arasında yer alan YOL şeması, bir bebeğin emekleyebildiği ilk zamandan itibaren deneyimlemeye başladığı daha sonra yürümek, koşmak ve bir hedef ulaşmak gibi deneyimlerle pekiştirilen ve yapılandırılan bir şemadır. Şema, Şekil 2.18’de modellendiği üzere belirli bir başlangıç noktası yani kaynaktan hareket ederek bir hedefe doğru ilerlemesini ve bu süreçte bir dizi ara konumdan geçmesini içerir ve bu doğrultuda üç temel unsuru bulunmaktadır: kaynak, yol ve hedef.



Şekil 2.18 YOL şeması.

YOL şemasının bu unsurları ve bunların ilişkileri şemanın bazı tipik özelliklere sahip olmasına sebep olur (Johnson, 1987):

- a. Yolun kaynak ve hedef noktaları, ardışık konumlar dizisiyle bağlandığından, A noktasından başlayıp B noktasına hareket ettiğinizde, aradaki tüm ara noktaları geçmiş olursunuz.
- b. Yollar kendiliğinden yönlü değildir; yolun yönü eylemlere bağlı olarak deneyimlenir.
- c. YOL şeması dinamik bir yapıya sahip olması sebebiyle zamansal boyutla da ilişkilendirilebilir.

Johnson (1987) söz konusu şemayı tanımlarken şemanın bu belirgin iç yapısının somut, uzamsal alandan soyut alanlara yapılan bir çok metaforik eşleşmeye zemin sağlamak açısından elverişli olduğunu vurgular. Örneğin AMAÇLAR FİZİKSEL HEDEFLERDİR metaforunun yol şemasına ve DURUMLAR YERLERDİR metaforuna dayandığı ifade edilir ve eşleşme aşağıdaki şekilde gerçekleşir:

- a. Kaynak → başlangıç durumu
- b. Hedef → amaçlanan durum
- c. Yol → eylem sırası

Söz konusu eşleşmenin Johnson (1987)'dan çevrilen dilsel örnekleri ise örnekleri aşağıda sunulmaktadır:

- a. Tom, kişiliğini değiştirme yolunda uzun bir mesafe kat etti.
- b. Uçuş eğitiminizin tam ortasına geldiniz.
- c. Doktora derecemi almadan önce katetmem gereken daha uzun bir yol var.
- d. Jane, kendini anlama arayışında yoldan saptı.
- e. Beni takip et—bu, gerçek mutluluğa giden yoldur.

YOL şemasına ilişkin en belirgin soyut kavramlaştırmalar arasında zaman eşleşmesi yer alır ve bu eşleşme zaman kavramını anlamak için fiziksel dünyada edinilen yollar ve harekete ilişkin bedenleşmiş deneyimlerin kullanılması sonucunda ortaya çıkar. Zaman doğrusal ve yönü olan bir yol olarak algılanır ve bunun üzerinden anlamlandırılır. Lakoff ve Johnson'a (1980) göre zamana ilişkin bu kavramlaştırma iki şekilde gerçekleşmektedir: ilkinde zaman yol üzerinde hareket eden bir nesnedir, ikinci sahnede ise zaman sabittir ve insanlar onun üzerinde hareket eder (Lakoff ve Johnson, 1980; Vanparys, 1984). Aşağıda her iki kavramlaştırmaya ilişkin örnekler gösterilmektedir:

- a. Yılbaşı hızla yaklaşıyor.  
*Bir zaman dilimi bir nesne gibi hareket eder ve hedefe yaklaşır.*
- b. Tatiller bir anda geçti.  
*Bir zaman dilimi bir nesne olarak doğrusal bir yol üzerinde hızla uzaklaşır.*
- c. Önümüzde zor günler var.  
*Zaman sabittir; kişi bu sabit zaman içinde ilerler ve hedefe doğru gider.*
- d. Yavaş yavaş kışa yaklaşıyoruz.  
*Kişi doğrusal bir yol üzerinde ilerler ve bir zaman dilimine yaklaşır.*

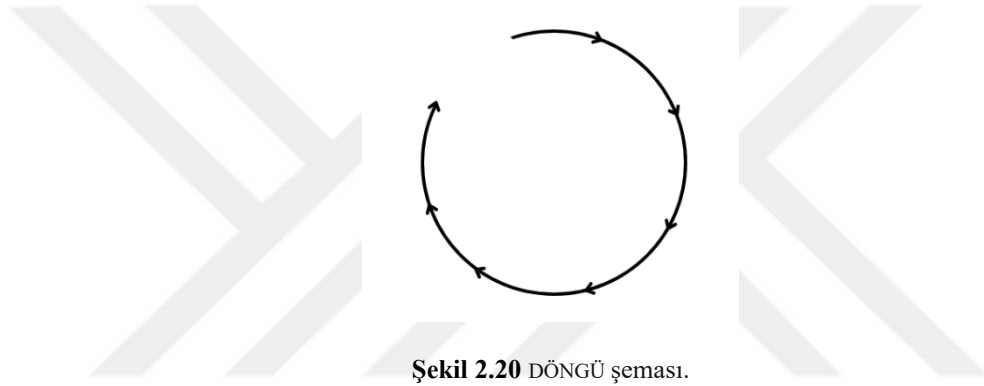
Bilişsel dilbilimde ele alınan bir diğer imge şeması olan BAĞ şeması iki veya daha fazla varlık arasında bağlantılar kurulması deneyimlerinden kaynaklanır. Bu bağlantılar fiziksel veya uzamsal olabilir ve bazı soyut bağlantıların anlamlandırılmasında da kullanılır. Şekil 2.19'da modellendiği üzere şemanın içyapısı birbirine bağlanan iki öğeden ve bu öğeleri bir arada tutan bir bağdan oluşmaktadır.



Şekil 2.19 BAĞ şeması.

Şemanın oluşumunda rol oynayan bedenselmiş deneyimlere çocuğun annesinin elini tutması, iki parçanın vida ile birbirine bağlanması ya da ayakkabı bağcıklarını bağlamak gibi günlük hayattan örnekler sunulabilir. Aynı zamanda zamansal bağlar ve bununla ilişkili olarak sebep sonuç ilişkileri, mantıksal bağlantılar ve sosyal ilişkiler gibi bazı soyut kavramlar ve ilişkileri anlamlandırmada da kullanıldığı ifade edilmektedir.

DÖNGÜ imge şeması, zaman algısını ve döngüsel süreçleri düzenleyen temel bir imge şeması olarak ele alınabilir. Şema kalp atışı, solunum, sindirim ya da günlerin, ayların ve mevsimlerin döngüsü gibi doğal döngülerden kaynaklanır ve tüm imge şemalarında görüldüğü gibi soyut kavramlaştırmalarımızda da rol oynar. Şemanın yapısı Şekil 2.20’de temsil edildiği üzere zamansal bir çember olarak ele alınabilir: Döngü belirli bir başlangıç durumuyla başlar, bağlantılı olayların bir dizisi üzerinden ilerler ve başladığı yere geri dönerek döngüsel desenini yeniden başlatır (Johnson, 1987). Şemanın temel özellikleri de devamlılık ve geriye dönmeyen daima ileri hareket eden bir yapıya sahip olmasını ifade eden yönlülük olarak belirlenmiştir.



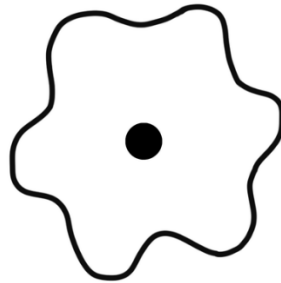
Şekil 2.20 DÖNGÜ şeması.

ÖLÇEK, hem fiziksel hem de soyut deneyimlerimizi düzenleyen temel bir imge şemasıdır ve insan algısında zaman, miktar, yoğunluk gibi kavramın anlamlandırılmasında faydalanılır. Johnson (1987) söz konusu şemayı bir taşıyıcıya ya da yığına daha fazla madde ya da fiziksel nesne yüklerseniz seviye yükselir şeklindeki fizik temeline dayanan (Lakoff ve Johnson, 1987) ÇOK OLAN YUKARIDADIR metaforuyla ilişkilendirir. Şemanın temsili (bkz. Şekil 2.21) yol şemasıyla benzerlik göstermektedir fakat sabit yönlü olması, birikim özelliği göstermesi ve bazı değer yargılarıyla ilişkilendirilebilmesi açısından farklılaşmaktadır (Johnson, 1987).



Şekil 2.21 ÖLÇEK şeması.

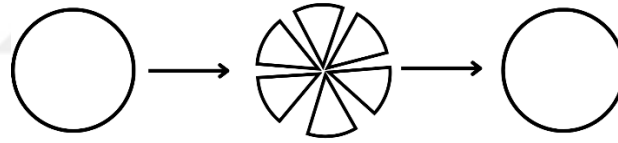
MERKEZ- ÇEVRE imge şeması, algısal dünyamızın temel düzenleniş yapısıyla deneyimlediğimiz merkezi bir nokta ve onu çevreleyen alan ilişkiselliği bağlamında değerlendirilebilir. Dünyamız, görme, işitme, dokunma, tatma ve koklama duyularımızla algıladığımız bir merkezden, yani bedenlerimizden dışa doğru yayılır (Johnson, 1987). Bu bağlamdaki deneyimler şemanın oluşumuna yol açar ve hem fiziksel hem de zihinsel alanlarda deneyimlediğimiz merkezi ve çevresel unsurları anlamlandırma sürecimizde rol oynar. Soyut kavramlaştırmalarda kullanımı önem kavramıyla örneklendirilebilir: *Bu mesele tartışmamızın merkezinde yer alıyor* ifadesi merkezin önemle ilişkilendirilmesini yansıtırken, çevresel unsurlar daha önemsiz olarak tanımlanır. Şema, Şekil 2.22’de algı ve deneyimlerimizin merkezini temsil eden merkez nokta ve etrafında yer alan çevresel alan ile görselleştirilmiştir (Johnson, 1987).



Şekil 2.21: MERKEZ- ÇEVRE şeması

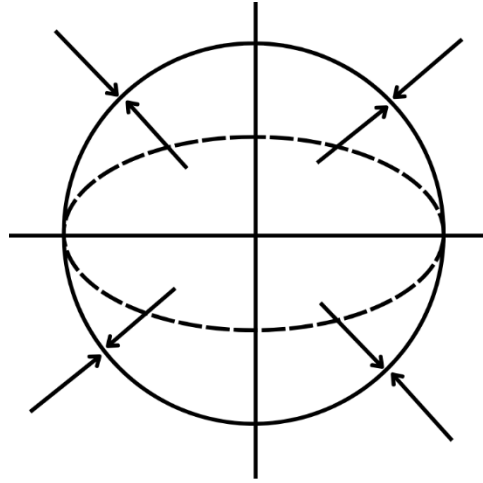
Johnson (1987), bu şemanın neredeyse hiçbir zaman yalıtılmış ya da kendi kendine yeten bir biçimde deneyimlenemediğini belirtir ve özellikle yakın-uzak, kapsama, iç-dış yönelimi, özne-nesne yönelimi ve ben-diğer ayrımı gibi şemalarla binişik bir şekilde deneyimlendiğini vurgular.

En temelde insanların bedenlerini parçalardan oluşan bir bütün olarak algılamaları deneyiminden ortaya çıkan PARÇA- BÜTÜN şeması bütün, parçalar ve yapı olarak üç temel yapısal unsurdan oluşmaktadır (Lakoff ve Johnson, 1987). Bu şema, fiziksel dünyadaki nesnelere bütünlüğü ve parçalarıyla algılamamızda rol oynadığı gibi soyut alanlarda da aynı şekilde işlev görür. Örneğin, aile kavramı ele alınacak olursa evlilik parçalarının bir araya gelerek oluşturduğu bir bütün olarak kavranırken boşanma söz konusu parçaların çözülmesi olarak anlamlandırılabilir. Şekil 2.22’de şemanın görselleştirilmesi noktasında Santibáñez (2002)’in parça- bütün şemasının bir alt türü olarak PARÇALANMA (İng. fragmentation) şemasını tanımlamada kullandığı diyagramdan faydalanılmıştır.



Şekil 2.22 PARÇA- BÜTÜN şeması.

Bedensel hareket ve görsel algıdaki deneyimlerden türetilen DENGİE şeması bir eksen ya da merkez etrafında kuvvetlerin düzenlenmesiyle ilişkili olan ön-kavramsal bir yapılanma olarak tanımlanır ve Johnson (1987) öncelikle bedenle öğrenilen bir deneyim olduğunu vurgular. Dengenin kurallar dizisi değil bedensel bir hissiyat olarak algılarımıza bağlı olarak deneyimlendiğini ifade eder. Şemanın adalet, duygusal denge ve sistematik yapılar gibi soyut kavramların anlamlandırılmasında da kullanıldığı ifade edilir ve denge ile ilgili iki kefeli terazi ve denge durumu olarak iki farklı alt türüyle metaforik uzantıları tanımlanır. Şekil 2.23’te ise denge durumu şemasının diyagramı yer almaktadır ve bu şema ise kuvvetlerin bir yüzeyde dengelenmesi durumunu temsil etmektedir. Şemanın metaforik uzantılarına sistemik denge, duygusal ya da psikolojik denge, mantıksal denge, matematiksel eşitlik gibi soyut alanlar örnek gösterilebilir.



Şekil 2.23 DENGİ şeması.

Destek (İng. support) şeması, desteklenen ögenin bir destekleyici öge tarafından yerçekimine karşı dengede tutulduğu kuvvet-dinamiği ilişkisini ifade eder (Feist, 2000). Bu şemada, desteklenen varlık, fiziksel bir yüzey ya da sınırla temas halindedir ve bu temas, düşmesini önleyen bir yukarı yönlü kuvvetin varlığını ima eder (Beitel, Gibbs & Sanders, 2001). Şema genellikle iki temel unsur içerir: (1) desteklenen varlık, (2) destek sağlayan yüzey ya da sınır. Bu yapı, fiziksel ya da soyut pek çok bağlamda kavramsal uzanımlara zemin oluşturmaktadır. Örneğin, kitabın masa üzerinde durması durumunda kitap, masa yüzeyi tarafından yukarı yönlü bir kuvvetle dengede tutulur. Vandeloise (2017) ise destek şemasını, yalnızca fiziksel temas ve yukarı yönlü kuvvetle sınırlı olmayan, aynı zamanda fonksiyonel destek kavramını da içeren daha geniş bir yapı olarak tanımlar. Bu bağlamda destek, yalnızca fiziksel değil, işlevsel bir koruma ya da dengeleme mekanizması da olabilir. Kavramsal metafor kuramı çerçevesinde destek şeması, soyut bağlamlarda da devreye girer. Şema çeşitli metaforik kurulumlar aracılığıyla bir tür metaforik destek kodlamasıyla çeşitli kavramların anlamlandırılmasında da kullanılır.

### 2.3.2 Uzamsal Sahnelerin Analizinde Kullanılan Betimsel Araçlar

İnsanlığın gelişiminin başlangıcından itibaren en erken ve en temel bilişsel başarılarından biri, nesnelere ve bunların fiziksel uzamda birbirleriyle nasıl ilişki kurduklarını edinmek ve anlamaktır (Lee, 2001). Bilişsel dilbilimde de paradigmanın ortaya çıktığı ilk dönemlerden itibaren uzamsal ilişkilere, bu ilişkilerin dilde nasıl

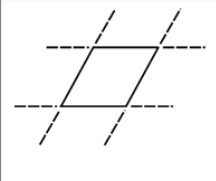
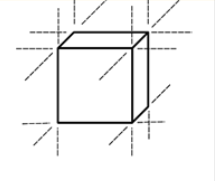
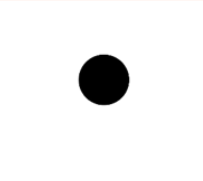





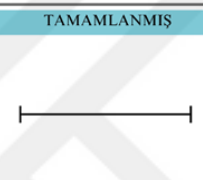
kodlandığına ve uzamsal ilişkilerle ilgili dilbilgisel yapıların nasıl kavramlaştırıldığına dair önemli çalışmalar ortaya konmuştur (Talmy, 1988, 2001; Langacker 1987, 1991; Brugman ve Lakoff, 1988; Hawkins, 1984; Kreitzer, 1997; Lakoff, 1990; Lee, 1998; Rice, 1996, 1999; Sandra ve Rice, 1995; Tyler ve Evans, 2001, 2003). Bu doğrultuda uzamsal yapıların çokanlamlılığına ve anlambilimsel analizlerine ilişkin bilişsel çerçevede farklı yaklaşımlar bulunsa da söz konusu çalışmaların temelinde yatan ve uzamsal sahnelerin anlaşılması ve analiz edilmesi noktasında önem taşıyan bazı temel kavramlar ve tanımlayıcı araçlar bulunmaktadır. Uzamsal sahneler dilde kodlanmış bir uzamsal deneyim birimi olarak tanımlanır (Evans, 2007). Uzamsal sahneler temelde dört parametreye göre yapılandırılır: imleyen ve sınır, *bir bölge* (İng. region), ve potansiyel olarak sınır nesnesiyle birleşerek bir referans çerçevesi (İng. reference frame) oluşturan ikincil bir referans nesnesi. Bu çalışmada da Türkçedeki uzamsal ilişkileri kodlayan yapılardan biri olarak ele alacağımız bulunma durum biçimbiriminin analizinde bu kavramların ve araçların anlaşılması önem arz etmektedir. Bu bağlamda imleyen- sınır organizasyonu, imleyen ve sınırın kurulumsal, geometrik tanımlamaları, ilişkisel özellikleri ve ardından soyut kavramlaştırmaların açıklanmasında kullanılacak olan metafor ve metonimi kavramları ele alınacaktır.

Sözcük sınıflarını kavramsal temellerine dayalı olarak adsal yargılar ve ilişkisel yargılar olarak iki temel sınıfta inceleyen Langacker (1991), yargı terimini sembolik birleşkenin anlamsal kutbuyla ilişkilendirmektedir. İlişkisel yargılar eylemler, önadlar, belirteçler ve ilgeçler gibi kavramsal olarak bağımlı birimlerin kodladığı şematik anlamla ilişkilidir ve zamansal ve zamandışı olarak adlandırılan iki sınıfta incelenir. Uzamsal ilişkilere ilişkin ele alınacak olan imleyen sınır organizasyonu kavramı da bu noktada tanımlanmaktadır. Pratikte her ilişkisel yargıda profillenen öğeler arasında bir asimetri gözlenenebilir ve bunlardan biri imleyen diğeri de sınır olarak adlandırılır (Langacker, 1987). Bir uzamsal sahne ve öğeleri arasındaki ilişki profillendirildiğinde, katılımcılara değişen derecelerde önem verilir. Bu durumda en fazla önemin verildiği ve öne çıkarılan öğe imleyen, daha az önem verilen diğeri ise sınır olarak adlandırılır (Langacker, 2008). İmleyen hareket eden veya odaklanılan öğeye işaret ederken sınır imleyen referans aldığı ve kendine göre konumlandırıldığı zemin ya da arka planı tanımlamaktadır. Dilde kodlandığı şekliyle uzamsal deneyimin bir birimi

olarak tanımlanan (Evans, 2007) uzamsal sahnelerin kurulumunda ve analizinde betimleyici araçlar olarak kullanılan bu kavramların İngilizce'deki farklı uzamsal ilgeçler üzerinden kurulumsal, geometrik ve ilişkiyel tanımlamalarla zenginleştirildiği çalışmalar da alanda önemli bir yer tutmaktadır. Bu bağlamda söz konusu çalışmalardan faydalanarak imleyen ve sınırın uzamsal sahnelerde sahip olabileceği olası özelliklerin bir kısmı tanımlanacaktır.

Hawkins 1984'teki İngilizcedeki uzamsal ilgeçlere ilişkin analizinde kapsamlı bir betimsel döküm sunar. Bu doğrultuda aşağıda dört tane imleyen ve dört tane sınır kurulumu ele alınacaktır. İmleyen kurulumlarından ilki olan ve imleyen hareketini tanımlayan *yol kurulumları* (İng. path configurations) altı alt ulamda incelenmektedir. Söz konusu kurulumun alt ulamları imleyen hareketinin başlangıç ve bitiş noktalarına, tamamlanma durumuna ve rotasının doğasına göre farklılık gösterir. Hareket, bir *başlangıç noktasından* (İng. initiative) başlar ve bir *bitiş noktasında* (İng. terminative) sona erebilir. Hareketin tamamlanıp tamamlanmadığına göre de *tamamlanmış* (İng. perfective) veya *eksik* (İng. imperfective) olarak adlandırılır. İmleyen, *dairesel* (circuitive) veya *doğrusal olmayan* (non-rectilinear) bir yol izleyebilir. İkinci imleyen kurulumu *alan* (İng. area) olarak adlandırılır ve genellikle iki boyutlu bir genişlemeyi ifade eder. Alan kurulumu, sınırlarını ve diğer özelliklerini tamamen sınırın fiziksel niteliklerinden alır. İmleyen sınırları net ve belirginse, alan *sınırlı* (İng. bounded) ancak belirsizce *sınırsız* (İng. unbounded) bir yapı olarak algılanır. Bu kurulum, sınırın eğrilik veya düzlük gibi fiziksel özelliklerini alana yansıtarak onun özelliklerini belirler. Diğer bir imleyen kurulumu olan *uzam* (İng. space), imleyen üç boyutlu bir kaba yayıldığı durumları tanımlar. Uzam, sınırın fiziksel boyutlarını ve imleyen ile olan ilişkisini üç boyutlu bir bağlamda temsil eder ve bu kurulumda da sınırın fiziksel özellikleri yanı sıra sınırlı ya da sınırsız olması kurulum özelliklerini etkiler. Ayrıca imleyen statik ya da dinamik olması da ayırt edici olabilir. Son imleyen kurulumu olan *belirsiz* (İng. indeterminate), bir imleyen sınırla ilişkisinin uzamsal bir bağlamda net boyutlar veya fiziksel özelliklerle tanımlanmadığı durumları ifade eder. Bu kurulumda imleyen konumunun belirsiz olduğu veya fiziksel boyutların vurgulanmadığı bir ilişki sunulmaktadır. İmleyen sınırları ve özellikleri tanımlanmışsa da imleyen bu sınırlarla ilişkisi net değildir. Şekil 2.24'de

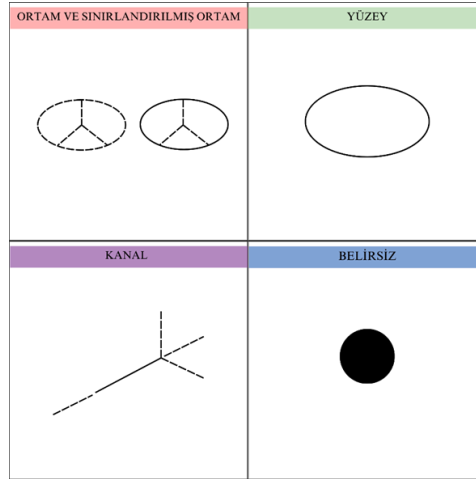
Hawkins (1984) tarafından kullanılan imleyen kurulumlarına ilişkin görselleştirmeler düzenlenerek sunulmuştur:

AREA	SPACE	INDETERMINATE
		
EKSİK	DAİRESEL	DOĞRUSAL OLMAYAN
		
BITİŞ	BAŞLANGIÇ	TAMAMLANMIŞ
		

Şekil 2.24 Hawkins (1984) imleyen kurulumları.

Hawkins (1984) tarafından sunulan sınır kurulumlarından ilki olan *ortam* (İng. medium) olarak adlandırılır imleyen ile ilişkilendirilen atmosfer veya çevreyi temsil eder. Bu kurulum, imleyenin bir şeyleri içine alabilme ya da çevreleyebilme potansiyelini öne çıkarır. Bu kurulum sınırın fiziksel özelliklerini vurgular, ancak bu özelliklerin ilişkisel anlamını doğrudan belirtmez. Sınır, sınırlı veya sınırsız olarak detaylandırılabilir. Yani sınır net ve belirgin bir şekilde sınırlandırılmış bir yapıya sahip olabilir; oda ya da kutu gibi. Ya da sınırsız bir yapı olarak tanımlanır; örneğin hava veya atmosfer gibi. Bunun yanı sıra, sınırın boyutsallık açısından da detaylandırılabilmesi ifade edilir. Bu doğrultuda üç boyutlu yapılar ortam kurulumunun öntürsel örneklerini oluştururken, iki boyutlu yapılar daha çevresel kabul edilir. Bir boyutlu yapılar ve sıfır boyutlu yapılar ise ortam kurulumu içerisinde değerlendirilen en çevresel örneklerdir. Cuyckens (1993) de sınır kurulumlarını anlamlandırırken sınırın boyutsal özelliklerine ve sınırlarına vurgu yapar; Hawkins’de olduğu gibi sınırlılık ve boyutsallık özelliklerinin yanı sıra *gözeneklilik* (İng. porosity) olarak adlandırdığı bir parametreyi daha ekler. Gözeneklilik sınırın sınırlarının bir tür

geçirgenlik veya akışkanlık özelliğine sahip olmasını ifade eder. Bu özellik, imleyenin sınırın içinde kalmasına veya içinden geçmesine olanak tanır ve sınırın imleyeni tamamen çevrelemediği ya da katı bir şekilde sınırlandırmadığı bir uzamsal ilişki türünü tanımlar. Bir oda, bir kutu veya bir kavanoz gibi sınırlar gözeneksiz olarak sınıflandırılırken su veya hava gibi sınırlar ise gözenekli olarak tanımlanır. İkinci sınır kurulumu olarak tanımlanan *yüzey* (İng. surface) kurulumunda sınır genellikle iki boyutlu olarak kabul edilir, ancak bir boyutlu kenarları veya üç boyutlu yüzeyleri de kapsayabilir. Yüzey kurulumunun temel özelliği, sınırların fiziksel bir nesnenin bir parçası olması ve temas, destek, direnç gibi ilişkilerle bağlantılı olmasıdır. Bu noktada daha çok kapsama, çevreleme ve içerme ile bağlantılı olan ortam kurulumundan ayrılır. Yüzey kurulumu doğası gereği ilişkisel bir yapıya sahiptir çünkü bir nesnenin fiziksel bir parçasıdır ve bu nedenle her zaman bir nesneye ait bir sınır olarak tanımlanır. *Kanal* (İng. channel) kurulumu, bir sınırın bir yol için uygun bir ortam olarak işlev gördüğü bir sınır kurulumunu temsil eder. Bu kurulum, yolun gerçekleşebilmesi için gereken fiziksel bağlam olan bir sınıra işaret eder. Yol bir hareketi ve istikameti tanımlar; kanal ise bu hareketin gerçekleşeceği uygun ortamı ifade eder. Boyutsallık açısından yolun tek boyutlu özelliklerini yansıtır ama bazı iki boyutlu ve üç boyutlu yapılar da kanal olarak değerlendirilebilir. Ele alınacak olan son sınır kurulumu *belirsiz* (İng. indeterminate) olarak adlandırılır ve bu kurulumda sınırın tam boyutları ya da fiziksel sınırları tanımlanmaz; bunun yerine, bir nesneye ilişkilendirilmiş genel bir pozisyon vurgulanır. Bu kurulumda sınır belirgin bir fiziksel yapı sunmaz ve ilişkisel anlamda da diğer sınır kurulumlarında olduğu kadar belirgin değildir. Şekil 2.25'te Hawkins (1984) tarafından kullanılan sınır kurulumlarına ilişkin görselleştirmeler düzenlenerek sunulmuştur:



Şekil 2.25 Hawkins (1984) sınır kullurumları.

İmleyen ve sınırın kurulumusal ve geometrik tanımlamalarının yanı sıra işlevsel özellikleri de uzamsal sahnelerin tanımlanmasında önem arz etmektedir. Bu bağlamda Dorozdowicz (1998), Vandeloise'in (1991) işlevsel yaklaşımına atıfta bulunarak, uzamsal ilişkilerin geometrik ve topolojik özelliklerinin işlevsel özelliklerden kaynaklandığını belirtir. Bu bağlamda, Dorozdowicz'e (1998) göre, bir imleyenin kapsama ilişkisine girebilmesi için, sınırın içinde yer alabilme potansiyeline sahip olması gerekir. Sınır ise altı işlevsel özelliği sergiler (Dorozdowicz, 1998; ss. 86):

- a. Nesneleri taşıma (el, kollar).
- b. Nesneleri depolama (kavanoz, oda).
- c. Nesneleri gizleme (baş, pantolon).
- d. Nesneleri sergileme (pencere).
- e. İçindeki nesneyi koruma (kollar, baş).
- f. Doldurulabilme (kavanoz, göz, raf)

İmleyen ve sınırın doğasına ilişkin ele alınacak son özellikler söz konusu kavramların ilişkisel özellikleridir. Bu noktada da yine Hawkins (1984) İngilizcedeki ilgeçler için iki temel ilişki önerir: KESİŞME (İng. coincidence) ve AYRIŞMA (İng. separation). Kesişme, imleyenin veya onun bir parçasının sınır veya onun bir parçasıyla uzamsal olarak örtüştüğü durumu ifade ederken; ayrışma, imleyenin hiçbir parçasının sınırla örtüşmediği durumu tanımlar. Cuyckens (1993) bu doğrultuda in ilgecinin analizini yaparken imleyen sınır arasında kesişme ilişkisini vurgular ve

bununla birlikte bu ilişkinin etkin alanlara (İng. active zones) ve yukarıda tanımlanan uzamsal kurulumlara dayandığını ifade eder. İmleyen ve sınır arasındaki ilişkiyel özellikler bağlamında ele alınan diğer kavram da kuvvet ve kuvvet dinamikleri olarak ele alınabilir. Bu bağlamda Dorozdowicks (1998), in ilgecinin KAPSAMA şemasıyla ilişkilendirildiğini ve Johnson (1987)'a atıfla bu şemanın dinamik bir yapı sunduğunu ifade etmektedir. Johnson (1987), KAPSAMA şemasının, kapsanan nesneyi dış kuvvetlerden koruyarak hareketlerini kısıtlayan bir yapı olduğunu vurgulamıştır. Bu sebeple *in* ilgeciyle kurulan uzamsal sahneleri daha iyi açıklayabilmek için Dorozdowicks (1998), kuvvet dinamikleri kavramını vurgulamaktadır. Bunun yanı sıra, Beitel, Gibbs ve Sanders (1997) *on* ilgecinin DESTEKLEME, BASKI, KISITLAMA, ÖRTME VE GÖRÜNÜRLÜK gibi çeşitli şemalarla ilişkili olduğunu belirtmişlerdir. Bu söz konusu şemalardan bir kısmının kuvvet şemasıyla ve kuvvet dinamikleriyle ilişkili olduğu gözlemlenmektedir. Bu anlamda uzamsal sahnelerin anlaşılmasında imleyen ve sınır arasındaki kuvvet dinamiklerine dair ilişkilerin de göz önünde bulundurulması gerektiği ileri sürülebilir.

### 2.3.3 Metafor

Metafor Aristoteles'ten itibaren, 2000 yılı aşkın süre boyunca antik yunanda ortaya çıkan bir disiplin olan retorığın bir aracı olarak incelenmiştir. Söz konusu disiplin bir görüşü retorik araçlar kullanarak ikna edici bir şekilde ifade etme üzerine odaklanmış ve metafor da bu araçlardan biri olarak görülmüştür. Meşhur Akhilleus bir aslandır örneğinden görülebileceği üzere A, B'dir şeklinde bir şematik yapı olarak karakterize edilmiştir (Evans & Green, 2006). Bu dönemden itibaren, yüzyıllar boyunca, metafor kavramı bir çok filozof ve bilim insanı tarafından çeşitli kuramlar çerçevesinde tanımlanmış ve tartışılmıştır.

Geleneksel olarak metafor, sanatsal amaçlara hizmet eden, gündelik dilden uzak yalnızca yazınsal bir olgu olarak ele alınmaktadır. Fakat, bilişsel dilbilimde bu kavram dilin tüm alanlarına genellenebilen özellikleri arasında ve dolayısıyla da bilişsel mekanizmalarımızın işleyiş örüntülerinden biri olarak ele alınmaktadır. Metafor bu bağlamda sadece dilsel bir araç olarak değil, insanların deneyimlerini kavramlaştırdığı ve anlamlandırdığı zihnin temel işleyişine bağlı bir mekanizma olarak

incelenmektedir. Lakoff ve Johnson tarafından 1980 yılında kaleme alınan *Metaforlar: Hayat, Anlam ve Dil* konuya ilişkin çığır açıcı bir eser olarak değerlendirilmektedir. Bu eserlerinde Lakoff ve Johnson tarafından sunulan bilişsel metafor kuramına göre bilişsel metaforlar kaynak ve hedef olarak adlandırılan iki bilişsel alan arasında kurulan eşleşmeler üzerinden tanımlanmaktadır. Örneğin, AŞK BİR YOLCULUKTUR (Lakoff & Johnson, 1980) metaforu incelenecek olursa, yolculuk kaynak alan, aşk ise hedef alan olarak ele alınmaktadır. Aşağıdaki örnek tümcelerden de görüleceği üzere yolcu, yol, yoldaki engeller ve varış noktası gibi kaynak alan içerisindeki kavramlar ile sevgililer, aralarındaki ilişkinin durumu, sorunları ve geleceği arasında bir bağ kurulmakta ve hedef alandaki kavramlar kaynak alan aracılığıyla tanımlanmaktadır.

- a. Look how far we've come.  
Ne kadar yol katettiğimize bir bak.
- b. We're at a crossroads.  
Dönüm noktasındayız.
- c. We'll just have to go our separate ways. We can't turn back now.  
Yollarımızı ayırmalıyız. Artık geri dönemeyiz.
- d. I don't think this relationship is going anywhere.  
Bu ilişkinin bir yere gittiğini düşünmüyorum.

Metafor kavramına dair bu bilişsel yaklaşım, metaforu sadece yazınsal, sanatsal ya da retorik bir araç olarak değil hayatımızın her sahasında bulunan bir olgu olarak ele almıştır. Bilişsel dilbilimciler metaforik yapının dilimizin genel ve en temel özelliklerinden biri ve anlamsal genişlemenin bir kaynağı olarak gözlemlenebileceğini göstermişlerdir.

Kavramsal metafor kuramının temelinde *alanlararası eşleşmeler* (İng. cross-domain mappings) olarak adlandırılan yapılar bulunmaktadır. Bu tür eşleşmeler uzun süreli bellekte kalıcıdır ve hedef alanı kaynak alan terimleriyle yapılandırmaya hizmet eder (Evans, 2007). Dolayısıyla kaynak alan metafor aracılığıyla yapı sunan alana işaret ederken hedef alan metaforla yapılandırılan alana işaret etmektedir. Kaynak alan, genellikle somut ve tanıdık bir kavramsal alanı ifade ederken hedef alan soyut ve anlaşılması daha zor olan alana işaret eder. Kövecses (2010), insan bedeni, sağlık ve

hastalık, hayvanlar, makineler, binalar, bitkiler, oyunlar, yemek, ekonomik işlemler, kuvvetler, ışık-karanlık, sıcaklık-soğukluk ve hareket gibi kaynak alanların; duygu, arzu, ahlak, düşünce, toplum, din, siyaset, ekonomi, insan ilişkileri, iletişim, olaylar, zaman ve yaşam-ölüm gibi hedef alanları yapılandırmada sıkça kullanıldığını ve bu hedef alanların psikolojik-düşünsel durumlar, sosyal süreçler ve kişisel deneyimler gibi üst gruplara ayrıldığını belirtir. Bu noktada, kavramsal metafor kuramcılarının önemli bir gözlemi, kavramsal metaforların tek yönlü olduğudur ve bu özellik metaforların yapıyı bir kaynak alandan bir hedef alana aktardığı, ancak bunun tersinin geçerli olmadığı anlamına gelir. (Evans ve Green, 2006). Yeniden AŞK BİR YOLCULUKTUR (Lakoff ve Johnson, 1980) metaforuyla örneklendirilecek olursa, aşk kavramı yolculuk terimleriyle kavramlaştırılabilir; ancak, yolculuk kavramı aşk terimleriyle yapılandırılmaz.

Kavramsal metafor kuramı, metaforları *gelenekselleşmiş* (İng. conventionalized) ve *gelenekselleşmemiş* (İng. unconventionalized) olmak üzere iki ana ulamda inceler. Gelenekselleşmiş metaforlar, dile derinden yerleşmiş, kökleşmiş ve günlük dilde yaygınlaşmış ifadelerdir. Lakoff ve Johnson'a (1980) göre, genellikle deneyimlerimizle algıladığımız korelasyonlara dayanan bu metaforlar insanlar tarafından çoğunlukla fark edilmeden kullanılır ve soyut kavramları anlamlandırmada temel bir rol oynar. Örneğin, HAYAT BİR YOLCULUKTUR metaforu, Hayata iyi bir başlangıç yaptı gibi ifadelerle kendini gösterir ve yaşamın hedeflere ulaşmayı içeren bir yolculuk gibi kavranmasını sağlar (Lakoff ve Johnson, 1980, ss. 213). Gelenekselleşmiş metaforlar, soyut düşünceyi somut deneyimlerle şekillendiren klişe ifadeler olarak, düşünce sistemimizin temelini oluşturur.

Buna karşılık, gelenekselleşmemiş metaforlar daha yenilikçi ve yaratıcı ifadelerdir; genellikle edebiyat, sanat veya siyasi söylem gibi bağlamlarda ortaya çıkarlar. Bu metaforlar, alışılmış düşünme biçimlerimizi sorgular ve genişletirken yeni bakış açıları sunar. Örneğin, Robert Frost'un *The Road Not Taken* şiirindeki Az gidilen yolu seçtim ve bu her şeyi değiştirdi gibi ifadeler, geleneksel HAYAT BİR YOLCULUKTUR metaforunu yeni ve özgün bir biçimde kullanır ve yaşam tercihlerini farklı bir ışıktaki değerlendirme imkanı sunar (Kövences, 2010, ss. 35). Aynı şekilde,

AŞK BİR ORTAK SANAT ESERİDİR metaforu (Lakoff ve Johnson, 1980, ss. 140), aşkın daha aktif ve iş birliğine dayalı yönlerini vurgular ve geleneksel metaforlardan farklı bir bakış açısı geliştirir.

Kavramsal metafor kuramı içerisinde metaforlar üç türde incelenir: Yapısal, yönelimsel ve ontolojik. Yapısal metaforlar, bir kavramın başka bir kavramın yapısal özellikleriyle anlaşılmasını sağlar. Bu tür metaforlar, hedef alanı derinlemesine anlamlandırmak için kaynak alanın detaylı bir haritasını kullanır. Örneğin, TARTIŞMA SAVAŞTIR metaforu, tartışmaları savaşın yapısal unsurları aracılığıyla anlamamıza olanak tanır (Lakoff ve Johnson, 1980). *İddiayı savundum* veya *senin iddiaların savunulamaz* gibi ifadeler, bu yapısal metaforun dildeki yansımalarıdır. Lakoff ve Johnson (1980), yapısal metaforlarda kaynak alandaki kavramın her yönünün hedef kavrama aktarılmadığını da özellikle vurgular. TARTIŞMA SAVAŞTIR metaforu üzerinden değerlendirilecek olursa, savaşın tüm unsurları bu metaforun bir parçası değildir. Savaşta kullanılan askeri araçlar, komutanın stratejik görevleri ya da bir savaşın coğrafi boyutları gibi unsurlar tartışma kavramını tanımlamada kullanılmaz. Bu durum, yapısal metaforların seçici bir yapılandırmaya sahip olduğunu gösterir.

Yönelimsel metaforlar, yukarı-aşağı, iç-dış, ön-arka, açık-kapalı, derin-sığ, merkez-çevre gibi uzamsal yönelimlerle ilgilidir ve bu uzamsal yönelimler, insan bedeninden ve bedeninin fiziksel çevredeki işleyiş şeklinden kaynaklanır (Lakoff ve Johnson, 1980). Örneğin, eğik bir duruş genellikle üzüntü ve depresyonla ilişkilendirilirken dik bir duruş olumlu bir duygusal durumla ilişkilendirilir. MUTLU YUKARIDADIR ve ÜZGÜN AŞAĞIDADIR gibi metaforlar bu deneyimlerden kaynaklanır. Söz konusu yönelimsel metaforlar Bu, moralimi yükseltti veya Moralim çöktü gibi ifadelerle dilsel kullanımlarda yer bulur. Lakoff ve Johnson (1980) ayrıca yönelimsel metaforların, bir yandan evrensel bir dayanağa sahipken, diğer yandan kültürel çeşitlilik içerisinde yeniden biçimlendiğini vurgular.

Ontolojik metaforlar, soyut kavramları somut nesnelere, maddelere veya kapılara üzerinden anlamlandırmamızı sağlar. Bu tür metaforlar; olaylar, duygular ve fikirler gibi soyut kavramların fiziksel nesnelere olan deneyimlerimiz aracılığıyla anlamlandırılmasında rol oynar. Ontolojik metaforlar, soyut ve belirgin bir yapıya

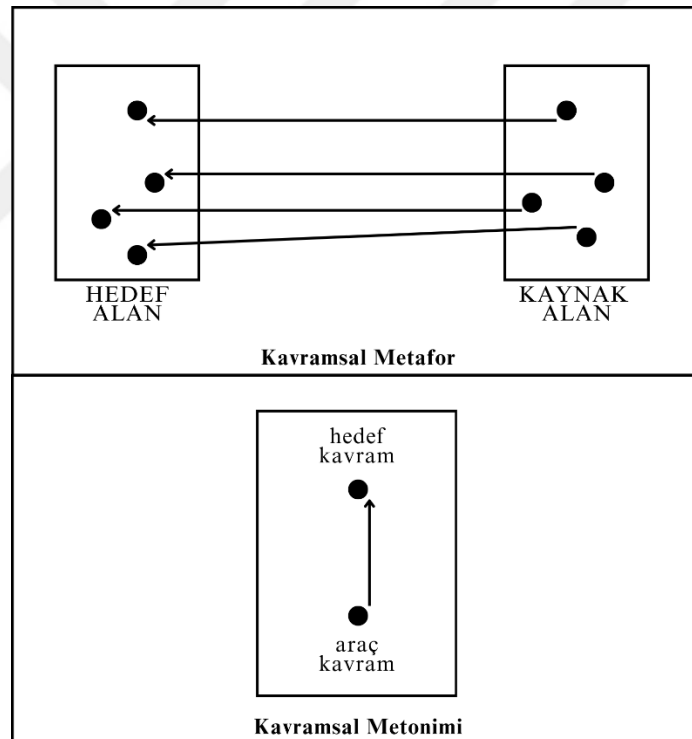
sahip olmayan ya da açıkça sınırları çizilmemiş deneyimlere daha ayrıntılı ve somut bir yapı kazandırır. Örneğin, ENFLASYON BİR VARLIKTIR metaforu sayesinde söz konusu ekonomik kavram daha ayrıntılı şekilde tanımlanabilir ve hakkında konuşulabilir bir yapıya dönüşür. Ontolojik metaforlar ayrıca farklı türlere ayrılabilir (Lakoff ve Johnson, 1980; Kövesces, 2010). Bunlardan ilki olan varlık metaforları, deneyimleri fiziksel nesnelere olarak görmeyi sağlar. Örneğin, ZİHİN BİR MAKİNE DİR metaforuyla zihin bir fiziksel nesne gibi ele alınır ve metafor Zihnim biraz paslanmış gibi dilsel ifadeleri mümkün kılar. Madde metaforları, maddelere ilişkin deneyimlerimiz sayesinde etkinlikleri kavramlaştırılmamızı sağlar. Son olarak kap metaforları ise uzamsal ve duygusal durumları kaplar olarak kavramlaştırarak anlamlandırılmamıza yol açar. Korkunun içine hapsoldüm ifadesi korku gibi bir duygusal durumu içinde bulunan bir kap şeklinde kavramlaştırılmamız sonucu ortaya çıkar.

Kavramsal metaforlar son olarak, buldukları genellik seviyesine göre de sınıflandırılabilir. Kavramsal metaforlar, *genel seviye* (İng. generic-level) ve *özel seviye* (İng. specific-level) olmak üzere iki ana ulama ayrılabilir. Genel seviye metaforlar, daha az ayrıntıya sahip çerçeve yapılar sunarken, özel seviye metaforlar bu tür genel yapıları belirli detaylarla doldurur. Örneğin, hareket genel bir şema olarak başlangıç noktası, bir yol ve bir varış noktası gibi temel unsurlar içerir. Bu genel yapı, HAYAT BİR YOLCULUKTUR özel metaforuyla somutlaştırılabilir ve bir gezgin, bir hedef, seyahat zorlukları ve yolculuk araçları gibi detaylarla zenginleştirilebilir (Kövesces, 2010, s. 44). Benzer şekilde, OLAYLAR EYLEMLERDİR genel metaforu, ölüm gibi bir olayın hasat veya tüketim metaforlarıyla daha detaylı bir şekilde açıklanmasını sağlar (Lakoff ve Turner, 1989, s. 82). Bu tür metaforik yapılar, hem genel hem de özel bağlamlarda insan düşüncesine yapı kazandırarak, soyut kavramların daha anlaşılır hale gelmesini sağlar.

### 2.3.4 Metonimi

Geleneksel sözbilimsel yaklaşımlar metonimi bir söz sanatı olarak değerlendirirse de metonimi, bilişsel dilbilim perspektifinde, yalnızca dilbilgisel bir fenomen değil, aynı zamanda insan bilişinin temel mekanizmalarından biri olarak ele

alınmaktadır. Bilişsel dilbilimciler, tıpkı metafor gibi, metoniminin de doğası gereği kavramsal ve eşleşme süreçleriyle tanımlandığını öne sürmektedir (Lakoff and Turner 1989). Metonimi bir varlığın (araç), onunla ilişkili başka bir varlığı (hedef) tanımlamak için kullanılabildiği kavramsal bir işlem olarak tanımlanır (Evans, 2007). Bu doğrultuda aynı kavramsal alan içinde gerçekleşen bir kavramsal ilişkiye dayanır ve *bitişiklik* (İng. contiguity) ilkesi temelinde, belirli bir kavramın aynı bilişsel çerçevede içinde bir başka kavrama erişim sağladığı bir süreç olarak tanımlanır (Ungerer ve Schmid, 2006). Söz konusu kavramsal ilişki, metaforun çapraz alan eşlemelerinden farklı olarak, aynı kavramsal alan içindeki unsurlar arasında kurulur. Şekil 2.26'da metafor ve metonimi yoluyla kurulan eşleşmeler karşılaştırmalı olarak şemalaştırılmıştır (Evans ve Green, 2006; 313):



Şekil 2.26 Metafor ve metonimi karşılaştırması (Evans ve Green, 2006; 313).

Kövecses ve Radden (1998), metonimi sağladığı kavramsal erişim açısından tanımlamaktadır. Bu görüş, Langacker'ın (1993: 30) metonimik ifadelerle belirtilen varlığın, hedef kavrama zihinsel erişim sağlayan bir referans noktası olarak işlev gördüğünü öne süren yaklaşımına dayanmaktadır. Croft (1993), bu fikri ansiklopedik anlam kuramı çerçevesinde ele alarak, metoniminin bir kavramın alanı içerisinde

belirli bir yönü vurgulamak suretiyle ortaya çıktığını savunur. Metoniminin temelde yatan iki tür ilişki üzerinden kurulduğunu ifade edilmektedir (Kövecses ve Radden, 1998): parça- bütün ya da bütün- parça ilişkileri ve alan içi parça- parça ilişkileri. Parça- bütün ya da bütün- parça ilişkilerinde bir bütün parçasını temsil edebilir ya da bir parça bütünü temsil eder; Birleşik Krallık için İngiltere gibi. Parça- parça ilişkileri ise EYLEM (ing. ACTION) gibi karmaşık kavramsal alanlarda alt unsurlar arasında gözlemlenmektedir. Örneğin, *to ski* ya da *to shampoo one's hair* ifadeleri, eylemin araç yönünü vurgularken, *to author a book* gibi ifadeler ise eylemin kılıcısını öne çıkarır. Kövecses ve Radden (1998) ayrıca metonimik ilişkide bir başka kavrama erişim sağlayan unsur olan araç seçimini açıklamak amacıyla bir dizi bilişsel ve iletişimsel ilke önermektedir. Söz konusu ilkeler Çizelge 2.6'da özetlenmiştir.

**Çizelge 2.6** Metonimik araç seçimini belirleyen bilişsel ve iletişimsel ilkeler (Kövecses & Radden, 2007: 357-359).

İlke Ulamı	Alt Ulamı	İlke
Bilişsel İlke	İnsan Deneyimi	İnsan > İnsan-Dışı
		Özne > Nesne
		Somut > Soyut
		Etkileşimli > Etkileşimsiz
		İşlevsel > İşlevsel Olmayan
	Algısal Seçicilik	Anlık > Anlık Olmayan
		Gerçek > Potansiyel
		Daha Fazla > Daha Az
		Baskın > Az Baskın
		İyi Gestalt > Kötü Gestalt
		Sınırlı > Sınırsız
		Özgül > Genel
		Kültürel Tercihler
	İdeal > Olmayan	
	Tipik > Atipik	
	Merkez > Çevre	
	Başlangıç / Son > Orta	
	Temel > Türev	
	Önemli > Az Önemli	
	Yaygın > Nadir	
	İletişimsel İlke	
Açık > Belirsiz		
İlgili > İlgisiz		

Çizelgede sunulan Kövecses ve Radden'in (2007) ortaya koyduğu bilişsel ve iletişimsel ilkeler, metonimik ilişkilerde hangi unsurun araç, hangisinin hedef olarak seçileceğini yönlendiren tercih eğilimlerini açıklar. Bu ilkeler, tamamen rastlantısal

olmayan, sistemli bir biçimde işleyen kavramsal motivasyonları temsil eder. Bilişsel ilkeler, insan deneyimi, algısal seçicilik ve kültürel tercihler gibi üç ana belirleyici üzerinden şekillenir. Örneğin [somut > soyut] ilkesi, soyut kavramlara ulaşmak için somut göstergelerin kullanılmasını açıklar; *kalbi yumuşak biri* ifadesi, *şefkatli* gibi soyut bir niteliğe, somut bir beden parçası üzerinden erişim sağlar. Algısal seçicilik ilkeleri, zihnin dikkatini yönelttiği belirli uyarıcılara dayanır. Örneğin [Anlık > anlık Olmayan] ilkesi, kişinin mevcut zamandaki uyaranlara öncelik verdiğini, bu nedenle *telefona cevap vereceğim* gibi ifadelerde, *telefon sesinin* (araç) *konuşan kişiye* (hedef) erişim aracı olarak kullanılabileceğini gösterir. Kültürel tercihler ise toplumların ortak değer sistemlerine dayanır; örneğin [stereotipik > stereotipik olmayan] ilkesi, bir ulama ilişkin en yaygın ve kültürel olarak yerleşik üyenin metonimik araç olarak tercih edilmesini ifade eder. Örneğin Türkçede anne dendiğinde, zihinde sıklıkla çocuğuna bakan, ev işleriyle ilgilenen bir figür canlanır. Bu kalıp, tüm ulam adına konuşan bir öntür haline gelir. Dolayısıyla, metonimik kurulumlarda bu tür kültürel stereotiplerin zihinsel erişim açısından daha elverişli olduğu görülmektedir. Bu ilkeler aynı zamanda iletişimsel etkililik ilkesiyle dengelenir: Hedefin anlaşılmasını kolaylaştıran araçlar tercih edilir [açık > belirsiz] ve bağlama en uygun olan ifadeler öncelik kazanır [ilgili > ilgisiz]. Örneğin bir restoranda *pastırmalı sandviç hesabı bekliyor* gibi bir ifade, müşteriyi değil, siparişini araç olarak kullanarak hedefe ulaşır. Burada, hem görsel algı hem de bağlamsal uygunluk birlikte işlemektedir.

Sonuç olarak, bu ilkeler, metoniminin sadece dilsel bir biçimleniş değil, aynı zamanda bilişsel ekonomi, dikkat yönlendirme, kültürel öntürleştirme gibi zihinsel süreçlerin doğal bir yansıması olduğunu ortaya koyar. Her metonimik ifade, bu ilkelerden bir veya birkaçının birlikte çalışmasıyla şekillenir; bazı durumlarda bu ilkeler birbirini desteklerken, bazen çelişebilir. Bu çelişkili durumlarda tercih edilen yapı, ya bağlamsal gerekçelerle açıklanır ya da alışılmış kültürel örüntülerin etkisiyle sabitlemiş olabilir.

Bu bağlamda ele alınması gereken bir diğer kavram olan metaftonimi (İng. metaphonymy), Goossens (1990) tarafından metafor ve metonimin etkileşime girdiği durumları tanımlamak için kullanılmıştır. Çalışmada metafor ve metonimin kuramsal

olarak etkileşime girebileceği çeşitli yolları belirlenmiş ve özellikle iki etkileşim biçiminin yaygın olarak görüldüğü tespit edilmiştir: metonimiden metafora geçiş ve metafor içinde metonimi. İlkinde metonimi yoluyla bağlantılı iki ögenin, metaforik bir anlam genişlemesine uğraması söz konusudur. Örneğin, Türkçede *ağzı sıkı* ifadesi metonimiden metafora geçiş örneği olarak değerlendirilebilir. Bir kişi gerçek anlamda ağzını sıkı kapattığında konuşmaz, dolayısıyla *ağzı sıkı* ifadesi metonimik olarak sessizliği temsil edebilir. Ancak, *ağzı sıkı biri* ifadesi, *konuşuyor ama gizli bilgileri paylaşmıyor* anlamında da kullanılabilir. Bu ikinci kullanım metaforiktir, çünkü bilgi vermemeyi sessizlik kavramı üzerinden anlamlandırırız. Söz konusu ifade önce sessizliği temsil eden bir metonimi olarak kullanılmış, bu da metaforik anlamın ortaya çıkmasını sağlamıştır. İkinci etkileşim biçimi olan metafor içinde metonimide ise metaforik bir yapının içine gömülü bir metonimi unsurunun bulunmasıdır. Goodens (1990) tarafından ele alınan bir örnek üzerinden değerlendirilecek olursa, örneğin, *bite one's tongue off* (dilini koparmak) ifadesi, *söylediğinden pişman olmak* anlamında kullanılır. Burada *dil* (İng. tongue) araç olarak fiziksel bir organ olarak değerlendirilirken, hedef alan olan dilbilimsel eylem içinde konuşma yetisi ile ilişkilendirilir. *Dilini koparmak*, abartılı bir kendini cezalandırma metaforu yaratırken, bu metaforun içinde *dil* konuşma yetisini temsil eden bir metonimi görevi görmektedir. Bu tür ifadelerde metonimi, metaforik bağlamın içinde gömülü olarak yer alır ve anlamı güçlendirir.

### 3 ALANYAZIN

#### 3.1 Uzamsal İlişkileri Kodlayan Dilbilgisel Yapılara İlişkin Yabancı Kaynaklar

Uzamsal ilişkilerin kavramlaştırılmalarına ve bu ilişkilerin dilde adlar, belirteç, ilgeçler ve durum ekleri gibi çeşitli dilbilgisel öğeler aracılığıyla nasıl kodlandıklarına ilişkin bilişsel çerçevedeki çalışmaların başlangıcının paradigmanın temellerinin de atılmaya başladığı dönem, 1980'ler, olduğu gözlemlenmektedir. Özellikle İngilizcedeki uzamsal ilgeçler üzerine gerçekleştirilen çalışmalar bu teze kaynak oluşturması açısından değerlidir. Paradigma içerisinde önde gelen araştırmacılar tarafından ortaya konulan çeşitli çalışmalarda dildeki söz konusu uzamsal öğeler bilişsel dilbilimin temel tezlerinden olan çokanlamlılık, imge şemaları ve ansiklopedik anlam bağlamında incelenmiştir. Bu tezin ortaya çıkması noktasında faydalanılan ve konu üzerine temel kaynaklar arasında sayılan bu araştırmalardan bazıları ve bulguları bu bölümde incelenecektir.

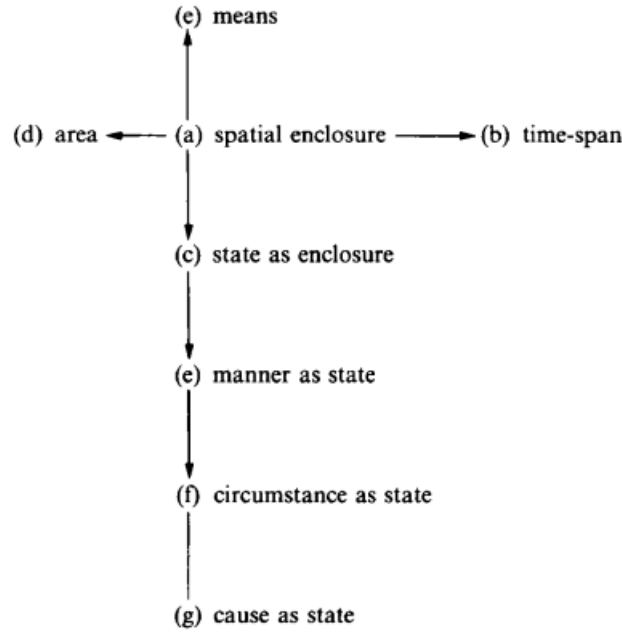
Hawkins'in *İngilizce İlgeçlerin Anlambilimi* (1984) başlıklı çalışması, İngilizce ilgeçlerin çokanlamlılığını ve bu anlamların kavramsal temelini ortaya koymayı amaçlayan öncü bir çalışmadır. Hawkins, dildeki ilgeçlerin yalnızca sözdizimsel bağlamda değil, aynı zamanda kavramsal ve anlamsal boyutlarıyla da ele alınması gerektiğini savunur. Bu doğrultuda çalışmanın temel amacı, ilgeçlerin merkezi anlamlarından yola çıkarak soyut bağlamlarda nasıl işlev gördüklerini açıklamak ve bu anlam çeşitliliğini kavramsal bir şematik yapı içerisinde modellemektir. Çalışmada yöntem olarak hem betimsel dil çözümlemesi hem de bilişsel dilbilimin temel yaklaşımları kullanılmıştır. Özellikle öntür sınıflandırma yaklaşımı ve imge şemaları çalışmanın kuramsal temelinde yer almaktadır. Hawkins, İngilizce'de sık kullanılan *in*, *on*, *at*, *under*, *over* gibi ilgeçlerin öntür anlamlarını tanımlarken, bu anlamların fiziksel uzamdan soyut kavramlara nasıl genişletildiğini de ayrıntılı biçimde göstermiştir. Çalışmasında betimsel bir döküm sunan Hawkins, ilgeçler arasındaki farkları ve kullanımsal çeşitlilikleri tanımlamak için bir çerçeve geliştirmiştir. Söz konusu çerçeve uzamsal ilişkiler üzerinden yapılandırılmıştır ve bu ilişkiler Langacker'ın imleyen ve sınır kavramlarından ilham alan bir betimleme

sistemiyle betimlenmiştir. Hawkins, imleyen ve sınır arasındaki ilişkinin nasıl yapılandığına odaklanır. Bu kurulumlar (İng. configurations), bir ilgecin temel anlamını oluşturan uzamsal veya ilişkisel şematik modelleridir. Söz konusu betimsel araçlardan ve kurulumlardan bu çalışmada da bulunma durumunun sahnelerini analiz sürecinde faydalanılmıştır. Çalışmanın temel bulguları arasında, ilgeçlerin öntür anlam etrafında örgütlendiği ve bağlama bağlı olarak farklı ancak ilişkili anlamlara evrildiği yer alır. Örneğin, *in* ilgecinin öntür anlamı bir nesnenin başka bir nesnenin sınırları içinde yer almasıdır. Ancak bu fiziksel kapsama ilişkisi, soyut alanlara da taşınır ve İngilizcedeki *in trouble*, *in love*, *in doubt* gibi kullanımlarda kişi, bir duygu ya da durumun içine konumlandırılmış olarak kavramlaştırılır. Hawkins'in yaklaşımı, ilgeçlerin anlambilimsel yapısını bilişsel bir çerçevede ele alan ve kullanım temelli bir anlam çözümlemesine yönelik güncel kuramsal yaklaşımlar için önemli bir referans niteliğindedir.

Konu üzerine ele alınan en erken tarihli çalışmalardan biri arasında Brugman ve Lakoff'un (1988) *over* ilgeci üzerine gerçekleştirdikleri detaylı bir inceleme bulunmaktadır. Araştırmacılar, Gestalt ilkeleriyle paralel olarak ilgeçleri, odaktaki bir öge (şekil) ile odakta olmayan bir öge (zemin) arasındaki uzamsal bir ilişki olarak ele almaktadır. Söz konusu çalışma, alanyazında ilgeçlerin anlambilimsel gösterimine oldukça ayrıntılı bir yaklaşım olarak değerlendirilmektedir (Tyler ve Evans, 2003). Brugman ve Lakoff (1988) bu çalışmalarında ilgecin çokanlamlılığının gösteriminde imge şemalarına dayanan ağ analizi yöntemini kullanmışlardır. Bu analizde farklı uzanımların doğmasına sebep olduğu varsayılan görüntü şemaları ve bu şemaların alt şemaları düğümler ile gösterilir ve her düğüm birbiriyle görüntü şemalarının benzerlikleri ya da kurulan metaforik ve metonimik bağlar aracılığıyla bütünlük sağlar bir ağ şeklinde gösterilir. Analizde düzanlam dışında ortaya çıkan uzanımların çeşitli imge şematik dönüşümler, metaforik ve metonimik ilişkiler sonucu doğduğu gösterilmiştir. Tam özgülleştiri (İng. full-specification) olarak da anılan bu yaklaşım 1990'larda yöntemsel açıdan çeşitli araştırmacılar tarafından eleştirilmiştir.

Dirven'in 1993'te yayınlanan fiziksel uzam deneyimlerinin ilgeçler aracılığıyla yapılanmasının, zihinde oluşturulan dile özgü kavramları büyük ölçüde belirlediğini

göstermeyi amaçladığı çalışması da uzamsal ilgeçlere dair önemli çalışmalar arasındadır. Bu makalede, İngilizcedeki ilgeçler fiziksel deneyimlere bağlı olarak sınıflandırılmış ve aralarındaki ilişkiler ortaya çıkarılmıştır. Çalışmada ayrıca söz konusu ilgeçlerin radyal ağları da ortaya konulmuştur. Örnek olarak çalışmada oluşturulan *In* ilgecinin uzanımlarının radyal ağı Şekil 3.1’de sunulmuştur. Araştırmanın en önemli bulgularından birisi, bir ilgecin temel ve somut uzamsal bir ilişkiyi kodlayan anlamından farklılaşan uzamsal veya uzamdışı uzanımların rasgele değil, belirli bir sisteme göre ortaya çıktığı sonucuna ulaşılmış olmasıdır. Bu sistem de fiziksel uzamın kavramlaştırılmasına dayanmaktadır. Bu kavramlaştırmalar, uzamsal ve uzamdışı uzanımları belirlemektedir.



Şekil 3.1 *In* ilgecinin uzanımlarının radyal ağ gösterimi (Dirven, 1993).

Cuyckens’in (1993) *Flemenkçe Uzamsam İlgeç “in”* başlıklı çalışması, Flemenkçedeki *in* ilgecini bilişsel anlambilimsel bir çerçevede ele alırken, fiziksel kapsama ilişkisinin ötesine geçen kavramsal genişlemeleri detaylı biçimde analiz eder. Bu çalışmada, İngilizce ve Flemenkçe gibi dillerdeki *in* ilgecinin anlam yapısının merkezinde yer alan KAPSAMA şemasının yalnızca fiziksel kurulumlarda değil soyut kavramlaştırmalarda da kullanıldığı öne sürülür. Cuyckens, ilgeçlerin öntür anlamlarından metaforik eşleşmelere dayalı anlam genişlemelerine geçerken, bu

ilişkilerin kavramsal haritalarla modellenebileceğini savunur. Bu bağlamda, Cuyckens (1993) sınır kurulumlarını anlamlandırırken sınırın doğasına dair üç temel parametre tanımlar: boyutsallık (İng. dimensionality), sınırlılık (İng. boundedness) ve gözeneklilik (İng. porosity). Boyutsallık, sınırın kaç boyutlu bir varlık olduğuna; sınırlılık, bu varlığın geometrik veya algısal olarak net bir sınır taşıyıp taşımadığına; gözeneklilik ise sınırın ne derece geçirgen olduğuna işaret eder. Bu üç parametre, ilgeçlerle kurulan ilişkilerin hem fiziksel hem de metaforik sahnelerde nasıl kurulduğunu açıklamada temel alınır. Bu tezde Türkçedeki bulunma durumu biçimbirimine ilişkin analizlerde de Cuyckens'in bu parametrelerinden doğrudan yararlanılmış; özellikle sınırsız ya da gözenekli alanlar ile belirgin sınır taşıyan kapalı alanlar arasındaki farklar bu çerçevede modellenmiştir.

Vandeloise tarafından 1994'te yayınlanan *In İlgecinin Metodolojisi ve Analizleri* adlı makalesi de uzamsal ilişkilerle ilgili bilişsel dilbilim alanyazınındaki bir diğer önemli çalışmalardan biridir. Makale, in ilgecinin geometrik, topolojik ve işlevsel olarak adlandırılan üç tür analizini karşılaştırır ve değerlendirir. Geometrik yaklaşım ilgeç nesnesinin üç boyutluluğuna odaklanırken, topolojik yaklaşım ilgeç öznesinin dönüm noktasına dahil edilmesini vurgular. Buna karşılık, işlevsel yaklaşım, hedefi bir içerik olarak ve yer işaretini de onun kapsayıcısı olarak ele alır. Yazar işlevsel yaklaşımı kullanarak kapsayıcı (İng. container) ve içerik (İng. content) arasındaki ilişkinin in ilgecinin baskın bir özelliği olduğunu ve kullanımında anahtar rol oynadığını ileri sürmektedir. Kabın içerik üzerinde uyguladığı kuvvetin çok önemli olduğunu ifade eden Vandeloise, ilgecin kapsamlı analizinde işlevsel ilişkinin önemini savunmaktadır.

Brugman ve Lakoff'un (1988) tam özgülleştirici yaklaşımına bir eleştiri olarak kaleme alınan Sanra ve Rice'in (1995) *İlgeç Anlamının Ağ Analizleri: Kimin Aklını Yansıtıyor, Dilbilimcinin mi, Yoksa Dilin mi?* adlı makalesinde söz konusu yaklaşımın bazı zayıf yönleri saptanmıştır. Bunlardan ilki, farklı uzanımların tanımlanması için açık metodolojik ilkelerin olmamasıdır. Bir diğeri, belirlenen farklı uzanımların anlambilimsel ayrımlara mı yoksa tek bir anlamın farklı bağlamsallaştırmalarına mı karşılık geldiği konusundaki belirsizliktir. Bu çalışma ilgeçlerin analizinde

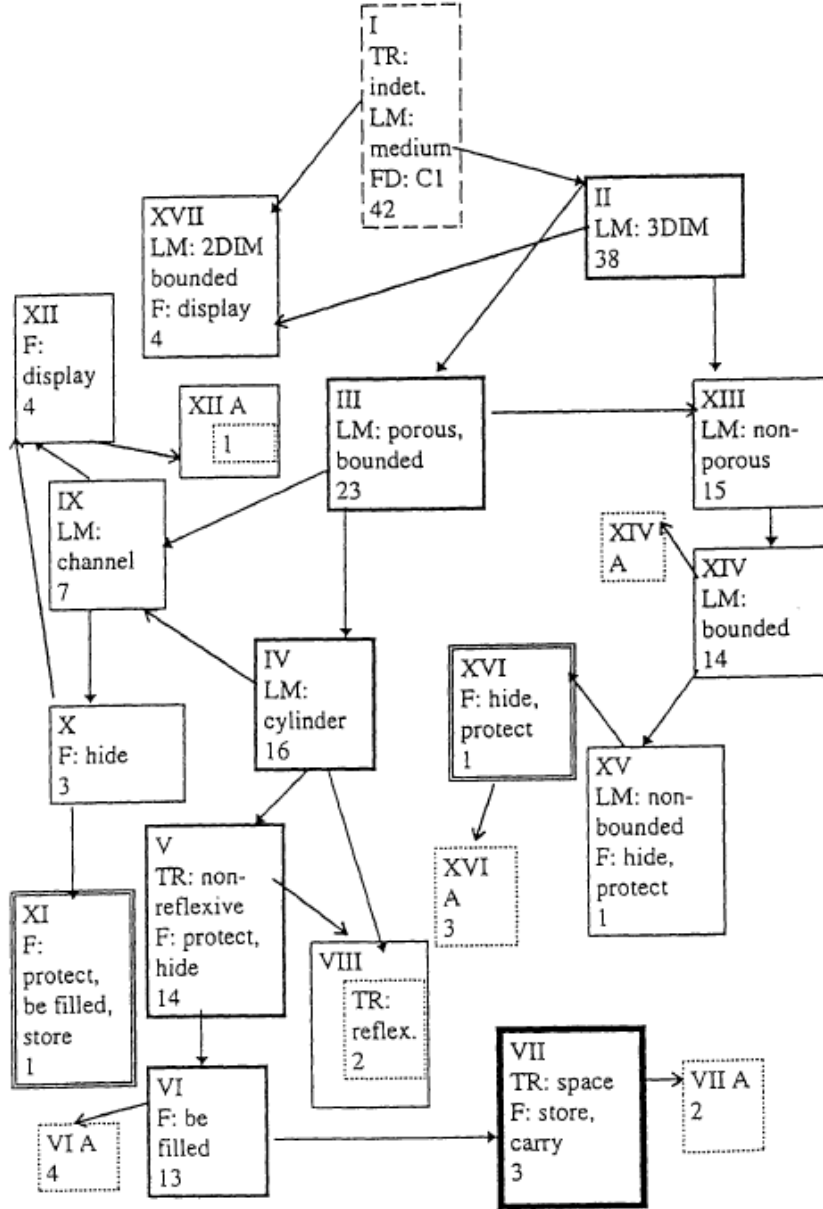
kullanılacak metodolojinin netliğinin önemini vurgulaması açısından alanyazında önemli bir yer edinmiştir.

1997 yılında yayınlanan Kreitzer'in *Çoklu Şemalaştırma Seviyeleri: Uzamın Kavramlaştırılması Üzerine Bir Çalışma* adlı makalesi de uzamsal ilgeçlere ilişkin alanda ses getiren çalışmalardan biri olarak ele alınabilir. Kreitzer'in bu çalışmasında ortaya koyduğu yaklaşım kısmi özgülleştirilmiş (İng. partial specification) olarak adlandırılmıştır çünkü Kreitzer anlambilimsel ağda farklı uzanımları belirlerken daha yöntemli ve kısıtlanmış bir yol izlemiştir (Tyler ve Evans, 2001). Bu anlamda tam özgülleştirme yaklaşımlara yöneltilen eleştirilerin bu çalışmada dikkate alındığı ifade edilebilir.

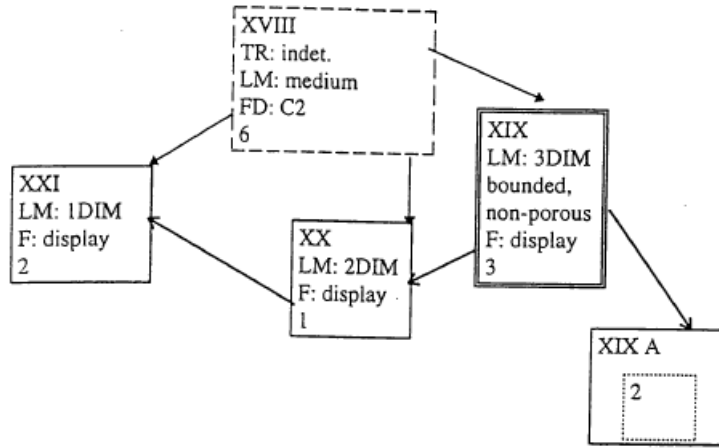
Tyler ve Evans (2001, 2003) konu üzerine ele aldığı çalışmalarında anlamsal ağdaki öntür anlamın saptanırken ve bu anlamdan doğan diğer uzanımları belirlenirken göz önünde bulundurulması gereken ölçütler ortaya koymuştur. Bu çalışma konuya ilişkin farklı çalışmalara uygulanabilecek bir yöntem ortaya koyması sebebiyle farklı biçimbilimsel özelliklere sahip dillerdeki çalışmalara kaynaklık etmiştir. Bunlardan bazıları aşağıda incelenecektir.

Buraya kadar incelenen temel kaynakların yanı sıra yabancı alanyazında konu üzerine yazılan yüksek lisans ve doktora tezlerinden bazılarını incelemek de bu tezin üzerine inşa edildiği alanyazını ortaya koymak açısından değerlidir. İlk olarak ele alınacak olan Drozdowicz'in (1998) İngilizce *in* ilgecini konu alan çalışması, bu ilgecin çokanlamlı yapısını bilişsel anlambilim ilkeleri doğrultusunda ayrıntılı biçimde analiz eder. Çalışmada, *in* ilgecinin tüm anlamları, CONTAINER, PART-WHOLE ve PATH gibi temel imge şemaları aracılığıyla açıklanmış ve bu anlamların radyal bir ulam yapısı içinde nasıl kavramlaştığı ortaya konmuştur. Tezde sunulan diyagramlar, *in* ilgecinin farklı kullanımlarını kavramsal olarak modelleyen anlamsal ağlardır ve Şekil 3.2 ve Şekil 3.3'te sunulmuştur. Her bir kutu, ayrı bir kullanım türünü temsil eder. Oklarla gösterilen bağlantılar, öntür anlamdan ayrılan şematik genişlemeleri ve anlamsal dönüşüm yollarını yansıtır. İlgecin fiziksel uzamdaki kullanımlarından soyut, zamansal ve metaforik genişlemelerine kadar olan tüm varyasyonlar, imleyen- sınır organizasyonu, geometrik ve işlevsel özellikler, gözeneklilik ve boyutsallık

parametreleri açısından sınır yapısı gibi bilişsel parametreler eşliğinde modellenmiştir. Bu açıdan Drozdowicz'in ulamsal sınıflandırması, özellikle üç boyutlu gözenekli kaplar, görünmeyen sınırlar, soyut alanlar ve süreç-odaklı anlamlar gibi çok katmanlı anlam alanlarını ayırt edebilmesi açısından bu teze önemli derecede kaynaklık etmiştir.



Şekil 3.2 IN-1 ulamının şematik yapısı (Drozdowicz, 1998).



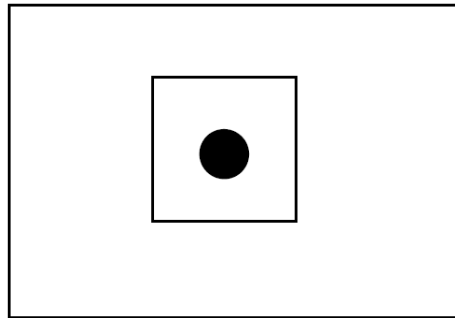
Şekil 3.3 IN-1 ulamının şematik yapısı (Drozdowicz, 1998).

İkinci olarak Feist'in 2000 yılında Northwestern Üniversitesi'nde tamamladığı *In ve On üzerine: Uzamsal Sahnelerin Dilsel Kodlanmasına Yönelik Bir Araştırma* adlı doktora tezi ele alınacaktır. Feist (2000)'in çalışması, İngilizcedeki uzamsal ilgeçlerden olan *in* ve *on* ilgeçlerinin farklı uzamsal sahneleri nasıl betimlediğini ve bu ilgeçlerin anlamlarının ne tür bilişsel parametrelerle yapılandığını araştırır. Aynı zamanda bu tür uzamsal ilişkilerin diğer dillerde nasıl ifade edildiğini inceleyen karşılaştırmalı bir yaklaşım da bulunmaktadır. Çalışmada önce farklı dillerdeki kullanıcıların uzamsal sahneleri nasıl betimlediği incelenmiş, ardından İngilizce anadil konuşucularına yönelik psikolojik deneylerle belirli sahne özelliklerinin ilgeç seçimleri üzerindeki etkisi test edilmiştir. Sonuç olarak, Feist, İngilizcedeki *in* ve *on* ilgeçlerinin yalnızca geometrik değil, aynı zamanda işlevsel ilişkiler, temas, destek, kapsayıcılık, hareket potansiyeli, görsel perspektif ve şekil- zemin rolleri gibi bilişsel parametrelerle birlikte ele alır. Çalışmanın bulguları arasında *in* ilgecinin *kapsama* (İng. containment) ve *dahil olma* (İng. inclusion) ilişkilerini merkeze alırken, *on* ilgecinin temas (İng. contact) ve destek (İng. support) ilişkilerini merkeze alması bulunmaktadır. Ayrıca bu ilişkilerin yalnızca geometrik olmadığı aynı zamanda işlevsel ilişkiler ve şekil-zemin ilişkisi gibi bilişsel unsurlarla da şekillendiği vurgulanır. Önemli bulgulardan bir diğeri Feist'in her bir ilgecin anlamının, bazı evrensel ve kavramsal *özniteliklerin* (İng. attributes) farklı ağırlıklarla birleşmesinden oluştuğunu öne sürmesidir. Bu çalışma, İngilizcedeki *in* ve *on* örneklerinden yola

çıkarak uzamsal ilişkilerin çok boyutlu ve değişken doğasını anlamaya yönelik genel bir kuramsal çerçeve sunar.

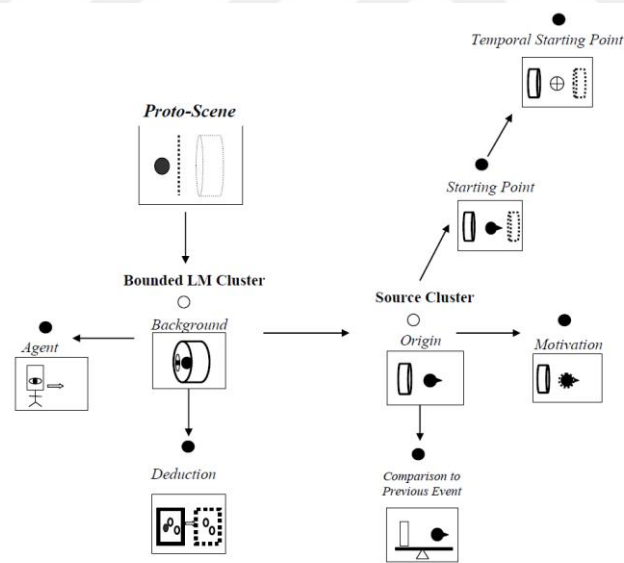
Türker'in (2005) *Korece ve Türkçede Uzamsal İfadeler: Bilişsel Dilbilgisi Yaklaşımı* adlı doktora tezi Türkçedeki durum eklerinin bilişsel çerçevede değerlendirildiği bir çalışma olması açısından, bu çalışmada yararlanılacak en önemli kaynaklar arasında ele alınabilir. Türker, bu çalışmada benzer biçimbilimsel özelliklere sahip Korece ve Türkçedeki uzamsal yapılar üzerine karşılaştırmalı bir analiz yapmıştır. Korecedeki -ey ve -eyse, Türkçedeki [-(y)A], [-DA] ve [-DAn] biçimbirimlerini çalışmasına dahil eden Türker, Lakoff, Langacker ve Tyler ve Evans'ın konuya ilişkin çalışmalarından (Lakoff, 1987; Langacker, 2008; Tyler ve Evans, 2001, 2003) faydalanarak bu uzamsal yapıların anlambilimsel ağını oluşturmayı ve Türkçe ve Korecedeki benzerlik ve farklılıkları ortaya koymayı hedeflemiştir.

Huerta'nın (2009) çalışması, İspanyolcadaki *en*, *a* ve *de* ilgeçlerinin çokanlamlı yapısını bilişsel bilbilimsel yaklaşımla inceleyerek, bu ilgeçlerin temel anlamlarını ve bu anlamlardan türeyen anlam genişlemelerini sistematik biçimde ortaya koymaktadır. Huerta, Tyler ve Evans'ın (2003) geliştirdiği ilkeli çokanlamlılık modelini İspanyolca ilgeçlere uyarlayarak, her bir ilge. için bir öntür sahne tanımlamakta ve bu öntür anlamdan yola çıkarak anlambilimsel bir ağ içerisinde organize olmuş diğer anlamları betimlemektedir. Bu betimlemeleri şematik gösterimler yoluyla da görselleştirmiştir. Söz konusu kurulumsal şemalardan biri Şekil 3.5'te sunulmuştur. Çalışmada kullanılan temel bilişsel kavramlar arasında imge şemaları, imleyen- sınır ilişkileri, profilleme, kavramsal harmanlama yer almaktadır.



Şekil 3.4 *En* için öntür sahne (Huerta, 2009).

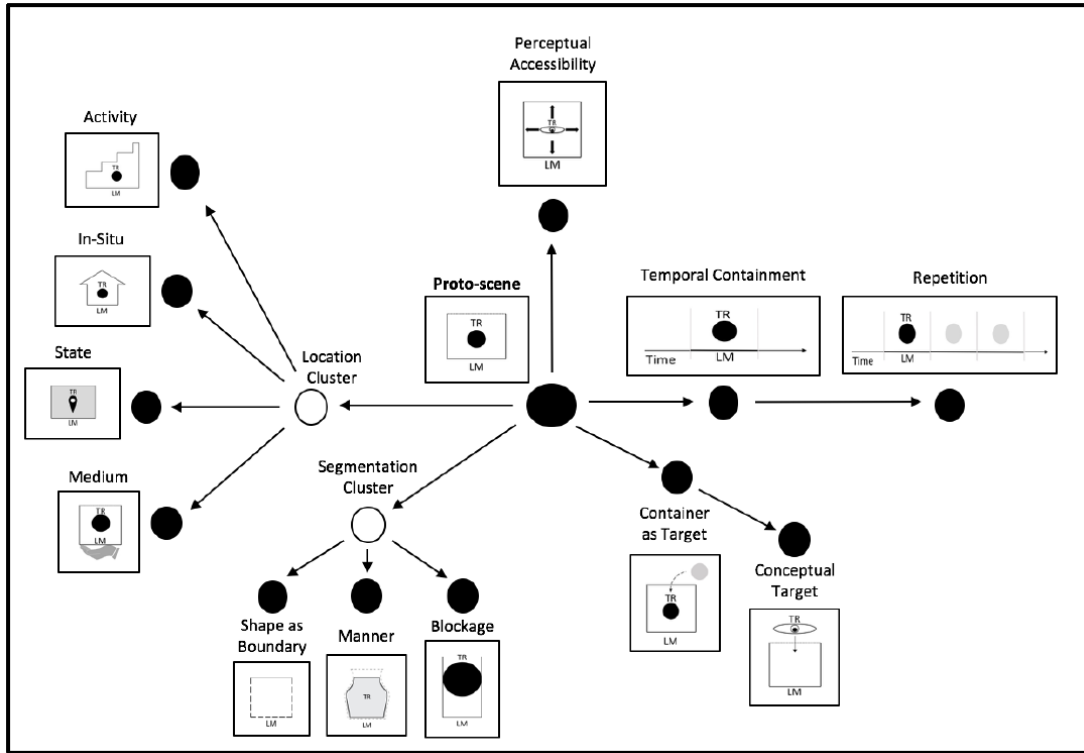
İlkeli Çokanlamlılık Modelini çerçeve olarak alan başka bir çalışma da Kang'ın (2012) *Korecedeki Uzamsal İlişkilerin Anlambilimine Bilişsel Bir Yaklaşım* adlı doktora tezidir. Çalışmada Korece'de uzamsal ilişkileri ifade eden –ey, –eyse ve –ulo soneklerinin temel anlamları tanımlanmış ardından bedensel deneyime dayalı ve işlevsel sonuçlar içeren anlam genişlemeleri sistematik bir şekilde analiz edilmiştir. Kang, uzamsal anlamların yalnızca bu sonekler aracılığıyla değil, aynı zamanda uzamsal adlar (örn. *üst, alt, iç*) ve uzamsal eylemler (örn. *koymak, asmak*) ile birlikte oluştuğunu; dolayısıyla Korece'de uzamsal bilginin dil içinde farklı öğelere *dağıtılmış* (İng.distributed semantics) biçimde ifade edildiğini savunur. Çalışma, anlam genişlemesini açıklarken imge şemaları, imleyen- sınır ilişkisi, destek ya da kapsama gibi işlevsel öğeler, *bakış açısı* (İng.vantage point) gibi temel bilişsel ilkelerden yararlanır. Çalışmada sunulan [-eyse] sonekinin anlambilimsel ağı Şekil 3.5'te sunulmuştur. Burada da bir öntür anlam etrafında genişleyen yan anlamlar şematik bir gösterimle görselleştirilmiştir.



Şekil 3.5 -eyse sonekinin anlambilimsel ağı (Kang, 2012).

Son olarak, Modern Standart Arapçada en sık kullanılan ve anlam açısından oldukça zengin olan iki ilgeç olan *alā* (T. üzerinde) ve *fī* (T. içinde), Jan'ın (2018) çalışmasında bilişsel dilbilim bağlamında kapsamlı biçimde incelenmiştir. Bu doktora tezinde, çokanlamlılık olgusu İlkeli Çokanlamlılık Model, çerçevesinde ele alınarak, her bir ilgecin merkezî belirlenmiş; ardından bedensel deneyim temelli destek ve

kapsama gibi imge şemaları aracılığıyla anlam genişlemeleri açıklanmıştır. Çalışma, hem fiziksel hem de soyut sahnelerde ilgeçlerin taşıdığı işlevsel anlamları betimleyerek, bağlama bağlı rastlantısal anlam değişimlerinden ziyade, kavramsal olarak yapılandırılmış ve sistematik bir çokanlamlılık ağı (bkz. Şekil 3.6) ortaya koyar.



Şekil 3.6 fi ilgecinin anlambilimsel ağı (Jan, 2018).

### 3.2 Türkçede Bulunma Durum Biçimbirimine [-DA] İlişkin Kaynaklar

Türkçede bulunma durum eklerinden ve uzamsal ilişkileri kodlayan dilbilgisel öğelerden biri olan [-DA] biçimbiriminin ya da diğer bazı uzamsal ifadelerin çeşitli kaynaklarda nasıl ele alındığının incelenmesi önem arz etmektedir. Söz konusu kaynakları klasik Türkoloji ve modern dilbilim araştırmaları oluşturmaktadır ve bu kaynaklardan temel olanlar aşağıda incelenmiştir. Bu çalışmaların incelenmesi ve değerlendirilmesi bulunma durum biçimbiriminin betimlenmesi açısından önem arz etmektedir.

Modern dilbilim kaynaklarında fiziksel ya da soyut bir yer belirttiği ifade edilen bulunma durum biçimbiriminin İngilizcedeki *in*, *on* veya *at* ilgeçlerinden birine karşılık geldiği ifade edilmiştir (Göksel ve Kerslake, 2011; Ketrez, 2012; Lewis, 2000;

van Schaaik, 2020). Bu araştırmalarda temelde eylemin gerçekleştiği yeri kodladığı ifade edilen ekin tümce içerisinde farklı işlevlere veya rollere sahip olduğuna da değinilmiştir. Bu kaynaklarda belirlenen işlevler arasında bulunma durum biçimbiriminin eklendiği sözcüğün tümcede yer/zaman belirteci (*rn. evde, saat beşte*); yaş, boyut, şekil vb. niteleyen nad (*rn. iki metre derinliğinde, beş yaşında*); sınırlı sayıda eylemin nesnesi (*rn. gelmekte ısrar etti, kalmakta karar kıldı*) gibi rollere sahip olması sayılmaktadır. Türkoloji kaynaklarında da eylemin oluştuğu, gerçekleştiği yeri gösterdiği belirlenen bulunma durumunun ayrıca eklendiği adla uzunluk (*rn.  kilometre boyunda yol*), süre (*rn. beş dakikada*), zaman (*rn. 5 Nisan'da*) ve durum (*rn. işler yolunda*) gibi anlam ilgileri kurduğu da ifade edilmiştir (Ediskun, 1985; Hengirmen, 2006; Korkmaz, 2010).

Farklı modern dilbilim ve Türkoloji kaynaklarında tanımlanan bulunma durum biçimbirimine ilişkin belirlenen roller ve kurduğu anlam ilişkileri genel olarak benzerlik göstermektedir. Yapılan sınıflandırmalarda bazı farklılıklar bulunsa da, belirlenen düzanlam ve işlevlere neredeyse tüm kaynaklarda ortak olarak vurgu yapıldığı gözlenmektedir. Bu kaynaklarda genellikle işlevsel bir yaklaşımın hakim olduğu ifade edilebilir. Söz konusu betimsel çalışmalarda, bulunma durum biçimbiriminin çeşitli işlev ve uzanımları belirlenmiş olmasına rağmen, bu çeşitli kullanımların birbirleriyle ve dzanlamla nasıl ilişkili olabileceği konusunda detaylı bir inceleme yapılmamıştır. Bu bağlamda, bu alışma, Türkçe alanyazındaki diğer incelemelerden farklı bir yaklaşım benimseyerek, bilişsel bir perspektifle bulunma durum biçimbiriminin ntr anlamını belirlemeyi ve diğer uzamsal ve uzamdışı uzanımlarının ntr anlamla ve birbirleriyle nasıl anlamlı bir ilişki içinde bulduklarını açıklamayı amaçlamaktadır.

Temel kaynakların ardından son olarak Türkçe alanyazında konu üzerine kaleme alınan yakın tarihli tez ve makale çalışmalarına göz atmak gerekmektedir. Kalkan (2006), *Türkiye Türkçesinde Hal (durum) Kavramı ve Hal (durum) Eklerinin İşlevleri* adlı yüksek lisans tezinde öncelikle durum kavramını irdelemiş, kavramın tanımını netleştirmiş ve ardında da alanyazında durum eklerinin işlevlerine ilişkin

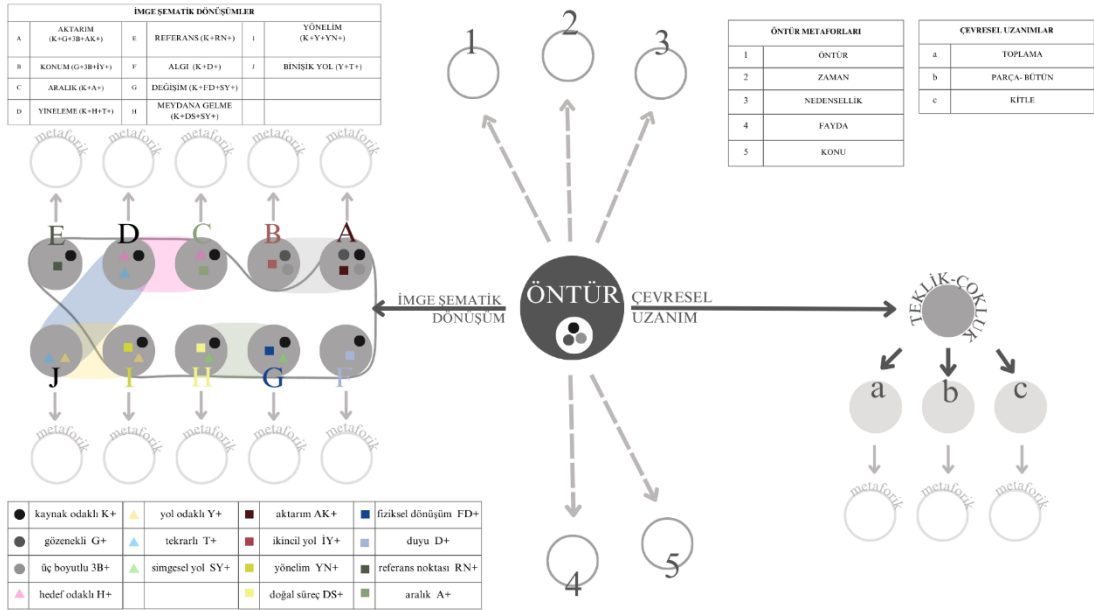
yapılan çeşitli çalışmalardan yola çıkarak söz konusu eklerin işlevlerini bir şekilde betimlemeyi hedeflemiştir.

Ad durum biçimbirimlerinin işlevlerine ilişkin karşılaştırmalı bir çalışma olarak Siyilim Başarır'ın (2019) *Türkiye Türkçesi ve Urdu Dilinde Ad Durum Eklerinin Kurduğu Yapılar ve İşlevleri* adlı yüksek lisans tezinde bu iki dilin durum ekleri hem yapısal hem de işlevsel olarak karşılaştırılmıştır. Bu tez çalışmasında hem Türkiye'deki Urdu dili üzerine yapılan çalışmalara hem de bu dillerin yabancı dil olarak öğretiminde karşılaşılan zorluklara çözüm sunulması noktasında ileride yapılacak çalışmalara katkıda bulunmak hedeflenmiştir.

Durum eklerinin karşılaştırmalı olarak incelenmesine ilişkin bir başka çalışma da Taşören'in (2022) *Türkçe ve Japoncada Durum Eklerinin Karşılaştırmalı Analizi* adlı yüksek lisans tezidir. Bu çalışmada Chomsky'nin Yönetim-Bağlama Kuramı ve onun alt kuramı olan Durum Kuramı çerçevesinde iki dilin durum eklerinin yapısal özellikleri karşılaştırmalı olarak analiz edilmiş ve sunulmuştur.

Bulunma durumunun [-DA] analizinde önemli bir kaynak teşkil eden kaynaklardan biri olan Gündoğdu'nun (2024) çalışması, Türkçedeki *içinde* ilgecinin çokanlamlı yapısını bilişsel dilbilim çerçevesinde inceleyerek, bu yapıdaki kavramsal çeşitliliği hem uzamsal hem de soyut sahnelerde sistematik biçimde analiz etmektedir. İlgecin öntür anlamı, 3 boyutlu, gözenekli ve sınırlı bir kapsama alanını temsil eden KAPSAMA şemasıdır. Bu temel yapının dışında kalan kullanımlar, imge şematik dönüşümler (örn. *2B veya 1B alanlar*), uzanım türleri (örn. *alan, kaynaşma, bulaşma, toplama*) ve kavramsal metaforlar (örn. *ZAMAN BİR KAPTIR, DUYGULAR KAPLARDIR, SOSYAL GRUPLAR KAPLARDIR*) yoluyla modellenmiştir. Gündoğdu, bu kullanımları imleyen- sınır ilişkileri, boyutsallık, gözeneklilik ve öngörülebilirlik gibi parametrelerle betimleyerek, *içinde* ilgecinin yalnızca fiziksel değil, aynı zamanda soyut ve duygusal alanlarda da KAPSAMA şemasıyla ilişkilendirildiğini ortaya koyar. Bu yaklaşım, Türkçede [-DA] bulunma durumu biçimbiriminin soyut ve uzamsal kullanımlarında görülen anlam çeşitliliğini açıklamakta önemli bir kuramsal zemin sunar.

Soylu ve Gündoğdu'nun (2024) çalışması, Türkçede ayrılma durum eki [-DAn]'ın çokanlamlılık yapısını bilişsel dilbilim çerçevesinde inceleyerek, bu biçimbirimin anlambilimsel olarak uzamsal alanlardan uzamdışı kavram alanlarına nasıl sistematik bir şekilde genişlediğini ortaya koyar. Çalışma, KAYNAK–YOL–HEDEF ve KAPSAMA gibi temel imge şemalarının, [-DAn] biçimbiriminin kullanımında nasıl devreye girdiğini gösteren detaylı bir anlambilimsel analiz sunar. Ayrıca öntür uzanım, çevresel uzanım ve metaforik kurulumlar yoluyla biçimbirimin anlambilimsel gösterimi radyal ağ yapısı ile modellenmiş (bkz. Şekil 3.7); gözeneklilik ve boyutsallık gibi bilişsel parametrelerle sınır yapılarının değişkenliği betimlenmiştir. Bu yönüyle çalışma, Türkçedeki yer ve yön bildiren eklerin çokanlamlı doğasını açıklamada hem kuramsal hem de görgül katkı sunmakta, [-DA] bulunma durumu gibi diğer hâl eklerinin bilişsel analizi için de sağlam bir örnek oluşturmaktadır.



Şekil 3.7 [-DAn] biçimbirimi çokanlamlılık modellemesi (Soylu ve Gündoğdu, 2024).

## 4 YÖNTEM

### 4.1 Araştırmanın Modeli

Bu araştırmada Türkçede bulunma durum eki olan [-DA] biçimbiriminin uzamsal ve uzam dışı görünümünün bilişsel dilbilim çerçevesinde betimlenmesi amaçlanmıştır. Bu amaca uygun olarak araştırmada karma yöntem araştırma deseni kullanılmıştır. Karma yöntem, aynı araştırma içerisinde hem nitel hem nicel yöntemlerin kullanılarak verilerin toplanıp analiz edildiği ve bulguların bütünleştirildiği bir yaklaşım olarak tanımlanmaktadır (Tashakkori ve Creswell, 2007). Olay ve olguların karmaşık ve çok boyutlu olması ve farklı yöntemlerle toplanan verilerin birbirini teyit amacıyla kullanılabilmesini sağlaması (Yıldırım ve Şimşek, 2021) gibi sebeplerle başvurulan bu yöntem, araştırma sorularına daha kapsamlı ve derinlemesine cevaplar verilebilmesine olanak sağlamaktadır. Derlem temelli bir inceleme olan bu çalışmada elde edilen verilerin içerik analizi yöntemiyle çözümlenmesi çalışmanın nitel yönünü oluşturmaktadır. Çalışmanın nicel yönünü ise veri analizi sonucunda elde edilen bulguların sıklık çizelgeleri oluşturularak dağılım açısından da değerlendirilmesi oluşturmaktadır.

### 4.2 Araştırmanın Evreni ve Örneklemi

Araştırmanın evrenini Türkçe Ulusal Derlemi (TUD) 3.0 veri tabanında yer alan sözlü ve yazılı metinler oluşturmaktadır. TUD 3.0 50 milyon sözcükten oluşan, 24 yıllık bir dönemi (1990-2013) kapsayan, günümüz Türkçesinin çok sayıda farklı alan ve türlerden yazılı ve sözlü örneklerini içeren, geniş kapsamlı, dengeli ve temsil yeterliliğine sahip, genel amaçlı bir referans derlemidir. Kullanıcılar; medya, metin örnekleme, konu alanı, türev metin biçimi, yazar cinsiyeti, hedef okur ve metin türü gibi çok çeşitli kısıtlama ölçütleri ile sorgularını gerçekleştirebilirler. Ayrıca TUD v3 sürümünde kullanıcılar sözcük türüne ve eklere göre de sorgu yapabilmekte; coksözcüklü birimleri arayabilmektedir. Bu özelliklerin yanı sıra araştırmacılar sorgularını düzenli ifadeler olarak da gönderebilmektedir (Aksan vd., 2012). Örneklemi ise söz konusu veri tabanından rastgele örneklem yöntemiyle seçilmiş olan

5000 bağımlı dizin görünümü oluşturmaktadır. Aynı bağımlı dizinde birden çok bulunma durumu kodlaması gözlenmesi sebebiyle 5000 bağımlı dizin üzerinden 9470 sahneye ulaşılmıştır.

#### 4.3 Veri Toplama Araç ve Teknikleri

TUD 3.0 veri tabanından erişilen bağımlı dizin görünümleri farklı Copy, CSV, TSV ve Excel dışı aktarma seçenekleri arasından seçilerek MS Excel'e aktarılmıştır.

#### 4.4 Verilerin Toplanması

[-DA] biçimbirimine ilişkin bağımlı dizinlere TUD Sorgu Arayüzü => Sorgular => Basit Sorgu – Biçimbirim Arama (Ek) opsiyonu aracılığıyla erişilmiştir. Derlemde sorgular Basit Sorgu, Yazılı Metin Sorgusu ve Sözlü Metin Sorgusu olarak üçe ayrılmaktadır. Çalışmada tabaka açısından geniş bir bağımlı dizin seti elde etmek amacıyla Basit Sorgu seçeneği tercih edilmiştir. Söz konusu seçenek sözlü ve yazılı metinleri kapsamaktadır. Basit Sorgu adı altında Biçimbirim Arama (Ek) opsiyonunun seçilmiş olmasının nedeni ise ilgili biçimbirimi kapsayan sözcüklerin çekimsel görünümleriyle de gözlemlenmesi gerekliliğidir. Sorgu kapsamında pencere aralığına ilişkin n-gramlar (n-5/n+5) en geniş haliyle bırakılmıştır. Diğer bir tabaka olan yaygın yılı da en geniş aralıkta (1989-2022) seçilmiştir.

Sürecin ikinci aşamasında derlem sorgusu yapılan biçimbirime ilişkin görünümler Dizilim Sonuçları => Tümce Görümü opsiyonu ile elde edilmiştir. Arayüzde tanık tümcenin alındığı tür bilgileri, künye bilgileri ve tümce görünümü yer almaktadır. Buradan, farklı Copy, CSV, TSV ve Excel dışı aktarma seçeneklerinden Excel seçilmiştir.

Derlemden doğrudan MS Excel'e aktarılan bağımlı dizin görünümleri 5000 tanedir. Bir sonraki adımda bağımlı dizinlerin çözümlenmesi amacıyla metin türü (sözlü/yazılı), id numarası ve tümce görünümleri ile MS Excel çalışma kitapları hazırlanmıştır.

#### 4.5 Verilerin Çözümlemesi

Bu çalışmada verilerin çözümlemesi aşamasında içerik analizi yöntemi kullanılmıştır. İçerik analizi, araştırmacının belirlediği araştırma sorusu açısından önem arz eden anlam içerikleri üzerine yoğunlaşan bir tarama stratejisidir. Bu tür analizde verilerin içeriği irdelenir, sınıflara ayrılır ve alt üst sınıflamalar yapılır (Sönmez ve Alacapınar, 2011). Çalışmanın veri çözümleme sürecinde Gökçe (2006) tarafından belirlenen içerik analizi adımları takip edilmiştir. Bu doğrultuda öncelikle amaç belirlenmiş ve çalışmada Türkçede bulunma durum biçimbiriminin [-DA] uzamsal ve uzam dışı görünümünün betimlenmesi amaçlanmıştır. İkinci adımda içerik analizine başlamadan bir varsayım oluşturulmuştur. Bu noktada Türkçede bulunma durum biçimbiriminin [-DA] çokanlamlı bir yapıya sahip olmasıyla birlikte uzamsal ve uzam dışı alan içerisindeki uzanımların tamamının belirlenecek olan düzandan çeşitli imge şematik ve metaforik dönüşümlerle genişlediği varsayımı çalışmanın başlangıç noktasını oluşturmaktadır. Bir sonraki basamakta ulam sistemi ve kodlama kuralları oluşturulmuştur. Çalışmanın ulam sistemini [-DA] biçimbirimi soneklemesiyle dilsel düzleme çıkan sözcükler oluşturmaktadır. Bu sözcükler aracılığıyla bulguların sunumunda belirtilecek olan çeşitli parametrelerden faydalanarak kurulan öntür ve çevresel uzanımlar kodlama kuralları olarak belirlenmiştir. Son olarak yorumlama aşamasında ise elde edilen bulgular, veriler içerisinde seçilen örnek tanım tümcelerden faydalanarak yorumlanmıştır.

## 5 BULGULAR

Çalışma kapsamında Türkçede bulunma durumuna [-DA] ilişkin 9470 tanık tümcede kodlanan sahneler analiz edilmiş ve belirlenen öntür uzanım ve çevresel uzanımları *uzamsal*, *arakesit* ve *uzamdışı* olmak üzere üç ana sınıf olarak ulamlanmıştır. 2270 tanık tümcedeki yapılanmalar araştırma kapsamı dışında olması nedeniyle araştırmaya dahil edilmemiştir. Söz konusu uzanımlar derlemde rastlanma sıklıklarına göre sırayla aşağıda tanımlanmış ve örneklendirilmiştir. Uzamsal alanda toplamda 1832 sahne yer almaktadır ve *öntür uzanım*la birlikte toplamda 8 uzamsal uzanım belirlenmiştir. Arakesitte 1035 sahne bulunmaktadır ve bu sahneler de toplamda 6 uzanım içerisinde tanımlanmıştır. Uzamdışı alanda ise toplamda 4333 sahne yer alırken bu sahneler toplamda 17 uzanım altında sınıflandırılmıştır. Tanık tümcelerin bir bölümünde bulunma durumunun deyim yapılanmaları içerisinde kullanılması, sözcüksel birimin türetimsel bir parçası olarak yer alması, söz konusu bağımlı biçimbirimle yeni bir sözlükbirim oluşturma eğilimleri gözlenmiş olması ve bağlamsal olarak anlamın belirsiz olması gibi nedenlerle bu tür yapılanmalar araştırmaya dahil edilmemiştir. Uzanımların frekans değerleri Çizelge 5.1’de sunulmuştur.

Çizelge 5.1 Uzamsal, arakesit, uzamdışı uzanımlar frekans değerleri.

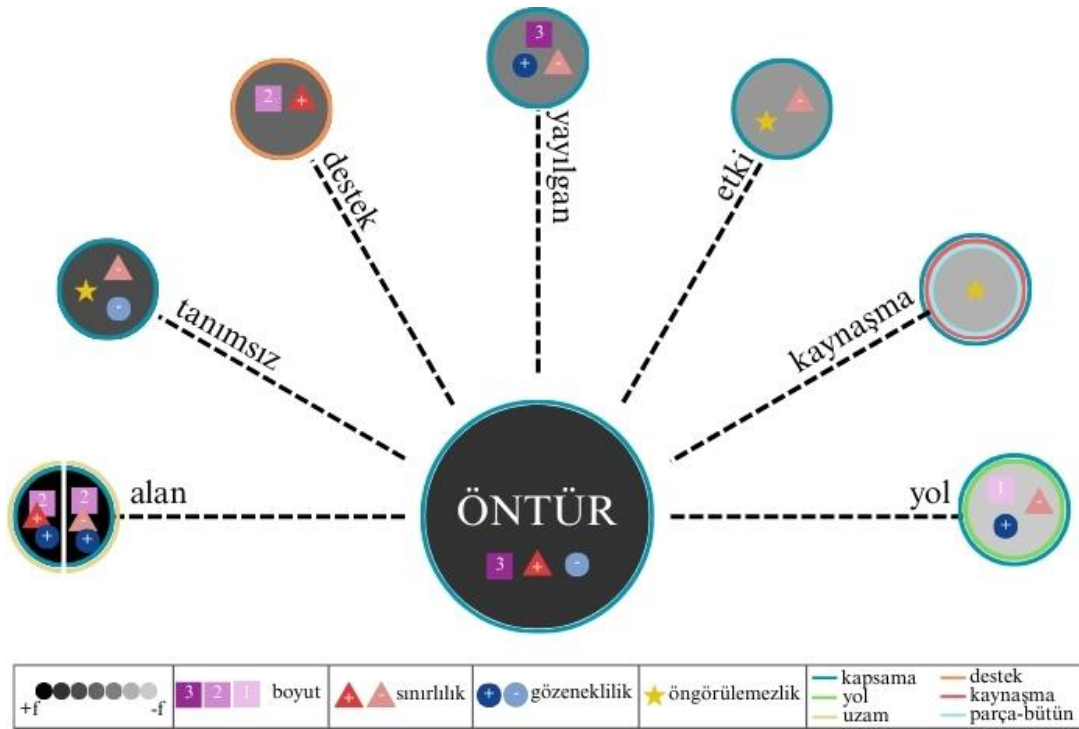
		Frekans				Frekans	
UZAMSAL (f=1832)	Öntür	428		ARA KESİT (f=1035)	İçerik	446	
	Alan	Sınırlı: 511	Sınırsız: 447		Etkinlik	259	
	Tanımsız	172			Katılım	173	
	Destek	92			Durum	81	
	Yayılgan	60			Araç	56	
	Etki alanı	56			Sahiplik	20	
	Kaynaşma	33					
	Yol	33					
UZAMDİŞİ	Zaman (f=1414)	Frekans		UZAMDİŞİ	Frekans		
		1	350		Metaforik alan	185	
		2	260		Grup	137	
		3	75		Metaforik etki	127	
		4	168		Metaforik yol	107	
		5	125		Metaforik katılım	96	
		6	390		Metaforik destek	84	
		7	46		Topluluk	82	

<b>Konu-bağlam</b>	657	<b>İlişki</b>	64
<b>Tarz</b>	470	<b>Duyuş-biliş</b>	70
<b>Metaforik durum</b>	348	<b>Metaforik tanımsız</b>	69
<b>Nicelik</b>	211	<b>Metaforik sahiplik</b>	10
<b>Düzy</b>	202		

## 5.1 Uzamsal Alan

Öntür uzanımın da içerisinde bulunduğu uzamsal alan bulunma durumunun doğrudan fiziksel bir bulunma durumu kodladığı sahneleri kodlayan anlam genişlemelerini içermektedir. Bu alandaki 8 uzanım, sahnelerin şematik gösterimleriyle ve tanık tümcelerden örnekleriyle birlikte tanımlanmıştır.

Şekil 5.1’de uzamsal uzanımların öntür uzanım ve çevresel uzanımlarıyla birlikte nasıl yapılandığını ve bu uzanımların hangi şematik niteliklere göre sınıflandığını görsel olarak ortaya koymaktadır. İmleyen- sınır organizasyonu ile ilişkili olarak sınıra ait boyut, sınırlılık, gözeneklilik ve öngörülemezlik gibi temel kavramsal parametreler söz konusu nitelikler arasında yer almaktadır ve bu parametrelerden her biri farklı bir şekilde ve parametrelerin değışen değeri de farklı renklerle temsil edilmiştir. Merkezde yer alan öntür; destek, alan, yol, yayılma, kaynaşma, etki ve tanımsız gibi çevresel uzanımlarla kalın kesikli çizgiler aracılığıyla ilişkilendirilmiştir. Her çevresel uzanım, dairelerle temsil edilerek sahip oldukları nitelikler dairelerin içlerine yerleştirilmiştir. Dairelerin çevrelerindeki renkli çizgiler ise uzanımların hangi imge şemalarıyla ilişkili olduklarına işaret etmektedir.



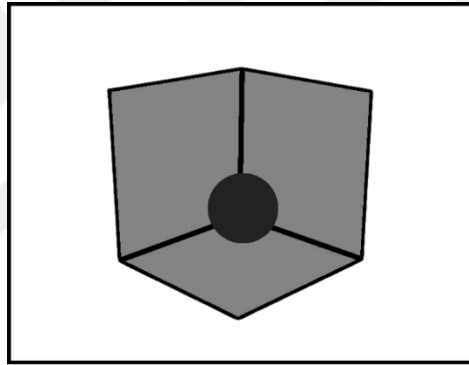
Şekil 5.1 Uzamsal uzanımlar, parametreler ve imge şemaları.

### 5.1.1 Öntür

Öntür uzanım, belirli bir uzamsal parçacıkla ilişkili yinelenen bedensel deneyimler sonucu idealleştirilmiş bir zihinsel temsili ifade etmektedir (Tyler ve Evans, 2003). [-DA] durum biçimbirimine ilişkin öntür uzanım KAPSAMA imge şeması ve bu şemayı oluşturan KAP ve İÇ-DIŞ alt imge şemaları görünümüyle temsil edilebilmektedir. İç alan, dış alan ve sınır unsurlarından oluşan (Lakoff, 1987; Murphy ve Koskela, 2010) şema, en temel anlamıyla, bir şeyin başka bir şeyin içinde bulunması deneyimine dayanır. KAPSAMA ve SINIRLILIK şemalarının bedensel deneyimin en yaygın yönlerinden biri olarak ele alınmasının yanı sıra Johnson (1987) tarafından deneyimsel olarak en belirgin sınırlılık hissinin bir rahim, bir beşik veya bir oda gibi üç boyutlu kapsama olduğu ifade edilmektedir. Bu bilgilere paralel olarak bu çalışmada bulunma durumunun öntür uzanımı olarak kapsama şemasıyla ilişkilendirilen ve üç boyutlu bir kapsama ilişkisinin kodlandığı sahneler belirlenmiştir ve söz konusu uzanıma 428 sahnede rastlanmıştır.

Çalışmada belirlenen uzanımlar bir kısmı daha önce Hawkins (1984) ve Cuyckens (1993) tarafından da kullanılan çeşitli parametreler üzerinden

betimlenmiştir. Bu doğrultuda öntür uzanım kapsamında KAPSAMA imge şemasıyla bağıntılı olan boyut parametresi ön plana çıkmaktadır. Sınır, imleyenin içinde yer aldığı üç boyutlu varlıklar olarak kavramlaştırılabilir. Öntür kurulum içerisinde tanımlanması gereken diğer parametre sınırlılıktır (ing. boundedness). Bu parametre sınır kurulumunun belirli sınırları olan bir alana işaret etmesi durumunu temsil etmektedir. Bir diğer parametre de gözeneklilik olarak belirlenmiştir. Gözeneklilik sınırın bir tür geçirgenlik veya akışkanlık özelliğine sahip olmasına işaret eder. Dolayısıyla gözeneksiz sınırlar imleyenin sınırın içinde tamamen çevrelenip kalmasını ifade etmektedir ve bu kurulumda da bu yapıda bir sınır tanımlanmaktadır. ÖNTÜR uzanımı ile kodlanan şematik ilişki Şekil 5.2’de gösterilmektedir; burada küre imleyeni temsil etmektedir ve sınır da üç boyutlu ve gözeneksiz olarak modellenmiştir.



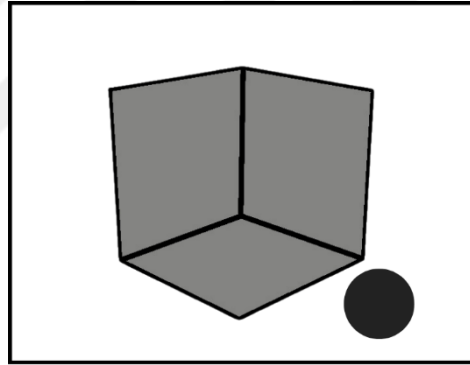
Şekil 5.2 Öntür uzanım şematik gösterimi.

Öntür uzanım içerisindeki sahnelerde imleyenin yapısına bakıldığında kullanılan eyleme bağlı olarak statik (bkz. TT-1) ya da dinamik (bkz. TT-2) bir yapıda olabildiği görülmüştür. Bazı tümcelerde imleyenin sınır içerisinde durağan bir bulunma durumu kodlanırken bazılarında imleyen sınır tarafından belirlenen sınırlar içerisinde dinamik bir halde görülmektedir.

- (1) Sınıf olarak kullanılan *odada* yer yataklarımız vardı, geceleri uyanık olduğumuzdan gündüzleri sırayla bu odaya girer istirahat ederdik. [W-VE39C2A-2589-1853]
- (2) Nedense o *Kalede* dolaşırken kendimi eski zamanlarda o kalede yaşayan bir prenses gibi hissediyordum. [W-NA16B1A-0858-2355]

Söz konusu uzanım içerisinde değerlendirilen sahnelerden 49'unda bulunma durumunun doğrudan *içinde* ve *dışında* ilgeçleri aracılığıyla kapsama imge şemasının alt şemalarından biri olarak değerlendirilen İÇ-DİŞ şemasıyla ilişkilendirildiği ve kavramlaştırıldığı gözlemlenmiştir. Şekil 5.3'te *dışında* ilgeciyle oluşturulan sahnelerin şematik gösterimi bulunmaktadır. İlgili sahnelere ilişkin örnekler de aşağıda sunulmuştur:

- (3) İngiliz okulunda (Zelda'nın başına gelenlerden dolayı ailede kimse çocuğunu Katolik okullara göndermeye niyetli değil), İsviçreli matmazelden güzel bir Fransızcası var, evin içinde onu konuşuyor ve Türkçeyi: Şilton ailesinde Yahudi İspanyolcası, çocuklara yasak. [W-EA16B4A-1042-246]
- (4) Benim çalışma odamın *dışında* evde dolaşması yasaktı. [S-ADBBI^-0042-9]



Şekil 5.3 Öntür uzanımı dışında ilgeciyle kurulan sahneler için şematik gösterimi.

### 5.1.2 Alan

Alan uzanımına ilişkin sahnelerde KAPSAMA şemasının yanı sıra UZAM şemasının ÖN-ARKA, SOL-SAĞ, YAKIN- UZAK, MERKEZ- ÇEVRE gibi alt şemalarının da kuruluma eşlik edebildiği gözlemlenmiştir. Ayrıca, öntürde olduğu gibi bu uzanımda da *içinde* ve *dışında* ilgeçleri aracılığıyla kapsama imge şemasının alt şemalarından biri olarak değerlendirilen İÇ-DİŞ şemasının ön plana çıktığı sahneler (f=72) bulunmaktadır. Söz konusu kurulumda sınırın doğasına ilişkin parametreler incelendiğinde öntür kurulumdan farklı olarak bu kurulumda sınırın iki boyutlu olarak kavramlaştırıldığı görülmektedir. Gözeneklilik parametresi bakımından gözenekli olarak tanımlanan sınır, bu doğrultuda geçirgen bir yapıya sahiptir. Bunun yanı sıra imleyen ve sınır örtüşmesinin konumsal anlamda öngörülemezliği söz konusudur.

Sınırlılık parametresi açısından ise alan uzanımı içerisinde kodlanan kurulumların bir bölümünde sınır net sınırlara sahip olarak kodlanırken bir bölümünde sınırların belirgin olarak kodlanmadığı görülmektedir. Bu açıdan bu uzanım içerisinde değerlendirilen sahneler iki grupta incelenebilir. İlk grupta (f=511) sınır, sınırlılık parametresi bağlamında sınırlı olarak değerlendirilmektedir ve şehir, ülke adları ve köy, mahalle veya eyalet gibi idari bölge adlarıyla kodlanmaktadır (bkz TT-5). Bu kodlamalarda kullanılan yer adları nerede başlayıp nerede bittiklerini tanımlayan resmi, politik veya fiziksel sınırlara sahip olmaları sebebiyle sınırlı olarak değerlendirilmiştir. Gözeneklilik açısından ise söz konusu alanlar gözenekli olarak değerlendirilir çünkü belirgin sınırlara sahip olsalar da insanlar ve nesnelerin bu alanların içinden geçişi mümkündür. İkinci gruptaki (f=447) sınır kurulumları ise bölge, arazi ve coğrafya gibi sözcüklerle sınırları bulanık olarak kodlanmaktadır (bkz. TT-6). Bu grupta ayrıca uzam imge şemasıyla ilişkili olarak sınır sağ-sol ve ön-arka gibi yönelimsel sözcüklerden ya da kuzey-güney ve doğu-batı gibi yön bildiren sözcüklerin bulunma durum biçimbirimiyle kullanımı gözlemlenmektedir. Bu tür kullanımlarda imleyen başka bir varlığa göre konumlandırılır (bkz. TT-7). Bu sınır kurulumlarında sınırlar net olarak tanımlanmamıştır ve bulanık bir yapıya sahiptir. Bu uzanım içerisinde tanımlanan sınırlılık parametresine bağlı iki ana grup ve alt gruplar örnek sözcükler ve ayırt edici özellikleriyle Çizelge 5.2’de özetlenmiştir.

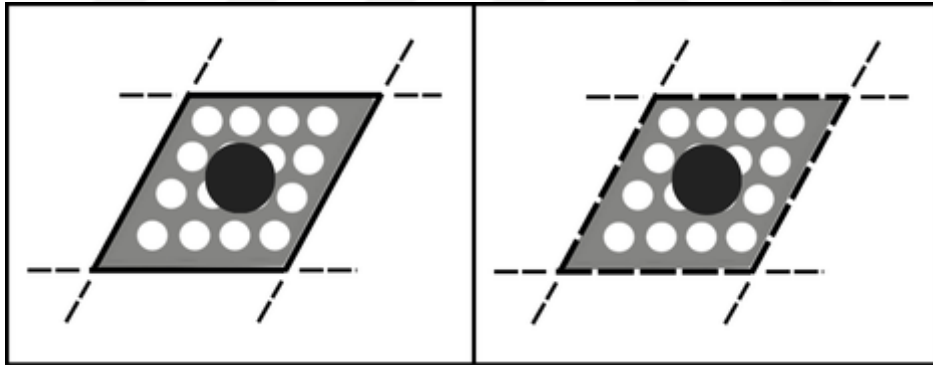
- (5) Orda çalışıyordu, orda da sürekli babam hiç şeyde *Adana'da* kalmayı sevmez yani. [*S-BEABXO-0450-194*]
- (6) Mersin İli gibi yoğun tarımın yapıldığı *bölgelerde* doğru ve gerekli miktarda pestisit kullanımını sağlamak amacı ile eğitim çalışmalarına önem verilmeli ve kullanıcılar bu konuda bilinçlendirilmelidir. [*W-VB38E1B-2887-2248*]
- (7) Bizim burda sıkıntımız şu: bu ÇİMSA'nın *kuzeyindeki* çöp alanını sanayi bölgesine yakın olması. [*S-AEABPZ-0331-566*]

**Çizelge 5.2** Metaforik alan uzanımı alt ulamları özellikleri ve örnekleri.

Sınırlılık	Alt Ulamları	Özellikler	Örnekler
Sınırlı	-	Sınırları resmi veya fiziksel olarak belirlenmiş alanlar.	<i>şehir, ülke, köy, mahalle, eyalet</i>

<b>Sınırsız</b>	Bölge/arazi/coğrafya vb.	Belirsiz sınırları olan, bölge veya arazi gibi geniş alanları ifade eden sözcükler.	<i>bölge, arazi, ova, vadi, kıyı, sahil</i>
	Uzam şeması ve alt şemaları	Ön-arka, sağ-sol, merkez-çevre gibi uzamsal ilişkileri ve yönelimleri tanımlayan sözcükler. Bu grupta imleyen başka bir varlığa göre konumlandırılır	<i>önünde, arkasında, ortasında, çevresinde, kuzeyde, güneyde, doğuda, batıda, yukarıda, aşağıda</i>

Alan dönüşümünün Şekil 5.4'te sunulan şematik gösterimlerinde sınır iki boyutlu olarak ve gözenekli olarak modellenmiştir. Sınırlılık parametresinin değişimi de diğer gösterimlerle paralel olarak kesikli çizgilerle temsil edilmiştir.



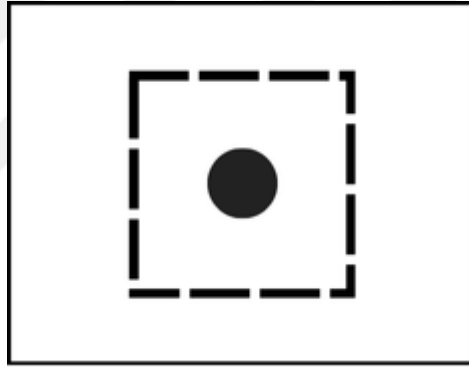
Şekil 5.4 Alan uzanımı şematik gösterimleri.

### 5.1.3 Tanımsız

Verisetinde 172 sahnede rastlanılan bu dönüşümde sınırın net boyutlar veya fiziksel özelliklerle tanımlanmadığı gözlemlenmektedir. Bu doğrultuda sınır, sınırsız olarak tanımlanırken boyut parametresi bakımından bir kodlama yapılamamaktadır. Aynı zamanda sınırın doğasının belirsizliğiyle de ilişkili olarak imleyen-sınır örtüşmezliğinden bu kurulumda da bahsetmek mümkündür. Söz konusu kurulumda sınır; *yer, uzay, nokta, etraf, ortalık, çevre ve kainat* gibi sözcüklerle kodlanmaktadır (bkz TT-8, 9, 10). Şekil 5.5'de sunulan şematik gösterimde sahnelerin belirsiz sınırları

yine kesikli çizgilerle temsil edilirken bu kurulumlarsaki doğasına uygun olarak sınırın yapısına dair başka bir detay bulunmamaktadır.

- (8) Şey işte adama nasıl gidiyo falan diye soruyolar böyle şey diyo her gün dokuz *yerde* on öğün yemek yediriyorlar daha napım diyo, kamera arkası çekmişler adam bıkmış... [S-BEABXW-0173-2111]
- (9) ... Anayasa tarafından güvenceye alınmış sağlıklı ve dengeli bir *çevrede* yaşama haklarına zarar verecek şekilde sonuç doğurması nedeniyle İstanbul Park Otel Turizm Merkezi imar paftasında kalan taşınmazların 1164 sayılı arsa ofisi kanununun 2 ve 9. [W-EE02A1A-2624-454]
- (10) Emm ve bir süredir bu örgüte karşı istikbari çalışmalar sonucunda dün gece operasyonların aynı anda birkaç *noktada* birden İstanbul'da başlatıldığı gelen bilgiler arasında. [S-ADABCo-0299-1296]



Şekil 5.5 Tanımsız uzanımı şematik gösterimi.

#### 5.1.4 Destek

92 sahnede rastlanan destek uzanımında diğer uzanımlardan farklı olarak DESTEK şemasının öne çıktığı gözlemlenmektedir. DESTEK şeması, bir imleyen ya da desteklenen öğenin bir sınır yani destek sağlayan öge tarafından yerçekimine karşı dengede tutulduğu kuvvet-dinamiği ilişkisini ifade eder (Feist, 2000). Bu ilişki, imleyenin destekleyici bir yüzeyle temas etmesini ve sınırın, imleyenin düşmesini engelleyecek bir yukarı yönlü kuvvet uygulamasını gerektirir (Beitel, Gibbs ve Sanders, 2001; Vandeloise, 2017). Bu kurulumda karşılaşılan sahnelerde de bu tür bir imleyen- sınır ilişkisi gözlemlenmiştir. Sahnelerde imleyeni destekleyen öge olan *sınır masa, koltuk, sandalye* gibi sözcüklerle kodlanmaktadır. Sahnelerde bu varlıkların iki

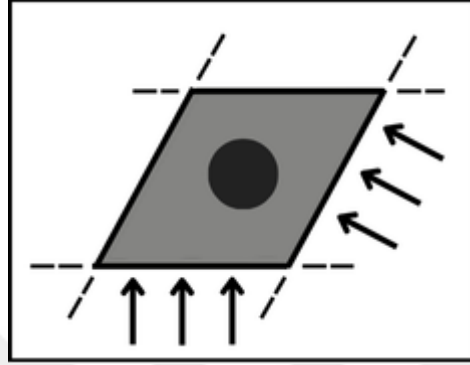
boyutlu yüzeylerinin etkinleştirildiği ve sınırın bu şekilde kavramlaştırıldığı görülmektedir (bkz. TT-11). Ayrıca genellikle yatay yüzeylerde gerçekleşen DESTEK şeması, sahnelerde dikey bir sınır (bkz. TT-12) tarafından sağlanarak nesnelerin asılı kalmasını mümkün kılan bir destek ilişkisi oluşturabilmektedir.

Bazı sahnelerde ise DESTEK şemasının PARÇA-BÜTÜN şemasıyla iç içe geçtiği görülmektedir (bkz. TT-13). *Ayakta* sözcüğüyle kodlanan bu sahnelerde insanın hem bir parçası olan hem de onu destekleyen *ayak* üzerinden, sınırın imleyen bir alt bileşeni olduğu bir destek ilişkisi kodlanmaktadır. Bu durumda sınır, dışsal bir destek ögesi olmaktan çıkıp, imleyen bir içsel bileşeni olarak işlev görmekte, dolayısıyla DESTEK şeması içinde parça-bütün ilişkisiyle şekillenen bir destek türü ortaya çıkmaktadır. Bu kullanım, bu anlam sınıfı içerisindeki sahnelerin önemli bir kısmını oluşturmaktadır (f= 25).

Sahnelerin bir kısmında ise sınırı kodlayan sözcüğün metonimik bir ilişki kurduğu gözlemlenmektedir. *Masada* sözcüğüyle ortaya çıkan bu özel durumda masa, sandalyelerle birlikte bir bütün olarak kavramlaştırılırken BÜTÜN İÇİN PARÇA ilişkisiyle masada oturmak ile sandalyede oturmak kastedilmektedir (bkz. TT-14). Bunun yanı sıra bazı sahnelerde ise *masada* ile oradaki insan grubu temsil edilmektedir (bkz. TT-15). Burada da YER İÇİN İNSAN metonimisi karşımıza çıkmaktadır ve *masada bulunan kişilere* işaret edilmektedir.

- (11) *Sandalyede otura otura belin ağrımıyo mu? [S-BEABXO-0084-2241]*
- (12) Kendin de amma geçiyon gidiyon mesala Ankaya'ya iki oldu gittiği üç oldu üçünde de iki hafta on gün şi ben Özgür'ün da pantolonunu çorabını değiştire pantolonunu neyi *kapıda pencerede* asılı durur aman çalınır durmasın çorabı durmasın yıkar götürür gorum... [S-BEABXO-0436-835]
- (13) Deminden beri *ayakta* bekledi. [S-AEABI^0330-1361]
- (14) *Masada* oturuyorlar. [S-AAABOp-0011-2418]
- (15) Böylece caddede kızilderili ekibin müziği, arka *masadaki* ukela kızla çokbilmiş oğlanın bizi güldüren muhabbetleri eşliğinde günün son saatlerini de burada geçirdik. [W-XI45F1D-4818-2343]

Şematik gösteriminde (bkz. Şekil 5.6) sınır iki boyutlu olarak görselleştirilmektedir ve imleyen de siyah bir daire ile söz konusu yüzeyin üzerine yerleştirilmiştir. Bu kurulumda imleyen ve sınır arasındaki destek ilişkisi yani sınırın imleyene sağladığı yukarı yönlü kuvvet ve destek; tek yönlü oklar kullanılarak gösterilmiştir.



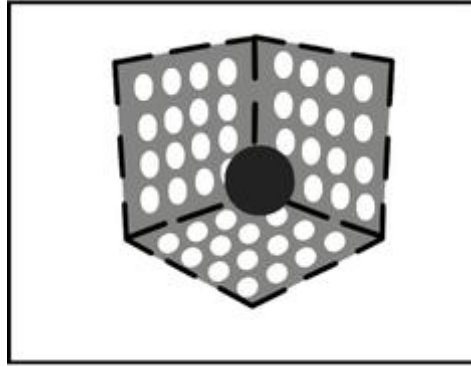
Şekil 5.6 Destek uzanımı şematik gösterimi

### 5.1.5 Yayılğan

Verisetindeki 60 sahnede rastlanan yayılğan uzanımında sınıra ilişkin boyut parametresi sabit kalırken sınırlılık ve gözeneklilik değişmektedir. Sınırlılık parametresi bir nesnenin veya alanın belirgin sınırlarının olup olmadığını ifade etmektedir ve bu dönüşümde karşılaşılan imleyen-sınır kurulumlarında sınırı oluşturan varlık ya da alan sınırlı olmayan bir yapı sergilemektedir. Bu varlıklar *deniz*, *dere*, *toprak* ve *buhar* gibi akışkan, tanecikli veya gaz halindeki maddelerdir ve kendi başlarına net bir sınırları yoktur. Burada imleyen aracılığıyla aktiveleştirilen alan maddenin belirli bir bölümüdür; kesin çizgilerle sınırları belirlenmiş bir alan değildir. Dönüşüme ilişkin örnekler TT-16 ve TT-17’de sunulmuştur.

- (16) Yani karada yaşar, *havada* uçar daha doğrusu. [S-BEABXO-0093-359]  
 (17) *Toprakta*, *kumun içinde* dimi, bazen de çakıl taşlarının içinde. [S-BEABXO-0093-179]

Söz konusu dönüşüme ait uzamsal sahnenin şematik görünümü Şekil 5.7’de sunulmuştur. Gösterimde sınırın sınırlarının belirsizliği siyah kesikli çizgilerle gösterilirken gözenekli yapısı da beyaz dairelerle oluşturulan boşluklarla temsil edilmiştir.



Şekil 5.7 Yayılma uzanımı şematik gösterimi.

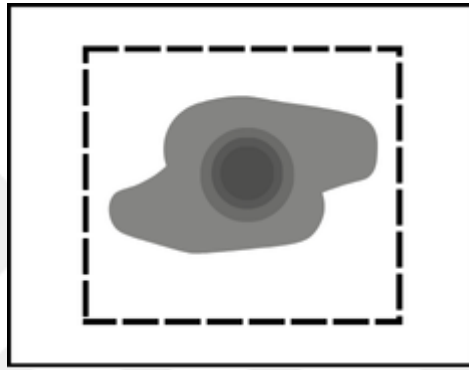
### 5.1.6 Etki Alanı

Etki alanı uzanımına 56 sahnede rastlanmış olup bu uzanımda biçimbirimin etki alanını belirleme işlevinde kullanıldığı gözlemlenmiştir. Bu tür kurulumlarda [-DA] biçimbirimi, fiziksel bir konumu, bir olayın veya durumun gerçekleştiği konumu belirtmektedir fakat bunun yanında bu konum bir etkinin yayıldığı alana işaret etmektedir. Bu doğrultuda, sınır, imleyenle kodlanan *kasılma*, *çatlama veya travma* gibi etkilerin yayıldığı konumu -örneğin *kaslarda*, *dudaklarda veya vücutta*- kodlamaktadır. Bu uzanımda da imleyen sınır örtüşmesi bakımından öngörülemezlik söz konusudur ayrıca sınır parametresi bağlamında da işaret edilen alanın sınırlarının net olarak belirlenmediği görülmektedir. Bu noktada etkin alanlar kavramı da dönüşümün tanımlanmasında önem arz etmektedir. Örneğin, *kulakta tahriş* ifadesinde (bkz. TT-18) etkinleşen alan, kulağın tamamı değil, tahrişin yayıldığı belirli bir bölgedir. Bu, bulunma durumu alan kulak sözcüğünün etkin alanının, tahrişin olduğu belirli bir noktada aktif hale gelmesi anlamına gelir. Bu uzanımda [-DA] biçimbiriminin uzamsal anlamı dinamik bir yayılım içermektedir. Yani, statik bir uzamsal kullanım değildir; sınırları kesin olarak belirlenmemiş, genişleyebilen ve dinamik bir uzamsal yayılım içeren bir kullanım biçimidir.

- (18) Havuz sularını temizlemek için kullanılan klor ve diğer dezenfekte edici maddelerin *kulakta* tahrişe ve alerjik reaksiyonlara yol açabildiğini vurgulayan Şener, kulak zarı delik olan kişilerin başlarını suya sokmamaları gerektiğini söyledi. [*W-LI27D1B-2812-84*]

- (19) Çok yavaş gelişen alkali-agrega reaksiyonu, *betonda* genişmeye ve suda kısmen çözünen brusitin gelişmesine neden olarak beton porozitesinin artmasına neden olur. [*W-PC06A1B-3966-210*]

Şekil 5.8’de söz konusu dönüşümün şematik gösterimi sunulmaktadır. Gösterimdeki kesikli çizgiler sınırları belirsiz bir sınıra işaret ederken merkezde bulunan gri daire imleyeni temsil etmektedir. İmleyen tanımlandığı üzere yayılım gösterir bir biçimde resmedilmiştir. Bu yayılımın sınırları da sahnelerde net olarak tanımlanamamaktadır.



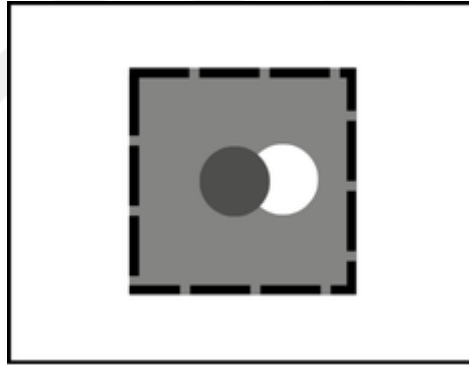
Şekil 5.8 Etki alanı şematik gösterimi.

### 5.1.7 Kaynaşma

Kaynaşma uzanımına 33 sahnede rastlanmıştır. Uzanıma ilişkin sahnelerde, öntür uzanımında olduğu gibi, algısal süreçler aracılığıyla imleyen ve sınırın birbirinden net bir şekilde ayrıştırılmadığı gözlenmektedir. Uzanımda Gündoğdu (2024) içinde ilgecine ilişkin analizinde tanımlandığı üzere imleyen, kimyasal süreçler sonucunda çözülmüş halde sınırın içerisinde yer almaktadır ve sınırın bir parçasını oluşturmaktadır. Bu bağlamda uzanım, KAPSAMA şemasının yanı sıra PARÇA-BÜTÜN ve KAYNAŞMA imge şemaları aracılığıyla kavramlaştırılmaktadır. Bu sahnelerde sınır, bir bütünü temsil ederken imleyen bütünün kapsamındaki içeriklerden birini oluşturmaktadır. Fakat söz konusu imleyen-sınır ilişkisi somut düzlemde gözle görülebilir bir yapıya sahip değildir. Bu durum da örtüşmenin öngörülemezliğini ortaya çıkarmaktadır. Kurulumların çoğunda sınır; *çay, atmosfer, likör* veya *göl* gibi kitlesel varlıklardan oluşmaktadır; imleyense sınırı oluşturan bir tür kimyasal içerik olarak kodlanmaktadır. Dolayısıyla kullanım özellikle bilimsel, tıbbi ve teknik söylemde yaygın olarak görülebilir (bkz. TT-20, TT-21).

- (20) Örneğin yurdumuzda, Orta Anadolu'daki bir çok *gölde* Sodyum Klorürle birlikte Sodyum Sülfat, Potas ve benzeri tuzların bulunuşu ve bu kaynaklardan ekonomik bir şekilde tuz üretimini güçleştirir. [*W-HF09A4A-1835-281*]
- (21) Rize civarında granitten oluşan *toprakta* ise %10 kaolinit, %15 illit, %30 vermikülit, %20 klorit, %20 karışık tabakalı mineraller, %5 ise kuvars bulunmuştur. [*W-LC06A4A-1957-963*]

Şekil 5.9'da sunulan şemada kaynaşma uzanımını karakterize eden parça bütün ilişkisini vurgulamak üzere imleyen aynı zamanda sınırın bir parçası olarak gösterilmiştir. Ortada yer alan gri daire, sınırların belirsizliğini temsil etmek üzere kenarları kesikli çizgilerle belirtilmiş kare şeklindeki sınırdan kopmuş gibi gösterilmiş ve kopan bölümde bir boşluk bırakılmıştır. Bu temsil ile imleyenin sınır ile bütünleşik olduğu vurgulanmaktadır.

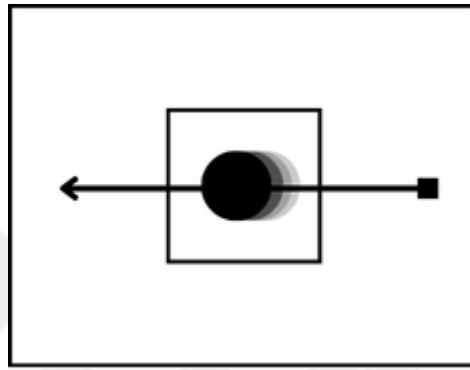


Şekil 5.9 Kaynaşma uzanımı şematik gösterimi.

### 5.1.8 Yol

Verisetinde yer alan *yolda* ve *şeritte* gibi ifadelerin oluşturduğu bu uzanımda KAYNAK-YOL-HEDEF şeması ön plana çıkmaktadır. 33 uzamsal sahnede gözlemlenmiştir. KAYNAK-YOL-HEDEF şeması, kaynağı, hedefi ve bu iki nokta arasında uzanan yönelimli bir çizgiyi içeren temel bir uzamsal örüntüdür. Bu uzanım içerisinde imleyen, bir yönelim eksenini boyunca hareket eden ya da bu eksen üzerinde belli bir konumda bulunan bir varlık olarak kavramlaştırılır ve sınır da bu yönelim eksenine işaret eder. Bu sahnelerde yol şemasının kapsama şemasıyla birlikte çalıştığı düşünülmektedir çünkü hareketin gerçekleştiği yol veya şerit, aynı zamanda fiziksel

olarak sınırlandırılmış bir yüzeydir. Dolayısıyla, bir yandan hareketin yönü ve eksenini üzerinden yol şeması ön plana çıkarken, öte yandan bu hareketin sınırlı bir uzam içerisinde gerçekleşmesi noktasında kapsama şeması da bu kavramlaştırmalarda aktifleştirilmektedir. Tanık tümcelerdeki ifadelerden (bkz. TT-22, 23, 24) yola çıkarak bu sahnelerde imleyen dinamik sınırın ise gözenekli ve sınırları belirsiz bir yapıya sahip olduğu ifade edilebilir. Bu kurulumlarda da imleyen- sınır örtüşmesi belirgin değildir. Şematik gösterimi Şekil 5.10'da sunulmuştur.



Şekil 5.10 Yol uzanımı şematik gösterimi.

- (22) *Yolda* giderken, kahvede bir masa etrafında oturmuş bir grup arkadaşla, bir ağacın altında, bir harman yerinde, bir gece toplantısında ya da bir şenlikte... [W-TG37E1B-2936-399]
- (23) Bi de orta *şeritte*, git sağdan soldan git... [S-BEABXW-0058-695]
- (24) Bir gün Cemile'yi alıp bir eve götürmüş, *yolda* da kendisine o evde yaşayanların bildiği adla seslenmesini sıkı sıkı tembihlemiştir. [W-TA16B0A-0093-2409]

## 5.2 Arakesit

Arakesit alanı, bu çalışmada hem uzamsal kodlama içeren hem de metaforik boyut taşıyan uzanımları tanımlamak için kullanılan bir ulamdır. Bu alan, açıkça fiziksel bir uzama işaret eden kullanımlarla tamamen soyut kavramlara yönelen uzanımlar arasında bir geçiş sahası oluşturur. Bu uzanımlarda bulunma durumu uzamsal bir sahne kodlamanın yanı sıra soyut bir kavramı, ilişkisel bir durumu ya da kavramsal bir bağlamı da temsil eder. Bu alanda değerlendirilen 6 uzanım sıklık değerlerine göre sırasıyla aşağıda tanımlanmıştır.

### 5.2.1 İçerik

İçerik uzanımı olarak adlandırılan bu uzanımın hem uzamsal- uzamdışı kurulumların arakesitinde yer aldığı düşünülmektedir. Arakesit uzanımlar arasında en yüksek frekansa sahip uzanımdır ve 446 sahnede karşılaşılmıştır. Uzamsal- uzamdışı arakesitinde yer alan diğer kurulumlarda olduğu gibi bu uzanımda da hem fiziksel bir imleyen-sınır ilişkisini hem de soyut ve metaforik bir ilişkiyi kodlamaktadır. Sınır; *kitap, dergi, atlas veya sayfa* gibi sözcüklerle kodlanırken imleyen onun üzerinde yer alan *fotoğraf, yazı veya herhangi bir içerikten* oluşmaktadır. Bu doğrultuda hem bu içeriklerin sınır üzerinde fiziksel olarak yer alması anlamında uzamsal bir ilişki kodlanırken hem de söz konusu edilen *kitap, dergi veya atlasın* içeriği dahilinde bulunması durumu kastedilmektedir. Bu anlamda kapsama şeması metaforik bir bağlamda kullanılmaktadır. Bu kullanım, bilginin bir nesne olarak algılanarak bir kabın içinde konumlandırıldığı fikrine dayanmaktadır. Dolayısıyla, içerik uzanımının metaforik boyutu, BİLGİ BİR NESNEDİR kavramsal metaforuyla açıklanabilir. Burada kitap, dergi veya gazete, yalnızca fiziksel varlıklar olarak değil, bilgi taşıyan soyut kaplar olarak kavramlaştırılmaktadır (bkz. TT-25, 26). Bu metafor aracılığıyla bilgi elle tutulabilen, taşınabilen, sınırları olan somut bir varlık gibi algılanır. Kitap, dergi veya gazetenin fiziksel bir sınırı olduğu gibi, onların içeriğinin de sınırları vardır ve bilgi, fiziksel bir nesne gibi bu sınırların içinde bulunur. Bu kurulumlardaki sınırlar yalnızca fiziksel varlıklar değil, aynı zamanda bilginin depolandığı ve aktarıldığı kaplar olarak kavramlaştırılmaktadır. Bu durumda da söz konusu uzanımın arakesitte değerlendirilmesine sebep olmaktadır.

Bu uzanım uzamsal boyutu ele alındığında sınıra ilişkin ele alınan parametreler anlamında alan uzanımıyla benzeşmektedir. Bu uzanımda da sınırın iki boyutlu olarak kavramlaştırıldığı ifade edilebilir. Sınır olarak kodlanan sözcüklerin doğası gereği başlangıcı ve sonu belli sınırlı bir kapsama işaret etmesi sebebiyle sınırlılık parametresi anlamında da bu uzanımın olumlu değer aldığı ifade edilebilir. Fakat yine alan uzanımındaki benzer şekilde sınırın kapsamı belirgin olsa da imleyen- sınır örtüşmesinin konumu tam olarak öngörülemez.

- (25) Nitekim hiç unutmuyorum bindokuzyüzteymiş yılında ben son sınıf öğrencisiydim üniversitede Amerika Stratetijik Araştırmalar *Dergisinde* şöyle bir ifade vardı,şöyle bir makale vardı... [S-ADABPZ-0374-2268]
- (26) Haaretz *gazetesinde* dün Yoel Marcus imzasıyla çıkan yorumda, İsrail Başbakanı Ariel Şaron'un Filistin topraklarında ikinci bir Lübnan yapmaya doğru gittiği belirtildi. [W-OE30D1B-2128-1073]

### 5.2.2 Etkinlik

İncelenen verisetinde 259 sahnede karşılaşılan etkinlik uzanımı fiziksel bir konumda bulunmanın yanı sıra bu konumda ve belirli bir zaman aralığında gerçekleşen belirli bir olay veya sürecin içerisinde olmayı da kodlamaktadır. Bu uzanımda bulunma durum eki OLAYLAR YERLERDİR kavramsal metaforuyla belirli bir olay veya süreci uzamsal bir çerçeve içinde kavramlaştırarak fiziksel konumlar gibi algılanmasına olanak tanımaktadır. Böylece, [-DA] biçimbirimi hem fiziksel hem de soyut kodlama yapmakta ve uzamsal ve uzam dışı anlamların kesişiminde değerlendirilmektedir. Sınırın bu uzanımda söz konusu anlamsal içerik dolayısıyla *düğün, maç, panel, konser ve kamp* gibi (bkz. TT-27, 28) etkinlik, olay ya da süreç belirten sözcüklerle kodlandığı gözlemlenmektedir. Uzanımda sınırın, sınırlılık parametresi bağlamında hem mekansal hem de zamansal olarak sınırları belirgin olarak kavramlaştırıldığı da belirtilmelidir.

- (27) Daha önce de aynı yasa uyarınca, ağustosta Gaziantep'te oynanan Gaziantepspor-Galatasaray *maçında* küfür eden 11 kişi uyarı cezası alırken, eylül başında da yapılan Gaziantepspor- BŞB Ankaraspor *maçında* küfür eden, stadın kolluklarını kıran üç taraftara İl Spor Güvenlik Kurulu tarafından 1'er milyar lira ceza verilmişti. [W-RD36C3A-0351-1512]
- (28) O gece *düğünde* birine bir şey olur veya havai fişeklerden yaralanma falan olur diye hastanenin özel odasını ayırtmıştı misafirlerine. [S-ADBBAAo-0443-1371]

### 5.2.3 Katılım

Bu uzanıma 173 sahnede rastlanmıştır ve KAPSAMA şemasıyla ilişkili olarak bir fiziksel mekanda bulunma anlamının yanı sıra bir sektörde çalışma, bir eğitim

kademesinde okuma gibi yer ve bağlam ilişkisiyle kurulan anlamsal kurulumları içermektedir. Bu uzanım belirli bir konumda bulunmakla kurum, meslek, sektör veya eğitim kademesi gibi belirli bir bağlam içinde etkinlik göstermenin ilişkilendirilmesi sonucu ortaya çıkmaktadır. Bu uzanıma ait kurulumlarda sınır, hem fiziksel bir konuma işaret ederken hem de söz konusu konumla ilişkili bağlamın kavramlaştırılmasına olanak sağlamaktadır. İmleyenin sınırla ilişkisi bu doğrultuda hem uzamsal hem de ilişkisel veya işlevseldir. Bu uzanım, BAĞLAM BİR UZAMDIR ve KURUMLAR/KURULUŞLAR KAPLARDIR kavramsal metaforlarıyla ilişkilendirilebilir. Herskovits (1986)'in *in ilgecinin görünümleri* arasında ele aldığı *kurum içindeki kişi* ve *kuruma katılımcı olan kişi* işlevleri de benzer kullanımları tanımlamaktadır. Araştırmacı çalışmasında, örneğin, *çocuklar okulda* ifadesinin, çocukların sadece okul binasında bulunmasını değil, aynı zamanda öğrenci olarak bu bağlamda aktif olmalarını da ifade ettiğini vurgular. Araştırmacının bu yaklaşımı, bireyin bir kuruma dahil olmasının fiziksel sınırlarla tanımlanan bir konumda bulunma olarak kavramlaştırılması fikriyle örtüşmektedir. *Üniversitede okumak, kafede çalışmak* veya bir *sektörde yer almak* (bkz. TT-29, 30, 31) gibi ifadelerde, fiziksel bir mekanda bulunma anlamı korunurken, aynı zamanda bir kurum, meslek ya da eğitim düzeyi gibi sosyal yapılar kaplar olarak kavramlaştırılmaktadır. Bu doğrultuda, bir üniversite, bir iş sektörü veya meslek dalı, içine girilip içinde faaliyet gösterilen bir mekan gibi algılanmaktadır. Bu uzanımda sınır hem fiziksel bir konuma hem de soyut bir bağlama işaret ederek, imleyenin konumunu hem uzamsal hem de işlevsel bir çerçevede kavramlaştırmamıza olanak tanımaktadır.

- (29) Emm *üniversitede* yüksek lisans yapmak istiyorum, eğitim alanında kendimi geliştirmek istiyorum bu yüzden ingilizce çalışıyorum. [S-ADAB^Z-0370-1869]
- (30) Gidip orda sürüneceğimize burda *kafede* çalışabiliriz. [S-BEABXg-0070-1081]
- (31) Ya adam diyo ki ben 4 yıllık mezuna şeye üniversite mezunu getirecem *fabrikada* çalıştıracam bu adama diyo ben ne yaptırabilirim ki diyo yani. [S-BEABXg-0088-1930]

#### 5.2.4 Durum

81 sahnede karşılaşılan durum uzanımında [-DA] biçimbirimiyle fiziksel bir ortamda bulunma kodlamasını süreçsel ve durumsal anlamlara genişletilir. Söz konusu uzanımında imleyenin uzamsal olarak sınırın kapsama alanında bulunmasının yanı sıra DURUMLAR YERLERDİR kavramsal metaforuyla ilişkili olarak soyut, süreçsel ve kavramsal bir kapsama ilişkisini de kodladığı görülmektedir. Bu doğrultuda sınır; zihinsel, akademik, kimyasal, hukuki ve politik bağlamlarda *durumsal halleri* (bkz. TT-32) , bilimsel, biyolojik, tıbbi ve çevresel koşullar bağlamında *süreçsel durumları* (bkz. TT-33) ve belirli bir mekânda gerçekleşen olaylar ile etkileşimler bütünü bağlamında *kavramsal bir kabı* (bkz. TT-34) temsil etmektedir.

- (32) Eşemli üremede sporlar suda veya nemli *ortamda* çimlenerek 2 kamçılı bir zoospor meydana getirir. [*W-LB04A1A-1574-2475*]
- (33) Belirli *koşullarda* bulundurulan bitkilere radyoaktif karbon içeren C14O2 verilip belli bir süre sonunda bitkide radyoaktif karbon miktarı özel cihazlarla belirlenir ve bitkideki fotosentez hızı saptanabilir. [*W-SB04A1B-4328-627*]
- (34) ... Hizmet öncesi öğretmen eğitiminde okullarda uygulama etkinlikleri, öğretmen adaylarının lisans öğrenimi boyunca öğrendiği bilgi ve becerilerin bizzat okul ve sınıf *ortamında* uygulamaya konulması ve denenmesi açısından oldukça önemli bir aşamayı oluşturmaktadır. [*W-TC18F1D-1663-1186*]

#### 5.2.5 Araç

56 sahnede rastlanan bu uzanımdaki kurulumlar, sınırın hem uzamsal bir yüzeye hem de kavramsal bir etkileşim düzlemine işaret etmesi bakımından arakesitte değerlendirilmektedir. Yüzeysel olarak bu ifadelerde bulunma durumu, fiziksel olarak bir yüzeyde konumlanmayı bildirir ancak *telefonda konuşmak*, *televizyonda görünmek* ya da *ekranda yer almak* gibi kullanımların hiçbirinde özne gerçek anlamda fiziksel olarak bu nesnelerin içine girmez. Bunun yerine, bu tür ifadelerde bir iletişim düzlemi veya bir algı yüzeyi olarak kavramlaştırılan metaforik kurulumlar devreye girer. Bu yönüyle, söz konusu tümceler ARAÇLAR YERLERDİR / KAPLARDIR kavramsal metaforuyla ilişkilendirilir. Buna göre telefon, televizyon ya da ekran gibi bir iletişim

aracı ya da temsil aracı içine girilerek eylemin sürdüğü bir kap gibi kavramlaştırılır. Örneğin *telefonda bağırdı* tümcesinde bağırma eylemi telefonun içinde değil, telefon aracılığıyla gerçekleşen bir iletişim sahnesinde yer almaktadır. Dolayısıyla bu gruptaki ifadeler hem uzamsal bir yüzey hem de metaforik araç kurulumları üzerinden çift yönlü bir okuma sunar ve bu sebeple ara kesit grubunda yer almaları anlamlıdır. Uzamsal boyutunda sınırın iki boyutlu bir yüzey olarak algılandığı ifade edilebilir. Sınırları belirgindir, ve gözeneksiz bir yapıya sahiptir. Metaforik kurulumlarda ise sınır üç boyutlu bir kap olarak kavramlaştırılmaktadır. Sınır; *telefonda*, *televizyonda*, *bilgisayarda* gibi sözcüklerle kodlanırken imleyen söz konusu araçlar aracılığıyla algılanan görüntü ya da ses gibi içerikler olarak tanımlanabilir (bkz. TT-35, 36, 37, 38).

- (35) S-BEABXg-0090-1936 *Telefonda* arıyorum açmıyor diyor bak.
- (36) W-PA16B4A-0511-1252 Ne zaman odana gelsem *bilgisayarda* oyun oynarken görüyorum seni.
- (37) S-ADABAo-0355-2172 Anlatın diyo, sonra anlatıyosun yani, şimdi &lt;B&gt; *televizyonda* anlatılan tarih büyük bir tefekkür, büyük bir dilin araştırmanı olamaz, sıkar zaten..
- (38) S-BEABXO-0344-211 *Bilgisayarda* yazın yeniden isterseniz.

### 5.2.6 Sahiplik

20 sahnede karşılaşılan sahiplik uzanımı arakesitte tanımlanan bir diğer uzanım olarak değerlendirilmiştir. Bu uzanımda da arakesitteki diğer uzanımlarda olduğu gibi hem fiziksel bir varlıkla ilişkili bir uzamsal konumlandırma hem de metaforik bir kavramlaştırma söz konusudur. Bu doğrultuda metaforik boyutu SAHIPLİK FİZİKSEL BULUNMADIR kavramsal metaforuyla formüleleştirilebilir. Sahnelerdeki kurulumlar fiziksel olarak bir şeyin bir yerde bulunması, örneğin *elimizdeki metin* (bkz. TT-39), hem de kavramsal olarak bir varlığa sahip olma veya erişme anlamını içerir. Bu kurulumlar içerisinde sınır çoğunlukla *el* sözcüğüyle kodlanmaktadır fakat verisetinde sıklıkla rastlanmasa da söz konusu anlamın farklı sözcüklerle de kodlanması olası gözükmemektedir (bkz. TT-41). Sahnelerde hem fiziksel kapsama hem de sahiplik anlamı bulunma durumu aracılığıyla kodlanmaktadır.

- (39) Değerli arkadaşlarım, Sayın Bakan öyle diyor da, bizim elimizdeki metinde öyle denilmiyor; bizim *elimizdeki* metinde "bu sözleşmenin yürürlüğe girmesinden ondokuz yıl sonra veya Türkiye Avrupa Birliğine üye olduğu tarihten itibaren bunların hangisi daha önce olursa o geçerlidir" deniliyor; üçte 1'lik uygulama başlayacaktır. [S-ACABQq-0423-592]
- (40) Bitirdin ee! İki hafta sonra sınavdan sonra çalışmaya gitcez diyosun, çalışacağımız yerde zamanımız olmayacak ve *elimizde* laptop yok. [S-BEABXg-0070-1522]
- (41) Elazığ'da, Keban Barajı inşaatı nedeniyle arazisi istimlak edilen *halkta* para olduğu için gece âleminde bolca para harcanıyordu. [W-PE09C1A-1528-259]

### 5.3 Uzamışı Alan

Uzamışı alan, bu çalışmada bulunma durumunun yalnızca metaforik işlevle kullanıldığı, herhangi bir fiziksel ya da imgesel uzamsallık taşımayan uzanımları ifade eder. Bu uzanımlarda bulunma durumu, doğrudan uzamla ilişkilendirilemeyen kavramlar üzerinde yer bildirir. Bu uzanımların kavramsal metafor ve metonimi araçları yoluyla fiziksel uzanımlardan türediği düşünülmektedir. Bu doğrultuda bu alan içerisinde değerlendirilen 16 adet uzanımın kavramsal metafor eşleşmeleriyle birlikte aşağıda tanımlanmış ve örnekleriyle birlikte sunulmuştur.

#### 5.3.1 Zaman

İnsan zihni, doğrudan deneyimlenemeyen soyut kavramları, bedensel deneyimler ve uzamsal ilişkiler yoluyla anlamlandırma eğilimindedir. Bu eğilim, özellikle zaman kavramında açıkça görülür. Zaman; yön, hareket, yüzey, alan ve kap gibi bedensel deneyimlerimizle ilişkili metaforlar aracılığıyla kavramlaştırılır. Bu nedenle birçok dilde zaman; yürünülen bir yol, içinde bulunulan bir alan ya da geçilen bir zemin gibi uzamsal kavramlarla eşleştirilir. Bu çerçevede zamanın bir kap olarak kavramlaştırılması, hem evrensel hem de dile özgü olarak sıklıkla gözlenen bir örüntüdür (Lakoff ve Johnson, 1980; Radden, 2004; Evans, 2004). Bulunma durumu aracılığıyla da Türkçede zaman kodlamaları farklı kavramlaştırmalar yoluyla

gerçekleştirilmiştir. Bu kavramlaştırmalar zaman uzanımının alt uzanımları olarak ele alınacaktır. Toplamda 1414 adet sahnede zaman kavramlaştırmasıyla karşılaşmıştır.

Zaman kodlamasına ilişkin ele alınacak olan ilk alt uzanıma ait veri grubunda (f=350) yer alan zamansal ifadelerde, zaman kavramı bir kap olarak kavramlaştırılmaktadır. Bu yapılar, bilişsel dilbilimde sıkça başvurulan ZAMAN BİR KAPTIR metaforunun doğrudan dilsel yansımalarıdır. Zaman bu çerçevede, sınırları olan ve içine girilebilen bir kap gibi temsil edilir. Bu metaforda zaman, tıpkı bir fiziksel mekan gibi, olayların gerçekleştiği veya varlıkların bir süre bulunduğu üç boyutlu bir kap olarak düşünülür. Radden (2004) bu metaforun farklı dillerdeki yansımalarını detaylı bir biçimde incelemiş ve *yıl, ay, gün* gibi zaman birimlerinin, dilsel olarak sıklıkla içinde bulunulan varlıklar gibi işlendiğini göstermiştir. Evans'ın (2004) zamanın kavramlaştırılma şekillerinden biri olarak değerlendirdiği bağlamsal zemin anlamı (İng. matrix sense) da zamanın içinde olayların gerçekleştiği bir bağlamsal zemin işlevi gördüğü kullanımlara işaret etmektedir. Türkçedeki bulunma durumu da benzer şekilde bu kap deneyimiyle ilişkili olarak zaman kodlamalarında kullanılmaktadır.

Dolayısıyla, bu veri grubundaki sahnelerde zaman sınırlı, geçirgen ve olayların içinde gerçekleştiği bir kap olarak kavramlaştırılmaktadır. Bu da hem zaman–uzam ilişkisinin hem de bilişsel metafor kuramının zamana dair anlam kurulumlarında nasıl işlediğine dair güçlü bir örnek sunar. Bu kurulumlarda sınır; *yıl, gün, dönem, sabah* gibi zaman birimleriyle kodlanırken imleyen; bu zaman birimleri içerisinde gerçekleşen olaylardan oluşmaktadır (bkz. TT-42, 43, 44)

(42) Bu konuda 1983 *yılında* İngiltere'de yaşanan oldukça çarpıcı bir örnek var. [*W-LE41C2A-1360-2340*]

(43) Daha önce de aynı yasa uyarınca, *ağustosta* Gaziantep'te oynanan Gaziantepspor-Galatasaray maçında küfür eden 11 kişi uyarı cezası alırken, eylül başında da yapılan Gaziantepspor- BŞB Ankaraspor maçında küfür eden, stadın kolluklarını kıran üç taraftara İl Spor Güvenlik Kurulu tarafından 1'er milyar lira ceza verilmişti. [*W-RD36C3A-0351-1512*]

- (44) Ama ben de o *dönemde* sorumluluğumu en iyi şekilde yerine getirdiğime inanıyorum. [S-ADBBAo-0443-157]

Zaman uzanımı içerisinde değerlendirilen bir diğer veri grubu (f=260) ZAMAN BİR YERDİR, ZAMAN HAREKETTİR, ZAMANDAKİ NOKTALAR UZAMDAKİ NOKTALARDIR (Lakoff & Johnson, 1980; Grady, 1997) gibi temel metaforlarla ilişkilendirilerek açıklanmıştır. Bulunma durumuyla oluşturulan *şu anda*, *o anda*, *bu sırada*, *aynı anda* gibi ifadeler (bkz. TT-45, 46, 47), zamanın belirli bir noktada bulunma biçiminde kavramlaştırıldığını gösterir. Bu tür örneklerde kullanılan bulunma durumu, zamansal uzamda belirli bir an içerisinde bulunmaya işaret eder. Örneğin *o anda* ifadesinde, zaman bir bütün olarak uzamsallaştırılırken, bu bütünün içindeki belirli bir kesit noktasal olarak vurgulanır. Zamanın bir anı, sıfır boyutlu bir zaman noktası olarak metaforlaştırılır (Ridden, 2003) Bu kurulumlarda sınır, zamanın belirli bir noktasında sabitlenmiş anı; imleyen ise o an içinde gerçekleşen olay, duygu, düşünce veya değişimi temsil eder.

- (45) Özcan tam o *sırada* derin bir oh çekerek belki biraz rahatladığını, belki de biraz o günlere takılı kaldığını anlatıyordu. [S-ADBBAo-0443-1251]
- (46) Peki *şu anda* gündemde hangi öneri var? [S-ADABCo-0282-2308]
- (47) Bu *esnada* uygun atış pozisyonuna girdik, ateş ettik ve F-22'yi düşürdük. [W-WI45F1D-4718-1969]

Zaman uzanımının alt uzanımlarından bir diğerinde ise dinamik bir kurulum söz konusudur. Bu alt uzanıma 75 sahnede rastlanmıştır. Zaman, pek çok dilde harekete dayalı bir yapıyla kavramlaştırılır. ZAMAN YOL BOYUNCA HAREKETTİR (Lakoff & Johnson, 1980) kavramsal metaforuyla açıklanan bu kavramlaştırmalar zamana ilişkin iki farklı model ortaya koyar. Bu iki modelden birinde hareket eden zaman olarak kavramlaştırılırken diğerinde birey hareket eder zaman ise sabittir. Bu veri grubunda değerlendirilecek olan sahneler ikinci metaforik modelle ilişkilendirilmektedir. Bu modelde birey geçmişten gelir, geleceğe doğru hareket eder. Zaman bir yol olarak kavramlaştırılır. Birey geçmişe bakabilir, geleceğe doğru yürüyebilir ya da *şu anki* konumunu zamansal eksen üzerinde ifade edebilir. *Önümüzdeki dönemde*, *ileride*, *geçenlerde* gibi ifadeler (bkz. TT-48, 49, 50), hem

uzamsal hem yönelimsellik içeren bu tür kavrayışın sonucu olarak dilsel düzlemde yer bulmaktadır. *Önümüzde* ifadesinde zaman bir yolun ön kısmında yer alır; *geçmişte* ya da *geride* ifadelerinde ise bu yolun gerisinde kalmış olaylar temsil edilir.

(48) Önümüzdeki *dönemde* özel istihdam bürolarının daha etkin bir yapıya kavuşturulması ve yaygınlaştırılması sağlanacaktır. [*W-TD18E1C-4079-770*]

(49) Aslında, bildiğiniz gibi, biz, egemenlik üzerinde çok ısrar ettik, egemenliği almayı çok istiyorduk; çünkü, tam egemenlik, *ileride* bağımsızlık yolu da olurdu; ama, birleşik Kıbrıs devletini devam ettirmek Planın ana gayesi olduğu için, bu egemenlik tam olarak alınamamıştır; ama, burada şu olmuştur: Rum tarafının dünyaca tanınmış olan egemenliği de geri alınmıştır. [*S-ACABQq-0423-1983*]

(50) O anda bütün bu konuşma yetmezmiş gibi Yaşar, Seher'in *geçenlerde* çam sakızı çiğneyip sonra da ateşte ısıtıp tüylerini yolduğunu anlatmaya başladı. [*W-PA16B3A-0686-156*]

Zaman uzanımının alt uzanımlarından birinde süre kodlamaları yapıldığı gözlemlenmiştir (f=168). Bu veri grubunda yer alan sahnelerde zamana ilişkin bilişsel yapılanmaların süre kavramı ekseninde şekillendiği gözlemlenmiştir. Bu tür yapılar, olayların veya durumların başlangıç ve bitiş sınırlarıyla kavramlaştırıldığı belirli zaman aralıklarını ifade etmektedir. Bu durum, Evans'ın (2004) *süre* (İng. duration) tanımıyla doğrudan örtüşmektedir. Evans, süreyi zaman uzamı içerisinde ölçülebilir ve sınırlandırılabilir bir bölge olarak tanımlar. Bu anlayışta zaman, tıpkı fiziksel bir yol ya da alan gibi, bir olayın gerçekleştiği kapalı bir bölge olarak kurgulanır ve bu bölge içerisinde olup bitenler, belirli dilsel biçimlerle ifade edilir. Örneğin *12 ayda, on yılda, bu süre içinde* gibi örneklerde (bkz. TT-51, 52, 53), zamanın bir kap gibi işlev gördüğü ve bu varlık içine belirli bir olayın yerleştirildiği görülmektedir. Bu kullanım, ZAMAN KAPTIR metaforunun süreye uyarlanmış bir biçimi olarak da değerlendirilebilir. Bunun yanı sıra SÜRE, ZAMANDA SINIRLI BİR BÖLGEDİR kavramsal metaforu bu kavramlaştırmalarda ön plana çıkmaktadır.

(51) 12 ayda 1250, 1500 olsa di mi yani &lt;B&gt; 200 lira para. [*S-BEABXT-0066-733*]

(52) Yani on yılda enflasyonu otuzbinin üzerinde katlamışız. [*W-CE39C4A-1350-1514*]

(53) Fırında balık pişirme uzun zaman alır ve bu süre içinde balığın kuruması söz konusudur. [*W-IC01C4A-0663-1580*]

Zamana ilişkin kavramsal yapılar arasında, tekrar eden olayların kavranışı önemli bir yer tutar. Ele alınacak bir diğer alt uzanımda bu tür bir kavramlaştırma söz konusudur (f=46). Evans (2004), zaman deneyiminine ilişkin olarak tanımladığı kavramlardan biri olan *örnek* (İng. instance) belirli bir zaman birimi içinde gerçekleşen ve tekrar edebilen olayları ifade eder. Örneğin *haftada iki kez yüzüyorum* ya da *yılda bir konser veriliyor* gibi ifadelerde, zaman birimi bir tür kap olarak kavranır ve her tekrar eden olay, bu kap içine yerleştirilen ayrı birer örnek ya da nesne gibi tahayyül edilir. Bu kavramlaştırma, ZAMAN BİR KAPTIR ve OLAYLAR NESNELERDİR metaforlarının bir birleşimi olarak işlev görür. Dolayısıyla bu tür sahneler, TEKRARLANAN OLAYLAR, ARDIŞIK ZAMAN KAPLARINDAKİ ÖRNEKLERDİR kavramsal metaforuyla ilişkilendirilebilir. Bir şeyin ayda bir gerçekleştiğini söylerken bir zaman birimi olan ayı fiziksel bir kap gibi kavramlaştırırken tekrar eden olayları bu kabın içinde konumlandırırız. Dolayısıyla, *haftada iki gün, ayda bir kez, yılda birkaç defa* (bkz. TT-54, 55, 56) gibi dilsel ifadeler, zamanın bölümlenebilir doğasına dayanarak olayları ölçülebilir, karşılaştırılabilir ve sayılabilir hale getirir.

(54) ... Şu anda haftada iki gün çalışıyorum. [*S-ADABCo-0248-741*]

(55) Bu tren var ya bu tren, ona ayda bir kez binmezsem nefesim kesiliyor, rengim soluyor, tansiyonum çıkıyor. [*W-SA16B4A-3367-1196*]

(56) Bu nedenle, birçok gerçek Laikasever hiç inanmadıkları halde, baharistanlıların mabedi önünde yapılan bu eski usul törenlere yılda birkaç defa katılmayı katıyken ihmal etmezler. [*W-IA16B2A-1499-1844*]

Zamana ilişkin kavramlaştırmalar arasında değerlendirilen yapılardan biri de, zamanın bir olayla özdeşleştirilerek kavramlaştırıldığı anlam türüdür. Bu anlam türü 125 sahnede gözlemlenmiştir. Evans (2004), bu tür kullanımları *olay anlamı* (İng. event sense) başlığı altında sınıflandırır. Bu anlam sınıfı içerisinde zaman, belirli bir olayın meydana geldiği noktasal bir an olarak kavramlaştırılır. Bu veri grubu içerisinde

değerlendirilen sahneler, öncelikle ZAMAN BİR YERDİR metaforunun etkisiyle anlam kazanır. Bu kavramsal metafor aracılığıyla olaylar, zaman çizelgesi üzerindeki sabit noktalar gibi kavramlaştırılır. Olayların birer nesne gibi kavramlaştırıldığı OLAYLAR ZAMANDAKİ NESNELERDİR metaforu da bu yapıyı destekler. Zaman, bu bağlamda olayların içine yerleştiği veya olaylar tarafından bölümlenen bir fiziksel düzlem gibi işler. Bu tür kavramlaştırmalar, Türkçede özellikle eylemsi yapılarının oluşturduğu zaman belirteçleriyle dilsel düzleme çıkar (bkz. TT-57, 58, 59). Bu yapılarda olaylar, zamanın kendisiyle eşitlenerek, hem tümcelerdeki kronolojik yapıyı düzenler hem de zamanın bir olay üzerinden kavranmasını sağlar.

- (57) Konservatuarı kazanmadan önce önümüzde böle bol çeşitli bir şey yoktu ve bize bilgi verebilecek bir insan yoktu ama konservatuarda bu işin akademik kısmı olduğu için hem emm hocalar glip kendiliğinden veriyor, hem *sorduğunuzda* gerçekten doğru yanıt alabileceğiniz kişiler orda mevcut, hem de emm deminden de söylediğim gibi tiyatro ahlakı açısından her şey orda öğrenilebiliyor. [S-ADABI]-0126-274]
- (58) İzah etmeye çalıştığım ve tam üyeliğe gitmesi hiçbir şekilde mümkün olmayan adaylık süreci prosedürü dikkate *alındığında*, İngiltere, İspanya, İtalya, Finlandiya gibi ülkelerin zaman zaman, sözde lehimize sergiledikleri tavırların bir anlamının olamayacağı ortadadır. [W-UE05A3A-2590-1982]
- (59) Yani hakikaten, yaşlı bir adamla genç ve hoş bir kadını bir arada *gördüğümüzde* hepimiz buna bir şey diyoruz aslında. [S-ADDBBI^-0326-2415]

İlgili veri grubu, zamanın aynı zamanda süreçsel, bağlamsal ve gelişimsel evreler olarak kavramlaştırıldığını ortaya koymaktadır. Söz konusu sahnelerin (f=390) kurulumunda ZAMAN BİR YERDİR, ZAMANSAL EVRELER YERLERDİR VE OLAYLAR YERLERDİR kavramsal metaforların rol oynadığı ifade edilebilir. Sahnelerin bir kısmında bulunma durum eki aracılığıyla ve *aşamada, süreçte, evrede, tarihte ve zamanda* gibi ifadelerle (bkz. TT-60, 61, 62), yalnızca belirli bir zaman kesitine değil; aynı zamanda olayların akışında tanımlanabilir sahnelere, bilişsel olarak bölümlenmiş süreç yapılarına ve deneyimsel gelişim dizilerine gönderme yapılmaktadır. Bu kullanımlar, zamana ilişkin klasik ölçümsel anlayışın ötesinde; olayların belirli

dönemler, koşullar veya bilişsel bağlamlar içerisinde yer aldığı bir mekân gibi düşünülmesini mümkün kılmaktadır. Örneğin *günümüzde, başlangıçta, sonunda, tarihte* gibi ifadeler, olayların zamanla birlikte konumlandığı ve bu konumun anlatımda bir sahne işlevi gördüğü bilişsel yapılarla ilişkilidir. Bu bağlamda söz konusu ifadelerin, zaman kavramının olaylarla, dönemlerle, anlatılarla ve sosyal aktörlerle dolu bir yer gibi algılandığını gösterdiği söylenebilir. Bununla birlikte, bu veri grubundaki çok sayıda örnekte bulunma durumu, yalnızca zaman algısını değil, aynı zamanda olayların kavramsal temsilini de somutlaştırmaktadır. Özellikle *oluşturulmasında, çıkmasında, atamalarında* gibi (bkz. TT-63) adlanmış eylem yapıları, yalnızca zamansal değil aynı zamanda olgusal süreçlerin de içinde bulunulabilen yerler gibi kavrandığını göstermektedir. Bu sahneler de OLAYLAR YERLERDİR metaforuyla ilişkilendirilmektedir. Dolayısıyla bu grupta yer alan dilsel ifadeler, zaman ve olayın birlikte kavramlaştırıldığını ve her ikisinin de fiziksel uzam üzerinden anlamlandırıldığını göstermektedir. Bu katmanlı yapı bulunma durumunun metaforik ve çokanlamlı yapısını gözler önüne sermektedir.

- (60) Yunanistan'ın *günümüzde* Makedonya'yla "isim" konusunda yaşadığı uyuşmazlıkta, antik Makedonların Yunan tarihi kapsamında ele alınmasının payı büyüktür. [*W-SD02A1B-4592-85*]
- (61) Şimdi şu *aşamada* üniversiteler mahdur durumda. [*S-ADABAo-0312-1831*]
- (62) Şimdi bunun için zaten bilimsel bilgide mutlaklığı yerine ortaya atılan kuramın veya savın doğruluğunun ve yanlışlığının gözlemlerle, deneyle sınanması ve bunun belirli zaman *periyotlarında* değil bütün zamanlarda ve bütün mekanlarda evrensel bilgi olup olmadığının kontrol edilmesiyle şey yaptı. Gelişti. [*S-ADABAo-0366-1509*]
- (63) TBMM: 2005 yılının bilançosuna baktığımızda parlamentonun ne yasa yapma ne de denetim yollarını kullanma açısından etkili bir pozisyonda bulunduğu, savunma ve güvenlik politikalarının oluşturulmasında, tehditlerin belirlenmesinde ve üst düzey güvenlik bürokrasisinin *atamalarında*, anlamlı bir işlevinin ve katkısının bulunmadığı görülmektedir. [*W-SD30D1B-2192-362*]

### 5.3.2 Konu-Bağlam

657 uzam dışı sahnede gözlemlenen bu uzanımın temelde kavramsal düşünce sistemimizdeki soyut alanları somut mekan deneyimimizle kavramlaştırılmamıza dayanmaktadır. Bu bağlamda KAVRAMSAL ALANLAR FİZİKSEL YERLERDİR metaforu aracılığıyla kurulan bu eşleşmelerde bulunma durumu; soyut kavramsal alanları, çerçeveleri veya konuları fiziksel bir konum olarak kavramlaştırılmamızı ve anlamlandırılmamızı sağlamaktadır. İmleyen; bu sahnelerde bir düşünsel bağlamda, konuda, disiplinde veya anlam içerisinde konumlandırılmaktadır. Söz konusu bu üst metaforun altında değerlendirebileceğimiz bazı alt metaforlar da uzanımdaki sahneleri tanımlamada önemlidir. Örneğin, ANLAM BİR KAPTIR metaforuyla anlam, içine bilgilerin ya da düşüncelerin bulunduğu bir kap olarak kavramlaştırılmaktadır (bkz TT-64). İmleyenin soyut bir anlam kabı içerisinde konumlandırılması, onun bu anlamla eşleştirilmesi, onun sınırları içinde bulunması söz konusudur. BAĞLAM BİR KAPTIR alt metaforuyla bilişsel bağlamların içine girilip çıkılabilen kaplar olarak kurgulandığı görülmektedir (bkz TT-65, 66). Son olarak KONU BİR YERDİR metaforu da tartışılan, konuşulan ya da hakkında bilgi verilen konunun ya da disiplinin fiziksel bir konum olarak algılanmasına yol açmaktadır ve dilsel düzlemde bir *konuda uzmanlaşmak* ya da *sanatta iyi seviyede olmak* gibi ifadeler olarak karşımıza çıkmaktadır (bkz. TT-67, 68)

- (64) Öğrenci topluluklarının amacı da zaten emm şu an bugün burada emm yapılan gibi öğrencilerimize emm alanlarıyla ilgili veya sadece mesleki *anlamda* değil diğer ilgili alanlarıyla ilgili emm birtakım çalışmalarda emm kendilerine olan özgüvenlerini sağlamalarına fırsata tanımak. [S-ADABPZ-0125-2252]
- (65) Felsefe semantik *bağlamda* hikmet sevgisi anlamına gelir. [W-TF10A2A-1903-1261]
- (66) Bu *çerçevede*, iktisat yazınında tartışmaya açılan öneriler ve bunlarla ilgili değerlendirmeler aşağıda sıralanmaktadır. [W-IF10A1A-1765-1256]
- (67) Uzman olcak o *konuda*. [S-ADABAo-0313-2096]

- (68) Eski Yunanlılar felsefe ve *bilimde*, Çinliler *sanatta*, İranlılar *devlet idaresinde*, Araplar *edebiyatta*, Türkler de *askerlikte* en ileri seviyededirler diyor. [S-ADABAo-0388-2227]

### 5.3.3 Tarz

470 sahnede karşılaşılan tarz uzanımı; [-DA] biçimbiriminin çoğunlukla *şekil, biçim, tarz vb.* sözcüklere eklenerek eylemleri nitelediği kullanımları temsil etmektedir (bkz. TT-69, 70, 71). Bu dilsel ifadelerin ortaya çıkmasında EYLEMLER VE DURUMLAR ŞEKİLLENDİRİLMİŞ VARLIKLARDIR ve NİTELİKLER KAPLARDIR kavramsal metaforlarının birlikte çalıştığı düşünülmektedir. İlk kavramsal metafor aracılığıyla eylemler ve durumlar belirli şekillerdeki varlıklar olarak somutlaştırılırken, nitelikler kaplıdır metaforuyla da bu varlıklar kendilerini tanımlayan ve bir kap olarak somutlaştırılan niteliklerin içine konumlandırılmış şekilde algılanırlar. Dolayısıyla sınır; eylemin yapılış şeklini, niteliğini temsil eden bir kap olarak kavramlaştırılır. Bu sahnelerdeki imleyen ise varlıklar olarak somutlaştırılan eylem ve durumlardır.

- (69) Ülkemizde, kamu sağlık sigortacılığı ile kamuda hizmetin sunumu, maalesef, birbiriyle karışık bir *biçimde* bugüne kadar getirilmiştir. [S-ACABQq-0421-709]
- (70) Şimdi kardeş gibiyiz, hiç bir *şekilde* tepki göstermezdim. [S-ADBBao-0443-169]
- (71) Özellikle, küçük *nitelikte* yapılması gereken birçok iş için Ankara'dan ödenek çıkarılması gerekmektedir. [S-ACABQq-0421-1158]

### 5.3.4 Metaforik Durum

348 sahnede karşılaşılan metaforik durum uzanımının metaforik kullanımlarında [-DA] biçimbirimi, fiziksel bir yere işaret etmeksizin tamamen soyut ve kavramsal bağlamlarda gerçekleşen bir durumu, süreci ya da soyut bir niteliği kodlamak amacıyla kullanılır. Bu uzanımda, imleyenin uzamsal sınırlar içinde bulunma anlamı silikleşmiş ya da tamamen ortadan kalkmıştır ve [-DA] biçimbirimi DURUMLAR YERLERDİR metaforu aracılığıyla kişisel, psikolojik, toplumsal, politik, ekonomik, kültürel gibi alanlara ait soyut hal ve süreçleri ifade etmektedir. Bu

doğrultuda, biçimbirim; bireysel yaşantıların içsel koşulları (bkz. TT-72), sosyal ve siyasal yapıların işleyişine ilişkin soyut durumlar (bkz. TT-73), ekonomik ve kültürel süreçlerin genel gidişatını niteleyen kavramsal çerçeveler (bkz. TT-74) vb. bağlamında anlam kazanır. Bu kullanımların ortak noktası, fiziksel bir konumlandırmadan ziyade olgusal bir durumun, zihinsel veya sosyal bir sürecin içinde bulunma durumunun betimleniyor olmasıdır.

Söz konusu kurulumların bir kısmında (f=62) imleyen, belirli şartlarda bulunan belirli bir ortama işaret eden sınırın içerisinde konumlandırılırken bir kısmında da imleyen bir niteliği sınırı oluşturmaktadır. Bu tür kullanımların da NİTELİKLER KAPLARDIR metaforu aracılığıyla kavramlaştırıldığı düşünülmektedir. Bir varlığa ilişkin nitelikler kap olarak kavramlaştırılırken bu niteliğe sahip varlık da bu kabın içerisinde konumlandırılmış biçimde kavramlaştırılmaktadır. (bkz. TT-75, 76)

- (72) O kızla hiç konuşacak *durumda* değilim. [S-BEABXB-0410-642]
- (73) O nedenle, düne baktığımız zaman, Zonguldak, Türkiyemizin enerji lokomotifini olmuş, Türkiyemizin o günkü *şartlarında* bütün yatırımlarını, bütün fabrikalarını besleyen ve enerji olarak, o gün doğalgaz olmadığı için, taşkömürünün ve en iyi koklaşabilir taşkömürü Zonguldak'tadır, 1 milyar ton civarında şu andaki rezervimizin olması ve gelecekte de... [S-ACABQq-0422-751]
- (74) Telgraf ve telefon idaresi kim? Yeni *düzende* bu denetlemeyi Telekomünikasyon Kurumu yapmıyor mu? Ruhsatname ne demek? Daha da önemlisi telekomünikasyon işletmecilerine verilebilecek ceza, cirolarının %3'üne kadar yükselebilecekken burada belirlenen cezalar ne anlama geliyor. [W-OF10E1B-3063-74]
- (75) Elbiseye uysun diye Fleur-de-Lis kolyemi taktım, Alman müşteriye Fransız sembolü taktık ama ne yapayım, o *renkte* bir bu vardı. [W-YI45F1D-4819-2271]
- (76) MÖ 2000 yıl kadar gerilere giden birçok Çin uygarlığının yer aldığı bu havzada, özellikle eski jeolojik dönemlerde rüzgâr etkisi ile taşınıp birikmek/depolanmak suretiyle oluşmuş Lös Platosu'nun yüzlerce metre

*kalınlığında "pudra" gibi "lös" toprakları üzerindeki seyrek orman örtüsü...*  
[W-JB04A3A-1994-847]

### 5.3.5 Nicelik

Varlıkların niceliklerini kodlayan *miktar, sayı ve toplam* gibi soyut kavramların, bulunma durum biçimbirimiyle kullanılarak dilde birer kap gibi kavramlaştırıldığı gözlemlenmektedir. Bu kavramlaştırma 211 sahnede gözlemlenmiştir. Bu kullanım, NİCELİKLER KAPLARDIR kavramsal metaforu çerçevesinde açıklanabilir. Bu tür ifadelerde, belirtilen nicelik kap gibi işlev görmektedir ve kabın içine niceliği kodlanan imleyen yerleştirilmektedir. *Az miktarda alkol, az sayıda kadın, toplamda 14 nüfus sayımı, 1 milyar dolar civarında zarar* gibi ifadeler söz konusu kullanımlara örnek olarak gösterilebilir (bkz TT-77). Bu doğrultuda [-DA] biçimbirimi aracılığıyla nicelik gibi soyut kavramların, somut deneyimlerden türetilen fiziksel kaplar üzerinden kavramlaştırıldığı gözlemlenmektedir.

Ayrılma durumuyla yapılan nicelik kodlamalarının bir kısmında ise ÖLÇEK ÜZERİNDEKİ ÖLÇÜM NOKTALARI, UZAMDAKİ NOKTALARDIR (Türker, 2005) kavramsal metaforu aracılığıyla ortaya çıktığı görülmektedir. Bu kullanımlar *arasında* ilgeciyle dilsel düzleme çıkmaktadır (bkz. TT-78).

Bu metaforik uzanım içerisinde değerlendirilen bir diğer kullanım da yine miktar belirtmede kullanılan *oran* ve *yüzde* kavramlarıyla ilişkilidir. Bu kullanımlarda da *yüzde, oran* gibi ifadelerde nicelik, yine mekânsal fiziksel bir alan, yani içine başka şeylerin yerleştirilebildiği bir kap gibi algılanır fakat bunun yanı sıra parça-bütün ilişkisi de bu kurulumlarda rol oynamaktadır. *Yüzde* yapısı aynı zamanda parçalanabilir bir bütünün kavramlaştırılmasıdır. Burada *yüz* bir bütün olarak işlev görürken, *yüzde 50, yüzde 6.7, yüzde 98* gibi ifadeler, bu bütünün belirli parçaları olarak sunulur (bkz TT-79).

(77) Şeref Tribünü'nde çok *sayıda* bürokrat yer aldı. [W-OI31D1B-2341-1966]

(78) Bu düzeyler *arasındaki* basınçlar ile normal değerler *arasındaki* değerler (140 mm civa'nın üzerinde olan bir sistolik basınç ve 90 mm civa'nın

üzerinde olan bir diastolik basınç) "sınırdaki yüksek tansiyon" olarak kabul edilir. [W-NC01A3A-1484-910]

- (79) Nisan sonundan bu yana faiz oranları 1 ay vadede yüzde 73-75, 3 ay vadede yüzde 78-80, 6 ay vadede yüzde 88-90, 1 yıl vadede yüzde 93-95'de yoğunlaşmıştı. [W-KF25D1B-2786-219]

### 5.3.6 Düzey

202 sahnede karşılaşılan düzey uzanımı; bulunma durumuyla *başarı, statü, yeterlilik, gelişmişlik* gibi soyut kavramların fiziksel kapsama deneyimi aracılığıyla kavramlaştırıldığı kurulumları kapsamaktadır. Bu tür kavramlaştırmaların altında DÜZEYLER VE DERECELER DİKEY FİZİKSEL YERLERDİR kavramsal metaforu ve DAHA FAZLA / İYİ / GÜÇLÜ YÜKSEK YERDEDİR, DAHA AZ / ZAYIF / KÖTÜ AŞAĞI YERDEDİR, DEĞER / STATÜ DİKEY SIRALAMADADIR alt metaforlarının yattığı gözlemlenmiştir. Bu sahnelerde sınır; *düzey, derece, seviye, ölçü, boyut, mertebe, statü, ve kademe* gibi düzey bildiren sözcüklerle kodlanmaktadır (bkz. TT-80, 81, 82). İmleyen ise bu metaforik düzey kabının içine yerleştirilen eylemler, nitelikler ya da öznelere (bkz. Çizelge 5.3)

- (80) Emm öncelikle özgürlük bireyin en minimal *düzeyde* iş yapması, etkinlikte bulunması yani bu açıdan bütün insanlar belki özgür. [S-ADABPZ-0135-180]
- (81) ... rütbe kaldırmak (onbaşlılar için), ve terbiye bölüklerine sürgün olarak düzenlemiş ve bunların ne kadar süre ile hangi *rütbedeki* subay tarafından kimin onayı ile verilebileceğini ve infazların ne şekilde yapılacağını belirlemiştir. [W-LE05A1B-3671-469]
- (82) Bugün Avrupa'ya büyük *ölçüde* ihracat yapabilen bu ülkenin bu başarısının arkasındaki nedenler incelendiğinde, İsrail'in öncelikle kendi toplumunu doyurmak, arkasından da bir ihracat kaynağı olarak tarıma odaklanmış olduğunu görüyoruz. [W-OF10A2A-1787-158]

Çizelge 5.3 Düzey uzanımı imleyen türleri

İmleyen Türü	Açıklama	Örnek
Eylem/Süreç	Eylem ya da eylemleşmiş ad – hareket, değişim	gelişim, artış, eğitim, katılım, azalma
Soyut Kavram	Duygu, ideoloji, tutum, sosyal olgu	saygı, bilinç, eşitlik, güven, baskı
Özne/Aktör	Birey, kurum ya da grup	öğrenci, lider, yöneticiler, kurumlar

### 5.3.7 Metaforik Alan

Kapsama, uzam ve uzam şemasının alt şemalarıyla ilişkilendirilen fiziksel alan uzanımının metaforik yansıması olarak ele alınacak olan bu uzanımdaki sahnelerde (f=185); iç, yan, karşı, arka, öte ve taraf gibi birçok farklı yer-yön belirten sözcük, soyut ilişki türlerini ve anlamsal bağları ifade etmek için kullanılmıştır. İLİŞKİLER VE ANLAMSAL BAĞLAR FİZİKSEL KONUM VE YÖN İLİŞKİLERİDİR kavramsal metaforu ve çeşitli alt metaforlar (bkz Çizelge 5.4) aracılığıyla kurulan bu sahnelerde soyut bağlamlar, tıpkı fiziksel nesnelere uzayda belirli bir konumda bulunması gibi kavramlaştırılır (bkz TT-83, 83, 85). Bu bağlamda, düşünsel, psikolojik, toplumsal ya da politik yapılar; fiziksel nesnelere uzayda bir yerde konumlanması gibi, belli bir referans noktasına göre düzenlenmiş uzamsal sahneler aracılığıyla kavramlaştırılır. Örneğin, bir düşüncenin *arkasında durmak*, bir bireyin *toplumun dışında kalması* ya da bir anlayışın *karşısında yer almak* gibi ifadelerle betimlenmesi, fiziksel uzam şemalarının soyut alanlara taşınarak yeni anlam ilişkileri ürettiğini göstermektedir.

- (83) Burada düşünmenin payı yok mu ya da kapitalizmin *arkasında* da akıl ya da rasyonelleşme yok mu? Tabiki bunları göz ardı ediyor değilim. [S-ADABPZ-0135-2490]
- (84) ... bu ülkeler dünya pamuk piyasasını ele geçirecekler ve pamuk ihracından kazanılacak paranın *yanında*; tekstil-giyim, tekstil makineleri, tekstil kimyasalları sektörlerindeki yatırımlar üretimi, istihdamı ve ihracatı olumlu yönde etkileyecek. [W-IE39E1B-2837-1971]
- (85) Gerçi o sırada Gülyüz de sinemanın çok *uzağında* ama asker arkadaşlığımız oldukça sıkıymış. [W-TG43C2A-1807-292]

Çizelge 5.4 Metaforik alan uzanımı alt metaforları.

Kavramsal Metafor	Açıklama	Örnek
ANLAMSAL YAKINLIK YAN YANA OLMAKTIR	Fikirsel/ilişkisel yakınlık “yanında” ile ifade edilir.	“Ekonomik istikrarın yanında sosyal adalet de sağlanmalıdır.”
ETKİLENME / TEPKİ KARŞIDA OLMAKTIR	Soyut bir olay ya da durum karşısında durmak, tepki vermek.	“Bu gelişmeler karşısında sessiz kalamayız.”
TEMEL NEDEN ARKASINDA OLMAKTIR	Bir şeyin “arka planında” olmak, onu hazırlayan sebep olmak.	“Bu başarının arkasında disiplinli çalışma var.”
DENETİM / HÂKİMİYET ÜZERİNDE OLMAKTIR	Konu ya da nesne üzerinde etkide bulunmak, kontrol etmek.	“Komisyon bu konu üzerinde çalışıyor.”
UZAKLIK / DIŞLAMAK ÖTESİNDE OLMAKTIR	Bir şeyin sınırlarını aşmak, öteye geçmek.	“Bu durumun ötesinde başka sorunlar da var.”
DESTEKLEMELER TARAFINDA / ETRAFINDA OLMAKTIR	Soyut olayın destekçileri, etkileyen ya da etkilenmiş yanlar.	“Halkın büyük kısmı hükümetin tarafında yer aldı.”
ZITLIK KARŞISINDA OLMAKTIR	İki şeyin karşıt kutuplarda yer alması.	“Modernlik gelenek karşısında yer alıyor.”
YER ALMA / EŞLİK YANINDA OLMAKTIR	Bir olgunun beraberinde gelen diğer olgular.	“Savaşın yanında açlık ve sefalet de vardı.”
SOYUT KAVRAMLARIN İLİŞKİSİ YAKININDA / UZAĞINDA OLMAKTIR	Soyut kavramlara mesafe atfetmek.	“Demokrasinin çok uzağında bir sistem.”

### 5.3.8 Grup

[-DA] biçimbirimi, verisetindeki sahnelerin bir kısmında (f=137) kavramsal ulamları ya da soyut grupları kodlamak için kullanılmaktadır. Bu sahnelerdeki imleyen- sınır kurulumları GRUPLAR KAPLARDIR ve İLİŞKİSELLİK YAKINLIKTIR kavramsal metaforlarıyla ilişkilendirilebilir. Söz konusu kurulumlarda bireyler, varlıklar veya olgular bir kabın içinde ya da dışında konumlandırılmaktadır ve bu kap bir grubu temsil etmektedir. Sahnelerde bir grubun parçası olmak bir kabın içinde olmak deneyimiyle eşleştirilmektedir. Bu noktada *dışında* ve *arasında* ilgeçlerinin de bu kurulumlar içerisinde sıklıkla kullanıldığı gözlemlenmektedir. Bu kurulumlarda sınır; *grup*, *tür* ve *sınıf* gibi sözcüklerin (bkz TT-86, 87) yanı sıra *nükleer çalışmalar dışında* (bkz. TT-88) *kent kadınları arasında* (bkz. TT-89) gibi ifadelerle de kodlanmaktadır. İmleyen ise sınır tarafından belirtilen grubun bir parçasını ya da *dışında* ilgeciyle kurulanlarda söz konusu gruba dahil olmayan bir varlığı kodlamaktadır.

- (86) Sergi için hazırlanan eserlerin ikili yönüne dikkati çeken Acar, ilk *grupta*, Bizans yapısı olarak Ayasofya'nın resimler, süslemeler ve bezemelere sahip iç mimarisini temel aldığı çalışmaları sayıyor. [*W-LG24D1B-2302-268*]
- (87) Özet olarak, eğitim fakültelerinin, toplumdaki her düzey ve *türdeki* eğitim kurumunun çağdaş ve... [*W-SC05A2A-2050-1640*]
- (88) Yine rejim muhalifi bir İranlı Ali Rıza Cafir Sadi 2002 yılında İran'ın bu şehirdeki kontrollü nükleer çalışmaları *dışında* Natansta büyük çaplı bir uranyum zenginleştirme tesisi kurduğunu... [*S-ACABTZ-0336-1903*]
- (89) Kent kadınları *arasında* öğrenim fırsatı elde edenler ise, kültürel yapının kendilerine çizdiği çerçevenin dışına pek fazla çıkamamaktadırlar. [*W-MD39E1B-3359-1254*]

### 5.3.9 Etki Alanı

[-DA] biçimbiriminin etki alanı uzanımının yalnızca uzamsal bağlarla sınırlı kalmadığı, aynı zamanda uzamdışı bağlarla da genişlediği gözlemlenmiştir. Bu tür kullanımlarda biçimbirim, fiziksel bir konumu değil; düşünsel, duygusal, toplumsal ya da istatistiksel süreçlerin gerçekleştiği kavramsal bir alanı işaret etmektedir. Verisetinde 127 sahnede bu tür bir kurulum gözlemlenmiştir. Söz konusu uzamdışı sahnelerde [-DA] biçimbirimi fiziksel olmayan ama etkenin zihinsel ya da toplumsal anlamda ortaya çıktığı ve etkisini gösterdiği soyut bir alanı konumlandırmaktadır. Bu tür kullanımlar, KAVRAMSAL ALANLAR FİZİKSEL YERLERDİR metaforunun bilişsel düzlemde dilsel yansımaları olarak ele alınabilir. Bu bağlamda, sahnelerde sınır, soyut bir etkinin yayılma alanını temsil etmekte; imleyen ise bu etkenin kendisi olarak kodlanmaktadır. *Eğitimde yenilenme* (bkz. TT-90), *kavramada yetersizlik* (bkz. TT-91) ya da *davranışlardaki çirkinlik* (bkz. TT-92) gibi ifadeler bu uzamdışı anlam sınıfındaki kodlamalara örnek olarak gösterilebilir. Bu ifadelerdeki *yenilenme*, *yetersizlik* ve *çirkinlik* kurulumlarındaki etkeni yani imleyeni kodlarken *yenilenme*, *kavrama* ve *davranış* sözcükleri ise etkinin yayıldığı alana işaret etmektedir. Dolayısıyla, uzamdışı etki alanı dinamik, genişleyebilen ve sınırları net olarak belirlenemeyen bir kavramsal alanı kodlamaktadır.

- (90) Okul sistemi içinde demokrasi ve insan haklarının yaşanılarak öğrenilmesi bakımından yaklaşımların geliştirilmesine, modellerin güçlendirilmesine ve demokratik bilince sahip vatandaşların yetiştirilmesine olanak sağlayıcı denemeler günümüzde; *eğitimde* yenilenmeyi sağlayıcı ipuçlarını ortaya koyabilirse amacına ulaşmış olacaktır. [W-PD02A2A-2046-1623]
- (91) Şimdi bu aklın gerçeği *kavramada* yeterli olmadığı konusunu en çarpıcı şekilde dile getiren eee biliyorsunuz Müslüman İranlı fıkıhçı, ilahiyatçı ve mistik filozof imam &lt;B&gt; Muhammed El Gazali. [S-ADABPZ-0119-1445]
- (92) *Aşırılıklardaki*, fanatikçe *davranışlardaki* çirkinliğin; *vasattaki*, *ılımlılıktaki* güzelliğin farkındalığı, Terazide zirveye çıkmıştır. [W-RI41C3A-1291-820]

### 5.3.10 Metaforik Yol

Yol uzanımının metaforik yansıması olarak değerlendirilen bu uzanım kapsamındaki sahnelerde (f=107) bulunma durumu; *yolda*, *doğrultusunda*, *yönde*, *istikametinde* ve *yönünde* gibi ifadeler aracılığıyla soyut amaç, hedef veya eğilimlerin yönlendirilmiş bir yol üzerinde hareket kavramlaştırılmasını sağlamaktadır. Bu tür kullanımlarda, soyut bir hedefe doğru ilerleme, fiziksel bir doğrultuda hareket etme biçiminde temsilştirilir. Bu bağlamda bu kullanımlar temelde AMAÇSAL YÖNELİMLER HAREKETLERDİR ve AMAÇLAR HEDEF NOKTALARIDIR kavramsal metaforlarıyla ilişkilendirilebilir. *Yönde* ve *istikametinde* gibi yapılar, bireylerin ya da kurumların politik, duygusal veya bilişsel yönelimlerini yönlendirilmiş bir yol üzerinde hareket etmeye dayanan bedensel deneyim yoluyla anlamlandırmaya olanak sağlar (bkz. TT-103, 104). *Olumlu yönde gelişme* ya da *olumsuz yönde etkilenmek* gibi ifadelerde (bkz. TT-105, 106) ise, pozitif ya da negatif değerlerin fiziksel yönlerle eşleştirildiği DEĞİŞİM YÖNSEL İLERLEMEDİR biçimindeki bir başka alt metaforun rol oynadığı gözlemlenmektedir. Bu uzanım içerisindeki kurulumlarda sınır, yön bildiren ilgeç ve belirteçlerle dilsel düzleme çıkmaktadır, imleyen ise söz konusu metaforik yol üzerinde ilerleyen birey, kurum ya da olgulara işaret etmektedir.

- (93) Diğer taraftan enformel sektörde istihdam edilenlerin büyük ölçüde kaçak işçi olarak çalışıyor ve iş yasalarının bunlara uygulanmıyor olması, bunların bir sosyal güvenlik sistemine katılma *yönünde* taleplerinin eyleme dönüşmesini engellemekte, örgütlü bir davranış sergileyememektedirler. [*W-PD10A1A-2076-370*]
- (94) Ben sözlerime burada on verirken kurultayın bu açıkladığımız amaçlar *doğrultusunda* emm ...; katkıda bulunacağına inanarak hepimize tekrar hoş geldiniz diyorum. [*S-AEABTZ-0041-2091*]
- (95) ...Türkiye'de kadınların ekonomik özgürlüklerini elde etmelerinin, hem kadınların birey olarak güçlenmelerini hem de toplumsal refahı ve kalkınmayı olumlu *yönde* etkileyeceği savunulmaktadır. [*W-ME03A2A-1792-628*]
- (96) Katodik koruma uygulandıktan sonra boru katodik olarak polarize olur ve boru/zemin potansiyeli negatif *yönde* artış gösterir. [*W-LC06A3A-1960-333*]

### 5.3.11 Metaforik Katılım

Arakesitte değerlendirilen katılım uzanımının uzamış kuruluşları olarak değerlendirilen bu uzanıma 96 tümcede rastlanmıştır. Bu sahnelerde bireylerin veya olguların kurumsal, mesleki, sektörel ya da disipliner bağlarla olan ilişkileri bulunma durumu aracılığıyla kodlanmaktadır fakat arakesitte değerlendirilen sahnelerden farklı olarak bu grupta fiziksel bir sınırdan söz etmek mümkün değildir. Bu noktada yalnızca soyut bir kapsama ilişkisi söz konusudur. BAĞLAM BİR UZAMDIR ve KURUMLAR/KURULUŞLAR KAPLARDIR kavramsal metaforları bu uzamış kullanımları mümkün kılmaktadır. Sahnelerde sınır; *tıp, eğitim, sağlık, sektör, sanayi* vb. sözcüklerle kodlanmaktadır ve bireyleri ya da olguları kodlayan imleyen ise bu kavramsal kabın içerisinde konumlandırılmaktadır. Örneğin, TT-93'te, *sektör* sözcüğüyle kodlanan sınır, fiziksel bir konum bildirmez; bunun yerine, belirli bir ekonomik faaliyet alanına işaret eder. *Darboğaz* sözcüğüyle kodlanan olgu, yani imleyen, ise bu metaforik kabın içerisinde konumlandırılmaktadır.

- (97) Öte yandan, son 40 yıllık dönemde ekonomik büyüme ve refah artışıyla beraber kalkınma stratejisinin en önemli aracı bankacılık *sektöründe* birtakım yapısal sorunlar ortaya çıkmıştır. [*W-NF18E1C-4157-2479*]
- (98) Nükleer çevrimde gördüğünüz gibi çevrimin başından sonuna kadar nükleer *sanayide* nükleer mühendisleri ilgilendiren kısım belki %5 reaktörün içi. [*S-ACABTZ-0336-95*]
- (99) Bir anlamda, sağlık konusundaki bu dönüşümü yapmak hususunda, biz, gemilerimizi yaktık ve benim bakanlığımın ilk günlerinde özellikle kamuoyuna anlatmak istediğim ve kamuoyuna mal etmek istediğim husus, bu *sağlıkta* dönüşüm projesidir. [*S-ACABQq-0421-870*]

### 5.3.12 Metaforik Destek

84 sahnede karşılaşılan metaforik destek uzanımının KAVRAMSAL YAPILAR DESTEK YÜZEYLERİDİR metaforu aracılığıyla ortaya çıktığı gözlemlenmiştir. Bu metafor doğrultusunda soyut kavramlar somut bir destek yüzeyi üzerinde yer alır gibi kavramlaştırılmaktadır. Soyut kavramlar bir yüzeyin üzerine konmuş veya bir yapının temelinde bulunan bulunan fiziksel varlıklar gibi kavramlaştırılır. Bu soyut destek yüzeyleri, *ideoloji, değer, sorumluluk, norm* gibi soyut kavramlara kurumsal, toplumsal veya bilişsel bağlam sağlayarak, varlıklarının ve işlevlerinin sürdürülebilirliğini temellendirirler. Bu sahnelerde imleyen söz konusu soyut kavramın kendisini; sınır ise bu kavrama destekleyici bir altyapı ya da bağlam sağlayan metaforik destek yüzeyini temsil etmektedir. Örneğin TT-96'da *üzerinde en fazla düşünce üretilen* ifadesi, kimlik kavramının bir yüzey gibi kavranmasını ve fikirlerin bu yüzeyde şekillenmesini sağlayan destek metaforunu içerir. TT-97'de sorumluluk taşınan bir yük olarak kavramlaştırılırken omuz burada fiziksel bir taşıma ve destek alanı değil, sorumluluğun konduğu ve taşındığı bir yer olarak metaforik anlamda kullanılır. Ayrıca uzamsal destek uzanımın kurulumlarında en sık karşılaşılan yapılardan biri olan *ayakta* ifadesinin aynı şekilde metaforik kullanımlara da yansıdığı görülmektedir. TT-98'de görüleceği üzere soyut sistemler, kurumlar, yapı ya da değerler fiziksel bedenler gibi ayakta durarak süreklilik ve direnç sergiler şekilde kavramlaştırılır.

- (100) Kimlik kavramı bu çerçevede *üzerinde* en fazla düşünce üretilen kavramlardan biri olarak karşımıza çıkıyor... [S-ADABPZ-0134-992]
- (101) ... ekonomik büyümeye ket vuran tüm uzantılarının suçu ve vebali, vergi kaçıran bireyin değil, bu politikaları ısrarla sürdürmüş bulunan politikacıların *omuzundadır*. [W-FE05A1B-3471-1771]
- (102) Bu yardımlar, karşılaştıkları ekonomik güçlükler bazı kısa vadeli çözümler bularak, böyle hükümetleri *ayakta* tutmaya yarayabilir. [W-FD39C4A-0281-283]

### 5.3.13 Topluluk

82 sahnede rastlanan topluluk uzanımı SOSYAL YAPILAR YERLERDİR, TOPLUM BİR KAPTIR, TOPLULUKLAR YERLERDİR kavramsal metaforlarıyla ilişkilendirilmiştir. Uzanım içerisinde değerlendirilen sahnelerde sınır *toplum, topluluk, örgüt, kulüp* vb. topluluk adlarından oluşmaktadır ve söz konusu kavramsal metaforlar aracılığıyla bu sosyal grupların içinde bulunan imleyen; yani, insanlar, gerçekleşen olaylar veya olgular kapsama şemasıyla ilişkili olarak ele alınmaktadır. Örneğin TT-99'da toplum bir kap gibi algılanmakta ve toplumun *içinde* tümcede tanımlanan bir normun bulunduğu ifade edilmektedir. Burada toplum, sosyal bir yapı olarak sınırı ve söz konusu norm da sınırın oluşturduğu metaforik kabın içerisinde bulunan imleyeni temsil etmektedir. Bu kurulumlarda bireylerin oluşturduğu sosyal yapı; içine girilip çıkılabilen, içerisinde bir şeylerin meydana gelebileceği ve çeşitli ilişkilerin kurulabileceği fiziksel bir yer olarak kavramlaştırılmaktadır (bkz. TT-100, 101, 102).

- (103) Demokratik bir *toplumda* devlet bireyin varlığına saygı gösterir. [W-JD36C4A-1750-692]
- (104) Ben okuyamadım ama daha sonra ahdettim *sülalede* kim var kim yok okumalıydı. [W-MA16B3A-0379-526]
- (105) İngiliz okulunda (Zelda'nın başına gelenlerden dolayı *ailede* kimse çocuğunu Katolik okullara göndermeye niyetli değil), İsviçreli matmazelden güzel bir Fransızcası var, evin içinde onu konuşuyor ve Türkçeyi: Şilton ailesinde Yahudi İspanyolcası, çocuklara yasak. [W-EA16B4A-1042-246]

- (106) Sağlık hizmetlerinin bir ekip çalışması olduğu prensibinden hareketle, bizler için bu *ekipte* her çalışanın eşit değer ve önemde olduğunu açıkça ifade etmek istiyorum. [S-ACAAPZ-0031-883]

### 5.3.14 İlişki

64 sahnede *arasında* ilgeciyle kodlanan bu uzanımının İLİŞKİ FİZİKSEL YAKINLIKTIR kavramsal metaforuyla oluştuğu düşünülmektedir. Bu kavramsal metafor aracılığıyla iki şeyin arasındaki ilişki fiziksel olarak yan yana ya da karşılıklı olarak konumlandırılmış iki şey arasındaki alan ve mesafe üzerinde konumlandırılmış şekilde algılanmaktadır. Sahnelerde bu mesafe sınırı oluştururken imleyen de *ilişki, fark, gerilim veya çelişki* gibi sözcüklerle kodlanmaktadır (TT-107, 108). Sahnelerin bir kısmında benzerlik ve farklılık ilişkileri kodlanmaktadır (TT-109) ve karşılaştırılan varlıklar yan yana konumlandırılmış gibi algılanır ve fark ya da benzerlik de bu iki varlık arasındaki alan üzerinde somutlaştırılır.

- (107) Emme bu emm konferansta da Kaos teorisiyle iklim değişikliği *arasında* bir ilişki kurma çabasını görecez. [S-ACABTZ-0336-1400]
- (108) Bell üzümlere, kapitalist toplumların tatminin ertelenmesi ilkesine, iş ahlakına (Weberci anlamda çileceliğe) dayanan tekno-ekonomik alanıyla benliğin özgürce ifade edilmesi ilkesine (Sombardcı anlamda elde etmeciliğe) dayanan kültürel alanı *arasında* bir çelişki olduğunu gözlemler. [W-ED36E1B-2847-933]
- (109) Bir kitabın (mesela Cervantes'ın Don Kişot adlı eserinin) değişik yayınevleri tarafından kısaltılmış metinleri karşılaştırılacak ve *aralarındaki* farklar tespit edilecek; bu konuda bu çalışmayı yapanların ve eleştirmenlerin görüşlerine başvurulacak; aynı zamanda okuyucuların da görüşlerine yer verilecek (proje tarzında). [W-SD05A1A-0747-924]

### 5.3.15 Duyuşsal- Bilişsel

[-DA] biçimbiriminin verisetinde 70 sahnede duyuşsal ve bilişsel durumlara ilişkin bir anlamsal içeriğe sahip olduğu gözlemlenmiştir. Bu sahnelerdeki kavramlaştırmaların DUYGULAR KAPLARDIR, ZİHİN BİR KAPTIR, KALP DUYGULARI

İÇEREN BİR KAPTIR kavramsal metaforları aracılığıyla yapılandırıldığı gözlemlenmiştir. Bu kavramsal metaforlar aracılığıyla, duygu durumları adeta içine girilen veya içinde bulunulan kaplar gibi temsil edilirken, düşünceler ve düşünsel etkinlikler de zihin kabının içine yerleştirilir. Örneğin, güvenlik hissi kişinin bulunduğu bir korunaklı yer olarak kavranır; düşünceler ise zihnin ya da kafanın içinde fiziksel olarak yer kaplayan varlıklar gibi betimlenir (bkz. TT-110, 111, 112 ). Benzer şekilde, kalp yalnızca fizyolojik bir yapı değil, aynı zamanda duyguların kabı olarak işlev görür (bkz. TT-113, 114). Sahnelerde sınır genellikle duygu ya da düşüncenin içinde bulunduğu bir kap olarak *kalp, yürek, kafa, zihin, bilinçaltı, hafıza, merak, kaygı, aşk* gibi içsel ve soyut yer bildiren sözcüklerle kodlanır. İmleyenin ise bu sınırın içinde konumlandırılan duygu, düşünce ya da zihinsel içeriği *sızı, düşünce, suçluluk, umut, kaygı, yalnızlık* gibi sözcüklerle kodlandığı görülmektedir.

- (110) Böylece düşman ilerlese de, geri çekilse de, saldırsa da, savunmaya geçse de, ne yaparsa yapsın, hiçbir şekilde kendini *güvende* hissetmeyecektir. [W-RE39C3A-0690-1814]
- (111) Şu anda bir tane sigara içmek, bir tane sigara içmeyi meşrulaştırmak için inanılmaz karmaşık argümanlar geliştiriyorum *kafamda*. [W-TG37E1B-3067-361]
- (112) Bu karmaşık süreçte okurlar (veya dinleyiciler) problem çözen birisi gibi davranırlar; bir metnin muhtemel anlamıyla ilgili hipotezler kurar ve metin dünyasındaki diğer unsurlarla karşılaştıkça, devamlı olarak, *zihinlerinde* kurmuş oldukları metne ait bir idrak modeli çerçevesinde hipotezlerinin geçerliliğini kontrol ederler. [W-RD03A4A-0831-2166]
- (113) bu arada diyet grubumuza bende çok alıştım herkes birer yer edindi *kalbimde* bende bitmesin istiyorum arkadaşlığımız ve hepimiz dost olalım istiyorum çünkü burda tanıdığım herkes içten samimi sadece kendini düşünmeyen ve ukela tipler değil nede olsa tombuluz... [W-VI44F1D-4747-793]
- (114) Peki, bunların gelirleri yoksa -işte, birçok, gecekonduda yaşayan, hatta seyrettiğimiz zaman birçoğumuzun *yüreğinde* sızı yaratan o dar gelirli vatandaşlar gibi- bunlar evine herhangi yiyecek, içecek veya yakıt sorunlarını

temin edemezse, bu da insan sağlığı için zararlı değil midir değerli arkadaşlarım?... [S-ACABQq-0426-813]

### 5.3.16 Metaforik tanımsız

Uzamsal uzanımlar arasında ele alınan tanımsız uzanımının uzamdışı görünüşleri olarak değerlendirilen bu grupta verisetinde yer alan *yer*, *evren*, *âlem*, *ortalık* gibi uzamsal görünümlü sözcüklerle kurulan sahneler yer almaktadır (f=69). Bu sahnelerin kurulumunda SOYUT OLGULAR FİZİKSEL YERLERDİR kavramsal metaforunun rol oynadığı düşünülmektedir. Bu doğrultuda bulunma durum eki eklendiği sözcüklerle soyut, zihinsel durumlara veya toplumsal konumlara işaret etmektedir. Örneğin, *bir başka alemde olmak* (bkz. TT-115) ifadesinde, *alem* sözcüğü, fiziksel bir konumu değil, zihinsel bir kopuşu veya ruhsal bir durumu temsil etmektedir. Benzer şekilde *iyi bir yerde olmak* veya *her yerde olmak*, somut bir konumda bulunmayı değil; sosyal görünürlük, başarı ya da yaygınlık gibi soyut kavramlara işaret etmektedir (bkz. TT-116, 117). Bu tür kullanımlarda belirsiz uzanımının uzamsal sahnelerinde olduğu gibi sınır belirsiz ve esnek bir yapıya sahiptir ve sınırın doğası bu kurulumlarda daha az öneme sahip görülmektedir.

- (115) W-PI09C3A-1078-2139 İtalyanlar, İspanyollar, Türkler herkes bir başka *âlemdeydi*, aynı anda küfür ettiğimizde de olay daha da bir renkli hale geliyordu.
- (116) S-BEABIs-0015-358 Neden? Çünkü Türk Tiyatrosuna gerçekten imza atmış çok önemli isimlerle biz ya da ben aynı sahneyi paylaştığım, rahmetli Erkan Yücel &D 22 &gt;;, rahmetli Erkan Yücel, rahmetli Orhan Elçin emm bugün çok iyi bir *yerde* olan ve benim hakikaten yani dünya görüşüyle, sanata bakışıyla tiyatrodaki yeriyle, duruşuyla benim için çok önemli ve özel bir insan olan Sinan Bengier’le Anzak Çiğiltepenin oğlu Fuat Çiğiltepeyle bu insanlarla aynı sahneyi paylaştık.
- (117) W-DE05A3A-2689-1618 Dar anlamda siyasal haklar bakımından olsun, geniş anlamda katılma hakları bakımından olsun, genellikle her *yerde*, erkekler ön sıraları işgal etmekte, kadınlar ancak ikinci derecede etkin olmaktadır.

### 5.3.17 Sahiplik

SAHİPLİK FİZİKSEL BULUNMADIR kavramsal metaforuyla tanımlanan bu uzamdışı uzanım 10 sahnede rastlanmıştır. Arakesitte değerlendirilen sahiplik uzanımından farklı olarak bu sahnelerin fiziksel bulunma bildiren bir uzamsal boyutu bulunmamaktadır. Bu tür kullanımlarda, bir kişinin veya nesnenin fiziksel ya da zihinsel varlığı, bir tür metaforik bir kap gibi algılanır ve içerisine *bilgi, duygu, özellik, kapasite* gibi soyut öğeler yerleştirilebilir. Böylece sahip olmak, bir nesnenin o kabın içinde olmasıyla eşleştirilir. Örneğin, *çocukta kafa yok* (bkz. TT-119) ifadesiyle çocuğun bedeni ya da aklı soyut bir kap olarak kavramlaştırılırken onun içerisinde bir tür zihinsel yetinin yokluğu ifade edilmektedir.

- (118) Bu sevimli genç *kızda* senin beklediğin pırıltı var. [*W-NA16B2A-0497-1292*]
- (119) Ya bu bu *çocukta* hiç kafa yok. [*S-BEABXO-0440-222*]
- (120) Bir kere tabiat sevgisi var *çocukta*... [*W-VA14B1A-3373-1428*]

## 6 SONUÇ VE TARTIŞMA

Bu çalışmanın temel amacı, Türkçede yer alan bulunma durumu biçimbiriminin [-DA] çokanlamlılık yapısını bilişsel dilbilim kuramı çerçevesinde incelemektir. Bu doğrultuda, söz konusu biçimbirimin hem fiziksel uzam bildiren hem de soyut kavramsal alanlara işaret eden çeşitli anlam uzanımları analiz edilmiştir. Tez kapsamında, Johnson (1987), Lakoff ve Johnson (1980), Langacker (1987) ve Talmy (2000) gibi bilişsel dilbilimcilerin geliştirdiği temel kuramsal kavramlar temel alınmıştır. Bunun yanı sıra alanyazında farklı dillerdeki uzamsal yapıları bilişsel anlambilim çerçevesinde inceleyen çalışmalarda kullanılan çeşitli kavramlar ve yöntemler sentezlenerek bulunma durumunu tanımlamaya uygun, özgün bir terminoloji ve yöntem takip edilmiştir. Özellikle imge şemaları kuramı, kavramsal metafor kuramı ve imleyen- sınır organizasyonu gibi araçlar aracılığıyla [-DA] biçimbiriminin anlam yapısı açıklanmış; dilsel örneklerin ardındaki bedenlenmiş deneyim temelli zihinsel temsiller ortaya konmuştur.

Bu tez çalışması kapsamında gerçekleştirilen çözümlenmeler, bulunma durum biçimbiriminin Türkçede sergilediği çokanlamlılık yapısının sistematik ve bedenlenmiş kavramsal yapılarla açıklanabilir olduğunu ortaya koymuştur. Elde edilen veriler hem nicel hem de nitel açıdan analiz edilerek, söz konusu biçimbirimin anlam sınıfları *uzamsal*, *arakesit* ve *uzamdışı* olmak üzere üç ana grupta ele alınmıştır. Bu sınıflama bilişsel dilbilimin sunduğu ilkeler doğrultusunda çokanlamlılığın doğasını açıklamaya olanak tanımaktadır. Uzamsal alanda öncelikle öntür uzanım tanımlanmıştır. Öntür uzanım, çokanlamlı bir ifadenin bilişsel olarak merkezi ve birincil anlam uzanımdır. Bu uzanım, genellikle bedenlenmiş deneyimlere dayanan somut ve uzamsal kavramsal bir temsili ifade eder. İfadenin ya da dilbilgisel yapının diğer anlam uzanımları, bu öntür yapıdan imge şematik dönüşümler ya da genişlemeler, metafor veya metonimi yoluyla gerçekleşir. Öntürün de içerisinde yer aldığı uzamsal alan, bulunma durumunun doğrudan fiziksel bir uzama işaret ettiği; dilsel biçimde açıkça somut bir imleyenin aynı şekilde somut bir sınır içerisindeki fiziksel konumlanışını kodlayan sahnelerin oluşturduğu uzanımlardan oluşmaktadır. Bu sahnelerin tanımlanmasında KAPSAMA, UZAM, DESTEK ve KAYNAK-YOL-HEDEF imge şemaları kullanılmış ve öntür uzanımdan çevresel uzanımlara doğru gerçekleşen

anlam genişlemelerinin sahnelerde hangi şemaların ön plana çıktığına veya şemaların hangi parçasına odaklanıldığına bağlı olarak gerçekleştiği gözlemlenmiştir. İmleyen–sınır organizasyonu, uzanımların tanımlanması ve birbirinden ayrıştırılmasında kullanılan temel bilişsel kavramlardan biridir. Bu organizasyon doğrultusunda, imleyen ve sınırın fiziksel doğası; uzanımları ayırt etmeye yönelik çeşitli parametrelerin belirlenmesinde betimsel bir araç olarak işlev görmüştür. Söz konusu parametrelerin oluşturulmasında ise, alanyazında yer alan ilgili çalışmalardan (Cuyckens, 1993; Hawkins, 1984) yararlanılmıştır. Örneğin *sınırlılık*, *gözeneklilik* ve *boyut* parametreleri bilişsel dilbilim alanında öncü kabul edilen söz konusu çalışmalarda, uzamsal ifadelerin anlam yapısını açıklamada temel belirleyiciler olarak ele alınmaktadır. Bu bağlamda, tez kapsamında yapılan çözümlenmeler hem bu çalışmalarla paralellik göstermiş hem de bulunma durumuna ilişkin bu tür bir analizle alanyazındaki bu kuramsal çerçeve genişletilerek Türkçeye özgü dilsel veriler üzerinde uygulanmıştır. Ayrıca, çalışmada kullanılan *öngörülebilirlik* parametresi, Gündoğdu'nun (2024) *içinde* ilgecine yönelik çalışmasından uyarlanmış [-DA] biçimbirimine ilişkin sahneleri betimlemede işlevsel bir ölçüt olarak değerlendirilmiştir. Böylece kullanılagelen uzamsal parametreler hem de Türkçeye özgü bağlamsal değerlendirmeler bir araya getirilerek, bulunma durumunun çokanlamlılık yapısına dair bütüncül bir analiz çerçevesi geliştirilmiştir.

Söz konusu betimsel araçlar ve yöntemler kullanılarak çalışmada *öntür* uzanım dışında 7 uzamsal uzanım belirlenmiştir: *alan*, *tanımsız*, *destek*, *yayılgan*, *etki alanı*, *kaynaşma* ve *yol*. Öntür uzanımda ve destek uzanımı dışındaki uzanımların tümünde KAPSAMA şemasının etkili olduğu gözlemlenmiştir. Destek uzanımda da bazı bağlamlarda ikincil ya da eşlik eden bir şema olarak devreye girebilmektedir. Bunun yanı sıra destek uzanımda DESTEK şemasının, yol uzanımda KAYNAK-YOL- HEDEF şemasının ve alan uzanımda ise UZAM şemasının ön plana çıktığı gözlemlenmiştir. İmleyen-sınır organizasyonu bağlamında ise uzanımlar sınırın doğasına ilişkin belirlenen parametreler doğrultusunda öntür uzanımdan ve birbirinden ayrıştırılmıştır. Şekil 6.1'de söz konusu parametrelerin uzanımlarda nasıl dağılım gösterdiği sunulmuştur. Bu noktada bu parametrelerin değişimi ve dağılımı öntür uzanım ve ondan türeyen çevresel uzanımların öntürle ve birbirleriyle aile benzerliği gösterdiği

gözlemlenmiştir. Bu da bilişsel dilbilimin en temel ilkeleriyle paralellik gösteren bir bulgu olarak değerlendirilebilir.

		BOYUT			SINIRLILIK		GÖZENEKLİLİK		ÖNGÖRÜLEMEZLİK
		3D	2D	1D	SINIRLI	SINIRSIZ	GÖZENEKLİ	GÖZENEKSİZ	
KAPSAMA	ÖNTÜR	●			●				●
	ALAN		●		●		●		●
				●			●	●	
	YAYILGAN	●				●	●		
	KAYNAŞMA								●
	ETKİ ALANI					●			●
TANIMSIZ					●				
DESTEK			●		●				
YOL			●			●	●		

**Şekil 6.1** Sınırlılık, gözeneklilik, boyut ve öngörülemezlik parametreleri dağılımı.

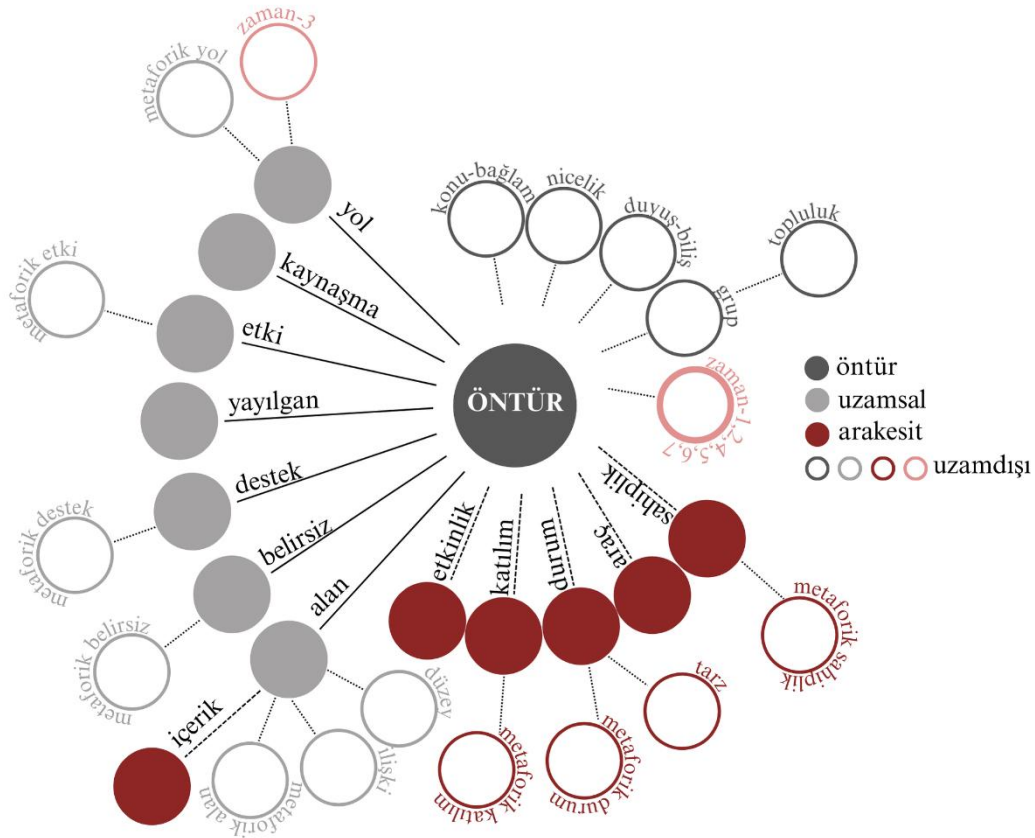
Arakesit alan ise uzamsal ve uzamdışı uzanımların özelliklerini birlikte taşıyan, ancak bu iki sınıfa doğrudan dahil edilemeyen uzanımları içermektedir. Bilişsel dilbilimdeki öntür sınıflandırma anlayışı, kavramsal sınıfların öntür temelli örgütlendiğini ve bu sınıfların sabit, keskin sınırlara değil; genişleyen, bulanık sınırlara sahip olduğunu öne sürer (Rosch, 1975; Lakoff, 1987; Taylor, 2003). Kavramlar arasında net ayrımlar yerine, geçişli ve örtüşen örüntüler görülmesi bu anlayışın doğal sonucudur. Bu bağlamda, tez kapsamında ortaya konan arakesit uzanım grubu, Türkçeye özgü verilerdeki işleyişine dair anlamlı bir örnek sunmasıyla bu yaklaşımın doğrudan bir yansıması olarak ele alınabilir. Arakesit uzanım grubu, hem uzamsal hem de metaforik boyutlara sahip olan ulamsal olarak çift yönlü okumalara açık dilsel yapılardan oluşmaktadır. Bu gruptaki uzanımların içerisinde değerlendirilen

sahnelerde sadece fiziksel değil, aynı zamanda ilişkisel ve kavramsal bir bulunma durumu kodlanmaktadır. Bu alanda 6 uzanım belirlenmiştir: *içerik, etkinlik, katılım, durum, araç ve sahiplik*. Bu uzanımlar hem kurdukları uzamsal imleyen-sınır organizasyonu hem de metaforik okumalarına sebep olan ilişkili oldukları kavramsal metaforlar yoluyla tanımlanmıştır.

Uzamsal olmayan kullanımlar ise [-DA] biçimbirimiyle kurulan soyut kavram alanlarına yönelen anlam uzanımlarını içermektedir. Bu uzanımlarda biçimbirim, soyut bir bulunma durumu kodlamaktadır. Sahnelerdeki imleyen ve sınır, soyut sözcüklerle kodlanmakta ya da soyut anlamlar taşımaktadır. Bu soyutlama, uzamsal kurulumlar temelli kavramsal metafor eşleşmeleri yoluyla meydana gelmektedir. Çalışma kapsamında bulunma durumunun uzamdışı sahneleri 17 uzanımda sınıflandırılmıştır. Bu uzanımların hangi kavramsal metaforlar aracılığıyla ortaya çıktığı belirlenmiş ve sahneler bu doğrultuda tanımlanmıştır. İncelenen 9470 sahneden 4333'ünün uzamdışı kodlamalardan oluşması ve bu uzamdışı kurulumların uzamsal sahnelerle, dolayısıyla imge şemalarıyla olan ilişkisi tezin önemli bulgularından biri olarak değerlendirilebilir. Bu bulgular, bilişsel dilbilimin bedenleşmiş biliş teziyle ilişkili olarak ortaya attığı soyut alanların somut deneyimlerimiz aracılığıyla kavramlaştırıldığı tezini destekler niteliktedir.

Elde edilen bulgular sonucunda oluşturulan [-DA] biçimbiriminin anlambilimsel ağı Şekil 6.2'de sunulmuştur. Şekil üzerinde, öntür anlam etrafında çevresel anlamların nasıl örgütlendiği, öntürle ve birbirleriyle nasıl ilişkilendirildikleri gösterilmektedir. Uzamsal uzanımların tamamı doğrudan merkezde yer alan öntür uzanımla ilişkilendirilmektedir ve açık gri renkteki dairelerle temsil edilmiştir. Arakesit uzanımlar ise bordo rengi dairelerle modellenirken, 5 tanesi aynı şekilde direkt öntür uzanımla ilişkilendirilmiştir. İçerik arakesitinin ise uzamsal bir uzanım olan alan uzanımlarından türediği gözlemlenmektedir. Uzamdışı uzanımlar içi boş dairelerle görselleştirilmiştir. Bu uzanımların bir kısmı doğrudan öntürle ilişkilendirilirken bazıları arakesitle, bir kısmı ise uzamsal uzanımlarla ilişkilendirilmiştir ve buna göre farklı renklerle temsil edilmiştir. Zaman uzanımları özel olarak farklı bir renkle temsil edilmiştir ve alt uzanımları farklı uzanımlarla ilişkili

olduğu için numaralandırılarak gösterilmiştir. Çalışma sonucunda elde edilen bu anlambilimsel ağ, tezin bulgularını özetler niteliktedir. Biçimbirimün öntür uzanım ve çevresinde örgütlenen uzamsal, uzamdışı ve arakesit uzanımlarla birlikte ortaya çıkan çokanlamlı yapısı, bu uzanımların gösterdiği aile benzerliği ve metaforik uzanımların uzamsal uzanımlarla, dolayısıyla, bedenleşmiş deneyimlerle olan ilişkisi şekil üzerinde somutlaştırılmıştır.



Şekil 6.2 [-DA] biçimbirimi anlambilimsel ağı.

Bu çalışma, biçimbirimsel bir yapı olan bulunma durumunun yalnızca uzamsal konum bildiren yüzeysel bir göstergeden ibaret olmadığını; aksine, Türkçede kavramsal anlamın örgütlenmesinde merkezi bir rol üstlendiğini ortaya koymuştur. Bilişsel dilbilimin temel tezlerinden biri olan öntür sınıflandırma anlayışı doğrultusunda, bu biçimbirimün farklı kullanımlarının öntür bir uzanımdan çeşitli yollarla türeyen anlam uzanımları olarak örgütlendiği gösterilmiştir. Bu uzanımlar, dilsel bağlamlara göre kimi zaman imge şemaları yoluyla şematik olarak, kimi zaman ise kavramsal metaforlarla anlamsal düzeyde genişlemektedir. Çalışmada tanımlanan

uzanım türleri bu çokanlamlı yapının somut örüntülerini sunmakta; ayrıca arakesit grubuyla birlikte, bilişsel sınıflandırma kuramının öngördüğü bulanık sınırların Türkçedeki işleyişine dair deneysel veriler sağlamaktadır.

Özellikle imge şemaları kuramı bağlamında, bulunma durumunun çeşitli şematik temsilleri içeren kullanım örüntüleri; KAPSAMA, DESTEK ve UZAM gibi bedenleşmiş deneyim temelli şemalar aracılığıyla açıklanmıştır. Bu şemalar, bazı uzanım gruplarında tekil olarak değil, iç içe geçmiş biçimde devreye girmekte, bu da çokanlamlılığın sadece anlam farklılaşması değil, aynı zamanda şematik birleşimlerle şekillendiğini göstermektedir. Bu yapıların soyut düzlemdeki genişlemesi ise, kavramsal metafor kuramı çerçevesinde açıklanmıştır. ZAMAN BİR KAPTIR, KONU BİR YERDİR, DUYGULAR KAPLARDIR gibi metaforik yapılar, [-DA] biçimbiriminin soyut kavramlar içinde konumlandırılmasına olanak tanımaktadır.

Bu bağlamda, elde edilen bulgular, Türkçedeki bulunma durumunun, bilişsel temelli çokanlamlılık anlayışıyla açıklanabilir bir yapıya sahip olduğunu ve bu çokanlamlı yapının sistematik biçimde imge şematik, metaforik ve kavramsal düzeylerde örgütlendiğini ortaya koymuştur. Çalışmada geliştirilen uzanım sınıflandırması, yalnızca dilsel veri çözümlemesine katkı sunmakla kalmamış; aynı zamanda bilişsel dilbilimin temel kuramlarını Türkçe veriler üzerinden sınayarak, bu kuramsal çerçevenin görgül temellerle desteklenebileceğini göstermiştir.

Bu tez, bilişsel dilbilim çerçevesinde yürütülen çokanlamlılık araştırmalarına hem kuramsal hem yöntemsel hem de dilsel bağlamda özgün katkılar sunmaktadır. Kuramsal düzlemde, Türkçedeki bulunma durumunun çokanlamlı yapısı, öntür sınıflandırma anlayışı, imge şemaları ve kavramsal metafor kuramı temel alınarak sistematik biçimde çözümlenmiş; böylece bilişsel temelli anlam örgütlenmesinin Türkçedeki karşılıkları net biçimde ortaya konmuştur. Özellikle arakesit uzanım grubu, bilişsel dilbilimin bulanık sınırlar ve kavramlar arası geçirgenlik ilkelerine dayalı yaklaşımının, biçimbirimsel düzeyde Türkçeye uygulanabilirliğini göstermesi bakımından alana özgün bir açılım sunmaktadır. Yöntemsel açıdan ise, imleyen–sınır organizasyonu temel alınarak geliştirilen ve *sınırlılık*, *gözeneklilik*, *boyut* ve *öngörülebilirlik* gibi bilişsel parametrelerle desteklenen uzanım ayırıştırma modeli,

çokanlamlılık çözümlerinde kullanılabilecek yeni bir betimleme düzeneği olarak değerlendirilebilir. Bu yönüyle çalışma, Türkçeye özgü bir biçimbirimin karmaşık anlam örgüsünü yalnızca örneklem bazında sergilemekle kalmamış; aynı zamanda bu karmaşayı çözümlenmeye yönelik uygulanabilir, saydam ve kuramsal olarak temellendirilmiş bir analiz çerçevesi sunmuştur. Bu tez, hem bilişsel anlambilim kuramlarına hem de Türkçede çokanlamlılığın sistematik biçimde anlaşılmasına yönelik alanyazına somut bir katkı sağlamaktadır.

Türkçedeki [-DA] biçimbiriminin anlam uzanımlarının diğer bazı dillerdeki bulunma yapılarıyla ne tür benzerlikler ve farklılıklar taşıdığına alanyazındaki bilişsel dilbilim temelli çalışmalar ele alınarak tartışılması çalışmanın alanyazına sağladığı katkıları ortaya koymak açısından önemlidir. Bu bölümde yapılan karşılaştırmaların amacı, Türkçedeki [-DA] biçimbiriminin anlam uzanımlarını diğer dillerdeki benzer yapılarla kıyaslayarak, çalışmanın betimleyici bulgularının alanyazındaki konumunu ve özgünlüğünü ortaya koymaktır. Çalışmada belirlenen biçimbiriminin öntür anlamı üç boyutlu, sınırlı ve gözeneksiz bir alan içinde bulunma durumuna işaret etmektedir. Bu anlam, çoğu Batı Avrupa dilinde *in, en, em, dans* gibi ilgeçlerle karşılanmaktadır. Benzer şekilde, Arapçada *fī* ilgeci, Korecede ise *-ey* ya da *-eyse* gibi biçimbirimler bu sınırlı kapsama durumunu yansıtmak için kullanılır. Dolayısıyla öntür anlam uzanımı, tipolojik olarak çok sayıda dilde karşılığı olan bir uzanımdır.

Türkçedeki [-DA] biçimbirimiyle karşılanan anlam çeşitliliği, İngilizce'de *in, on* ve *at* gibi üç ayrı ilgeçle; Arapça'da *fī, 'alā, 'inda* gibi farklı ilgeçlerle; Korece'de ise *-ey* ve *-eyse* gibi iki ayrı biçimbirimle karşılanmaktadır. Özellikle KAPSAMA ve DESTEK gibi şemaların, İngilizcede ve Arapçada farklı ilgeçlerle ifade edilmesine karşın, Türkçede tek bir biçimbirim aracılığıyla iletilebilmesi dikkat çekicidir. Bu fark, dil tipolojileri açısından değerlendirildiğinde, Türkçenin eklemeli yapısının bir sonucu olarak, biçimbirimsel düzeyde daha yüksek anlam yoğunluğu barındırabilen yapılara olanak tanınmasıyla ilgilidir. Diğer yandan İngilizce ve Arapça, daha analitik yapılara sahip olup, anlamı taşıyan öğeleri farklı sözcükler ya da ilgeçler yoluyla ayrıştırarak ifade etmeye eğilimlidirler. Dolayısıyla, Türkçede bir biçimbirimin birden çok

anlamsal uzanımı kapsayabilmesi, bu dillere kıyasla daha bütüncül ve yüksek işlevli bir biçimbilimsel strateji olarak öne çıkar.

Korece biçimbilimsel olarak Türkçeye benzeyen, eklemeli bir dildir. *-ey* ve *-eyse* gibi eklerle bulunma bildirimi yapılmaktadır. Ancak Korecede bu eklerin her biri [-DA] biçimbiriminin sadece belirli anlam uzanımlarını karşılamaktadır. *Korece'de -ey* daha durağan konumlar için, *-eyse* ise daha geçici veya dinamik konumlar için kullanılırken (Türker, 2005; Kang, 2012); Türkçedeki [-DA] bu ayrımı biçimbilimsel olarak yapmaz, sahne bağlamı belirleyici olur. Bu durum da, Türkçede [-DA] biçimbiriminin yüksek kavramsal esneklik ve sahneye duyarlılık özelliği gösterdiğini ortaya koymaktadır.

Türkçedeki [-DA] bulunma durumu biçimbiriminin, çok katmanlı bir anlam ağına sahip olduğu ve bu yönüyle tek bir biçimbirimle kapsayıcı bir çokanlamlılık ortaya koyduğu görülmektedir. Diğer dillerde ise bu anlam çeşitliliği çoğunlukla birden fazla ilgeçle ya da farklı biçimbirimlerle ifade edilmektedir. Korece'nin Türkçeye gösterdiği biçimbirimsel benzerlik, sahnelerin ayrımı açısından dikkat çekici olsa da, Korecede *-ey* ve *-eyse* ayrımı, Türkçedeki tek biçimle ifade edilen zenginliği bölüştürmektedir. Bu durum, Türkçedeki [-DA] biçimbiriminin bilişsel şemaların yoğun biçimde dilbilgisel yapılara gömülmesi açısından özgün bir örnek sunduğunu göstermektedir.

Bu genel çerçeveyi takiben, alanyazında bilişsel dilbilim çerçevesinde uzamsal yapılarının çokanlamlılığı incelenen farklı diller özelinde yapılan karşılaştırmalar aşağıda ayrıntılı biçimde sunulacaktır. İngilizcede bulunma belirten *in*, *on* ve *at* ilgeçleriyle, [-DA] biçimbiriminin uzamsal anlam uzanımlarının bir kısmını karşılamaktadır. Özellikle *in* ilgeci, Türkçedeki KAPSAMA şemasıyla örtüşen sahnelerde yaygın olarak kullanılmaktadır (örn. *in the room*, *in the bottle*), *on* ilgeci ise DESTEK şemasıyla örtüşen sahnelerde karşımıza çıkmaktadır (örn. *on the table*, *on the wall*). Türkçedeki grup, duyuşsal-bilişsel, metaforik yol, düzey, ilişki ve sahiplik gibi uzamdışı uzanımlar, İngilizcede çoğu zaman tek bir ilgeçle değil, çeşitli dilsel yapılardan oluşan daha karmaşık kalıplarla karşılanmaktadır. Bu anlamlar İngilizcede genellikle ilgeç + ad grubu ya da fiil + ilgeç gibi yapılarla kodlanır. Bu durum, İngilizce

gibi daha analitik dillerin, kavramsal içerikleri ayrıştırarak aktaran sözdizimsel yapılara yöneldiğini; buna karşılık Türkçenin eklemeli yapısının, kavramsal olarak daha bütüncül ve yoğun biçimde anlam kodlamaya olanak tanıdığını göstermektedir.

Arapçada temel bulunma ilgeçleri *fî* (في, ‘içinde’) ve ‘*alā* (على, ‘üzerinde’) olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu iki ilgeç, Türkçedeki [-DA] biçimbiriminin uzamsal uzanımlarıyla kısmi olarak örtüşmektedir. Özellikle *fî*, KAPSAMA şemasıyla (örn. في الغرفة / *fî al-ghurfa* / ‘odada’) eşleşirken, ‘*alā* DESTEK şemalarıyla (örn. على الطاولة / ‘*alā aṭ-ṭāwila* / ‘masada’) eşleştirilir. Ancak Jan (2018) tarafından yapılan bilişsel dilbilim temelli çalışma göstermektedir ki, bu iki ilgeç de tıpkı Türkçedeki [-DA] gibi yalnızca fiziksel bulunmayı değil, soyut ve metaforik bağlamları da kapsamaktadır.

Özellikle *fî*, duygusal ya da düşünsel içerikler (ör. في قلبه / *fî qalbihi* / ‘kalbinde’), mesleki ya da kurumsal bağlamlar (ör. في الشرطة / *fî aš-šurṭa* / ‘polis teşkilatında’) gibi uzam dışı anlam uzanımlarında işlevseldir. Bu çalışmada belirlenen topluluk, metaforik destek, ilişki gibi uzanımlar Arapçada da ilgeç yapılarıyla olarak kodlanabilmektedir. Ancak Türkçedeki tek bir biçimbirimle işlerken, Arapçada ayrı bir ilgeç olarak bulunurlar ve anlambilimsel yükleri sıklıkla eylem-ilgeç bütünlüğü içinde taşınır. Türkçedeki [-DA] biçimbiriminin anlam genişlemeleri Arapçadaki *fî* ve ‘*alā* sistemine benzerlik göstermektedir.

Korece, tipolojik olarak Türkçeye en çok benzeyen eklemeli dillerden biridir ve bu benzerlik yer belirten biçimbirimlerin kullanımı bağlamında da kendini gösterir. Türkçedeki [-DA] biçimbirimi ile benzer işlevler üstlenen iki temel Korece biçimbirim öne çıkar: *-ey* ve *-eyse*. *-ey* biçimbirimi, çoğunlukla statik bulunma sahnelerinde kullanılırken; *-eyse* daha çok hareketin başlangıç noktası veya bir olayın gerçekleştiği sahneye işaret etmektedir. Bu ayrım, Türkçedeki [-DA] biçimbiriminin hem statik hem dinamik sahnelerde esnek bir şekilde kullanılabilmesiyle biçimsel düzlemde örtüşmektedir.

Türker (2005) ve Kang (2012)’ in çalışmaları bu biçimbirimlerin soyut kavramlarla da ilişkili olarak işlev gördüğünü ortaya koymaktadır. Özellikle *-ey* biçimbirimi; sosyal, zihinsel ve kurumsal alanlar gibi uzamsal olmayan bağlamları da

kapsayabilmektedir. Örneğin *kyelhon-ey iss-ta* (Tür. *evlilikte*) ifadesi, evlilik halini bir mekan gibi kavramlaştırmakta ve soyut bir sahneyi konum belirten bir biçimbirimle ifade etmektedir. Dolayısıyla, Türkçeyle Korece arasında yalnızca biçimsel değil, kavramsal düzeyde de paralellikler bulunmaktadır. Her iki dilde de yer belirten biçimbirimler, KAPSAMA, DESTEK, KAYNAK-YOL-HEDEF gibi temel imge şemalarının yanı sıra soyut anlam sahnelerinde de kullanılabilir.

Ancak bazı farklılıklar da dikkat çekicidir. Türkçedeki [-DA] biçimbirimi, tüm bu uzanımları tek bir biçimbirim aracılığıyla karşılayabilirken, Korecede işlev dağılımı *-ey* ve *-eyse* biçimbirimleri arasında paylaşılmıştır. Yani Korece sistem, anlam ayrımlarını biçimbilimsel olarak yaparken; Türkçede sahne bağlamı, anlam ayrımını belirleyen temel etmendir. Bu fark, Türkçede [-DA] biçimbiriminin kavramlara daha yüksek düzeyde esneklikle uyum sağlayabilen, sahneye duyarlı ve çok işlevli bir yapı sunduğunu göstermektedir. Dolayısıyla bu çalışmada, [-DA] biçimbiriminin sunduğu anlam çeşitliliği ile karşılaştırmalı dil verileri arasında kurulan bağlamlar, yalnızca dilsel karşılaştırma değil, aynı zamanda biçimbirimsel yoğunluğun kavramsal işleve nasıl yansıdığını da göstermektedir.

İspanyolca'da yer belirten başlıca ilgeçler *en* (Türk. *içinde*) ve *sobre* (Türk. *üzerinde*) olarak kullanılmaktadır. Huerta (2009) tarafından ortaya konulan bu iki ilgecin uzamsal kullanımlarının, Türkçedeki [-DA] biçimbiriminin KAPSAMA ve DESTEK şemalarıyla sahne temelli olarak örtüştüğü görülmektedir. Çalışmada ayrıca, *en* ilgecinin yalnızca fiziksel değil, soyut ve uzamdışı bağlamlarda da kullanıldığını gösterilmiştir. *En la mente* (Türk. *zihinde*), *en el amor* (Türk. *aşkta*), *en la política* (Türk. *siyasette*) gibi örnekler, düşünsel, duygusal ve toplumsal kavramların da bu ilgeç aracılığıyla ifade edilebildiğini göstermektedir. Bu örnekler, Türkçede [-DA] biçimbirimiyle kodlanan duyuşsal-bilişsel, topluluk ve katılım gibi uzamdışı anlam uzanımlarıyla kavramsal paralellik taşımaktadır.

Ancak, söz konusu tezde bu anlam çeşitliliği, Türkçedeki gibi açık biçimde yapılandırılmış kavramsal metaforlar veya anlam uzanımı sınıfları üzerinden sunulmamıştır. *En* ilgecinin çoklu anlamı daha çok bağlam yoluyla anlaşılmakta, sistematik bir kavramsal ayırım yapılmamaktadır. Bu yönüyle, Türkçedeki [-DA]

biçimbirimi hem sahneye hem de kavramsal sınıflamaya dayalı bir anlam yapısına sahipken, İspanyolcada bu yapının daha örtük olduğu görülmektedir.

Yukarıda açıklanan uzanım örüntülerine dair karşılaştırmalı bulgular aşağıdaki tabloda özetlenmiştir. Bu tablo, Türkçede [-DA] biçimbirimiyle ifade edilen altı farklı anlam uzanımının, İngilizce, Arapça, Korece ve İspanyolcadaki işlevsel karşılıklarını örnek sahneler üzerinden göstermektedir. Tabloda yer alan eşdeğer kullanımlar, Türkçedeki kavramsal sınıfların yalnızca bu dile özgü olmadığını; aksine, farklı dillerde de benzer biçimlerde kavramlaştırıldığını ortaya koymaktadır. Bu durum, çalışmada bazı uzanımların, diller arası kavramsal geçerliliğe sahip olduğunu göstermektedir. Ancak dikkat çekici olan, bu dillerin çoğunda söz konusu uzanımların birden fazla ilgeç, biçimbirim ya da sözdizimsel yapı ile ifade edilirken, Türkçede tüm bu işlevlerin tek bir biçimbirimle, yani [-DA] ekiyle karşılanabiliyor olmasıdır. Bu özellik, Türkçedeki [-DA] biçimbiriminin hem yüksek kavramsal kapsayıcılığını hem de sahne duyarlılığını ortaya koymaktadır.

**Çizelge 6.1** [-DA] biçimbiriminin uzamsal ve uzam dışı uzanımlarına yönelik dillerarası örnek sahneler

Uzanım Türü	Türkçe [-DA]	İngilizce	Arapça	Korece	İspanyolca
Öntür	kutuda kalem var	in the box	fî al-şundūq	sangja-ey	en la caja
Alan	ağaçta kuş var	on the tree	‘alā al-shajara	namu-eyse	sobre el árbol
Destek	masada kitap var	on the table	‘alā al-maktab	chayk-ey	sobre la mesa
Metaforik Duygu	kalbimde yara var	in my heart	fî qalbī	maūm-ey	en mi corazón
Sahiplik	çocukta yetenek var	the child has talent	ladā al-ṭifl	ai-ey nūnglyōk issō	el niño tiene talento
Metaforik Yol	doğru yolda ilerliyor	on the right path	‘alā al-ṭarīq al-ṣaḥīḥ	cōnchin kil-ey	en el camino correcto

Bu örnekler yalnızca dilsel karşılıkları değil, aynı zamanda dillerin sahip olduğu kavramsal yapıların evrensel eğilimlerini de yansıtmaktadır. Ancak, biçimbirimsel yoğunluk, kavramsal netlik ya da sistematiklik açısından diller arasında önemli farklar bulunduğu da göz ardı edilmemelidir.

Bu doğrultuda bu tez, Türkçedeki [-DA] biçimbiriminin yüksek kavramsal kapsayıcılığını, sahneye duyarlı çokanlamlılık stratejilerini ve dilsel-eklemeli yapıların bilişsel temsillerle nasıl bütünleştiğini kapsamlı biçimde ortaya koymaktadır. Bu yönüyle, alanyazında farklı dillere odaklanan çalışmalar arasında, Türkçeye özgü ayrıntılı ve sistematik bir betimleme sunan nadir örneklerden biri olarak öne çıkmaktadır.

Bu çalışma, Türkçedeki [-DA] biçimbiriminin çok boyutlu anlamsal yapısını bilişsel dilbilim kuramı çerçevesinde incelemiş ve bu ekin uzamsal, arakesit ve uzamdışı kullanımlarını sahne temelli betimlemeler ve kavramsal metafor teorisi aracılığıyla detaylandırmıştır. 9470 sahneden oluşan bir veri kümesinin analizine dayanan bu çalışma, [-DA] biçimbiriminin yalnızca fiziksel yer belirten uzamsal işlevlerle sınırlı olmadığını, aynı zamanda soyut kavramsal alanlarda da işlev gördüğünü göstermiştir. Böylelikle, biçimbirimin çokanlamlı doğası, kavramlaştırma süreçleriyle birlikte sistematik bir bütünlük içinde ortaya konmuştur. Bu yönüyle çalışma, Türkçedeki bir biçimbirimin kavramsal işleyişini ayrıntılı olarak ele alan ilk kapsamlı uygulamalardan biri olma niteliğini taşımaktadır.

Elde edilen bulgular, [-DA] biçimbiriminin KAPSAMA, DESTEK, ve KAYNAK-YOL-HEDEF gibi temel imge şemalarına dayandığını ve bu şemaların gerek sahne temelli betimlemeler gerekse kavramsal metaforlarla hem uzamsal hem de uzamdışı bağlamlara taşındığını ortaya koymaktadır. Bu durum, biçimbirimin semantik ağının hem derinlik hem de genişlik bakımından oldukça zengin olduğunu göstermektedir. Ayrıca, uzamsal ve uzamdışı sahnelerin imge şemaları aracılığıyla bütüncül biçimde sınıflandırılması, alanyazında eksik kalan çokanlamlı yapıların sistematik modellenmesine katkı sunmaktadır.

Ayrıca çalışmada Türkçedeki [-DA] biçimbirimin semantik çeşitliliği, İngilizce, Arapça, İspanyolca ve Korece gibi farklı dillerdeki karşılıklarıyla karşılaştırmalı olarak incelenmiştir. Yapılan analizler, özellikle İngilizce ve İspanyolca gibi ilgeç ağırlıklı dillerde aynı sahne türleri için birden çok ilgecin kullanıldığını, buna karşın Türkçede biçimbirimsel olarak tek bir biçimbirimin bu çoklu kullanımları karşıladığını göstermektedir. Korece gibi eklemeli yapılarda ise Türkçeye benzer

şekilde yer belirten biçimbirimlerin çokanamlı yapılar gösterdiği, ancak [-DA] biçimbirimine karşılık gelen işlevlerin iki ayrı biçimbirimle ifade edildiği gözlemlenmiştir. Bu da Türkçedeki biçimbirimin anlambilimsel olarak daha kompakt ancak kavramsal olarak daha esnek bir işlev yüklenebildiğini göstermektedir.

Bu kapsamlı analiz, [-DA] biçimbiriminin kullanımına dair detaylı bir çözümleme sunarken, aynı zamanda biçimbirim-anlam ilişkisini kavramsal düzeyde ele almanın önemini de ortaya koymuştur. Özellikle sınır-imleyen ilişkisine dayalı sahne temelli analizlerin, hem veri kodlama sürecini sistematikleştirmesi hem de metaforik anlam genişlemelerinin izlenebilirliğini artırması bakımından güçlü bir yöntemsel araç sunduğu söylenebilir. Dolayısıyla, çalışma yalnızca kuramsal değil, yöntemsel açıdan da sahne temelli betimlemenin uygulanabilirliğini ve kavramsal metafor kuramıyla entegrasyonunun olanaklarını göstermesi bakımından önemli bir katkı sunmaktadır.

Ancak bu çalışmanın bazı sınırlılıkları da göz önünde bulundurulmalıdır. İlk olarak, çalışma, Türkçedeki [-DA] biçimbirimine odaklandığı için diğer yönelme (-A) ve ayrılma (-DAn) ekleriyle kurulan sahneler çalışmanın kapsamı dışında bırakılmıştır. Bu üç temel biçimbirimin karşılaştırmalı analizi, daha bütünlüklü bir uzamsal kavrayışa ulaşılmasını sağlayabilir. Bu bağlamda, ileride yapılacak çalışmalar bazı öneriler sunulabilir. [-DA] biçimbiriminin anlam uzanımlarının daha geniş bağlamda değerlendirilmesi için Türkçedeki diğer yer belirten biçimbirimlerle ya da sözcüklerle karşılaştırmalı bir çalışmanın yapılması önerilmektedir. Bu sayede Türkçedeki uzamsal sistemin kavramsal mimarisi daha bütüncül bir biçimde anlaşılabilir.

Bunun yanısıra bu çalışma yalnızca Türkçedeki [-DA] biçimbiriminin çokanamlılığının betimlenmesini amaçlamış ve diğer dillerle detaylı bir karşılaştırma yapılmamıştır. Bu doğrultuda Korece gibi diğer eklemeli dillerle yapılacak daha detaylı tipolojik karşılaştırmalar, dil tipinin anlam genişlemesine etkisine ilişkin daha genel çıkarımlar yapmayı mümkün kılacaktır.

[-DA] biçimbiriminin kavranışı ve kullanımının dil edinimi sürecinde nasıl geliştiğini inceleyen gelişimsel çalışmalar, hem bilişsel süreçlerin hem de kavramsal

metaforların öğrenimsel boyutunu ortaya çıkarabilir. Bunun yanı sıra Türkçenin yabancı dil olarak öğretiminde [-DA] biçimbiriminin çokanlamlı doğasının yeterince vurgulanmaması, öğrenenlerin anlam hataları yapmasına yol açabilmektedir. Bu nedenle elde edilen bulguların yabancı dil öğretimi materyallerine aktarılması önemlidir.

Sonuç olarak bu çalışma, [-DA] biçimbiriminin anlambilimsel ağ yapısını sahne temelli ve kavramsal metafor kuramı doğrultusunda sistematik biçimde çözümlemiş ve hem Türkçenin yapısal özelliklerine hem de genel kavramlaştırma süreçlerine katkı sağlayacak bir model sunmuştur. Bu yönüyle çalışma, yalnızca Türkçeye dair kapsamlı bir biçimbirimsel çözümlene sunmakla kalmamış, aynı zamanda kavramsal dilbilim araştırmalarına sahne temelli yöntemsel katkı sağlayarak, çok dilli karşılaştırmalı çözümlenelerin altyapısını oluşturmuştur. Bu yönüyle, çalışmanın dilbilimsel kuramlara, dil öğretimi uygulamalarına ve çokdilli karşılaştırmalı çalışmalara katkı sağlayacağı değerlendirilmektedir.

## KAYNAKLAR

- Aksan, Y., Aksan, M., Koltuksuz, A., Sezer, T., Mersinli, Ü., Demirhan, U. U., Yilmazer, H., Atasoy, G., Öz, S., Yıldız, İ., & Kurtoğlu, Ö. (2012). Construction of the Turkish National Corpus (TNC). İçinde N. Calzolari, K. Choukri, T. Declerck, M. U. Doğan, B. Maegaard, J. Miriani, J. Odijk & S. Piperidis (Yay. haz.), *Proceedings of the eight international conference on language resources and evaluation (LREC 2012)*. Türkiye.
- Barsalou, L. W. (1992). *Cognitive psychology: An overview for cognitive scientists*. Taylor & Francis Group.
- Beitel, D. A., Gibbs, R. W., & Sanders, P. (2001). The embodied approach to the polysemy of the spatial preposition on. İçinde *Current issues in linguistic theory* (ss. 241–260). John Benjamins Publishing Company.
- Bergen, B. K., & Chang, N. (2005). Embodied construction grammar in simulation-based language understanding. İçinde *Constructional approaches to language* (ss. 147–190). John Benjamins Publishing Company.
- Brugman, C. (1981). *The story of over* [Yayımlanmamış doktora tezi]. University of California, Berkeley.
- Brugman, C., & Lakoff, G. (1988). Cognitive topology and lexical networks. İçinde S. L. Small, G. W. Cottrell & G. Adriaens (Ed.), *Lexical ambiguity resolution: Perspectives from psycholinguistics, neuropsychology, and artificial intelligence* (ss. 477–508). Morgan Kaufmann.
- Clausner, T., & Croft, W. (1999). Domains and image schemas. *Cognitive Linguistics*, 10, 1–31.
- Croft, W. (1993). The role of domains in the interpretation of metaphors and metonymies. *Cognitive Linguistics*, 4(4), 335–370.
- Croft, W. (2002). *Typology and universals*. Cambridge University Press.
- Croft, W. (2005). The Darwinization of linguistics. *Selection*, 3(1), 1–10.
- Croft, W., & Cruse, D. A. (2004). *Cognitive linguistics*. Cambridge University Press.
- Cuyckens, H. (1993). The Dutch spatial preposition “in”: A cognitive-semantic analysis. İçinde C. Zelinsky-Wibbelt (Ed.), *The semantics of prepositions: From mental processing to natural language processing* (ss. 27–72). De Gruyter Mouton.
- Cuyckens, H., & Zawada, B. (1997). Polysemy in cognitive linguistic. *Selected Papers from the Fifth International Cognitive Linguistics Association*, Amsterdam.

- Davidson, D. (2004). *Truth and predication*. Harvard University Press.
- Dirven, R. (1993). Dividing up physical and mental space into conceptual categories by means of English prepositions. İçinde C. Zelinsky-Wibbelt (Ed.), *The semantics of prepositions: From mental processing to natural language processing* (ss. 73–98). De Gruyter Mouton.
- Dodge, E., & Lakoff, G. (2008). Image schemas: From linguistic analysis to neural grounding. İçinde B. Hampe (Ed.), *From perception to meaning: Image schemas in cognitive linguistics* (ss. 57–92). De Gruyter Mouton.
- Drozdowicz, A. (1998). *A cognitive-semantic analysis of the English preposition in* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. University of Glasgow.
- Ediskun, H. (1999). *Türk dilbilgisi: Sesbilgisi-biçimbilgisi-cümlebilgisi* (6. baskı). Remzi Kitabevi.
- Evans, V. (2004). *The structure of time: Language, meaning and temporal cognition*. John Benjamins Publishing.
- Evans, V. (2007). *A glossary of cognitive linguistics*. Edinburgh University Press.
- Evans, V., & Green, M. (2006). *Cognitive linguistics: An introduction*. Edinburgh University Press.
- Evans, V., Bergen, B., & Zinken, J. (2007). The cognitive linguistics enterprise: An overview. İçinde V. Evans, B. Bergen & J. Zinken (Ed.), *The cognitive linguistics reader* (ss. 2–36). Equinox Publishing Ltd.
- Fauconnier, G. (1997). *Mappings in thought and language*. Cambridge University Press.
- Feist, M. I. (2000). *On in English: A study in linguistic conceptualization* [Doktora tezi]. Northwestern University.
- Goossens, L. (1990). Metaphonymy: The interaction of metaphor and metonymy in expressions for linguistic action. *Cognitive Linguistics*, 1, 323–342.
- Gündoğdu, A. E. (2024). Türkçede içinde ilgecinin çokanlamlılık görünümüleri: Bilişsel dilbilim çerçevesinde bir inceleme. *Dilbilim Araştırmaları Dergisi*, 35(1), 61–87.
- Hampe, B. (2005). Image schemas in cognitive linguistics: Introduction. İçinde B. Hampe (Der.), *From perception to meaning: Image schemas in cognitive linguistics* (ss. 1–15). De Gruyter Mouton.

Hawkins, B. W. (1984). *The semantics of English spatial prepositions* [Yayımlanmış doktora tezi, University of California, San Diego]. ProQuest Dissertations & Theses Global.

Hengirmen, M. (2006). *Türkçe temel dilbilgisi*. Engin Yayınevi.

Herskovits, A. (1986). *Language and spatial cognition: An interdisciplinary study of the prepositions in English*. Cambridge University Press.

Huerta, B. L. (2009). *The semantics of the Spanish prepositions en, a, and de: A cognitive approach* [Yayımlanmış doktora tezi]. State University of New York. ProQuest Dissertations & Theses Global.

Jan, H. (2018). *A cognitive linguistics approach to explaining the polysemy of 'alā and fī in Modern Standard Arabic* [Yayımlanmış doktora tezi]. Georgetown University. ProQuest Dissertations & Theses Global.

Johnson, M. (1987). *The body in the mind: The bodily basis of meaning, imagination, and reason*. University of Chicago Press.

Kalkan, U. (2006). Türkiye Türkçesinde *hal (durum) kavramı ve hal (durum) eklerinin işlevleri* [Yayımlanmamış doktora tezi]. Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Kang, Y. (2012). Cognitive linguistics approach to semantics of spatial relations in Korean [Yayımlanmış doktora tezi]. Georgetown University. ProQuest Dissertations and Theses Global.

Kay, P., & Fillmore, C. P. (1999). Grammatical constructions and linguistic generalization: The What's X Doing Y? construction. *Language*, 75, 1–33.

Ketrez, F. N. (2012). *A student grammar of Turkish*. Cambridge University Press.

Kilimci, A. (2017). Integrating cognitive linguistics insights into data-driven learning: Teaching vertical prepositions. *Journal of Language and Linguistic Studies*, 13(2), 681–719.

Korkmaz, Z. (1992). *Grammer terimleri sözlüğü*. Türk Dil Kurumu.

Kövecses, Z. (2010). *Metaphor: A practical introduction* (2. baskı). Oxford University Press.

Kövecses, Z., & Radden, G. (1998). Metonymy: Developing a cognitive linguistic view. *Cognitive Linguistics*, 9(1), 37–78.

Kreitzer, A. (1997). Multiple levels of schematization: A study in the conceptualization of space. *Cognitive Linguistics*, 8(4), 291–326.

- Lakoff, G. (1987). *Women, fire and dangerous things: What categories reveal about the mind*. University of Chicago Press.
- Lakoff, G. (1990). The invariance hypothesis: Is abstract reason based on image-schemas? *Cognitive Linguistics*, 1(1), 39–74.
- Lakoff, G., & Johnson, M. (1980). *Metaphors we live by*. University of Chicago Press.
- Lakoff, G., & Turner, M. (1989). *More than cool reason: A field guide to poetic metaphor*. University of Chicago Press.
- Langacker, R. W. (1976). Semantic representations and the linguistic relativity hypothesis. *Foundations of Language*, 14(3), 307–357.
- Langacker, R. W. (1987). *Foundations of cognitive grammar, Vol. I: Theoretical prerequisites*. Stanford University Press.
- Langacker, R. W. (1991). *Foundations of cognitive grammar, Vol. II: Descriptive application*. Stanford University Press.
- Langacker, R. W. (2002). Deixis and subjectivity. In F. Brisard (Ed.), *Grounding: The epistemic footing of deixis and reference* (pp. 1–28). Mouton de Gruyter.
- Langacker, R. W. (2008). *Cognitive grammar: A basic introduction*. Oxford University Press.
- Lee, D. (1998). A tour through through. *Journal of English Linguistics*, 26(4), 333–351.
- Lee, D. A. (2001). *Cognitive linguistics: An introduction*. Oxford University Press.
- Lewis, G. (2000). *Turkish grammar*. Oxford University Press.
- Lindner, S. (1981). *A lexico-semantic analysis of English verb-particle constructions with up and out* [Yayımlanmış doktora tezi]. University of California, San Diego. ProQuest Dissertations and Theses Global.
- Loebner, S., & Hooimeijer, F. (2013). *Understanding semantics*. Taylor & Francis Group.
- Mandler, J. M., & Pagán Cánovas, C. (2014). On defining image schemas. *Language and Cognition*, 6(4), 510–532.
- Murphy, M. L., & Koskela, A. (2010). *Key terms in semantics*. Continuum.
- Peña Cervel, M. S. (1999). Subsidiarity relationships between image-schemas: An approach to the force schema. *Journal of English Studies*, 1, 187–207.

- Peña, C. S. (2003). *Topology and cognition: What image-schemas reveal about the metaphorical language of emotions*. Lincom Europa.
- Radden, G. (2004). The metaphor TIME AS SPACE across languages. *Zeitschrift für Interkulturellen Fremdsprachenunterricht*, 8, 226–239.
- Rice, S. (1996). Prepositional prototypes. In M. Pütz & R. Dirven (Eds.), *The construal of space in language and thought* (pp. 135–166). De Gruyter.
- Rice, S. (1999). Aspects of prepositions and prepositional aspect. In L. de Stadler & C. Eyrych (Eds.), *Issues in cognitive linguistics: 1993 Proceedings of the International Cognitive Linguistics Conference*. De Gruyter.
- Rosch, E. H. (1973). Natural categories. *Cognitive Psychology*, 4(3), 328–350.
- Rosch, E., & Mervis, C. B. (1975). Family resemblances: Studies in the internal structure of categories. *Cognitive Psychology*, 7(4), 573–605.
- Saeed, J. I. (2016). *Semantics*. Wiley-Blackwell.
- Sandra, D., & Rice, S. (1995). Network analyses of prepositional meaning: Mirroring whose mind—the linguist’s or the language user’s? *Cognitive Linguistics*, 6(1), 89–130.
- Santibáñez, F. (2002). The object image-schema and other dependent schemas. *Atlantis*, 24(2), 183–201.
- Siyim Başarır, E. (2019). *Türkiye Türkçesi ve Urdu Dilinde Ad Durum Eklerinin Kurduğu Yapılar ve İşlevleri* [Yayımlanmamış doktora tezi]. Ankara Üniversitesi.
- Soylu, B., & Gündoğdu, A. E. (2024). Türkçede ayrılma durumu kodlamasında çokanlamlılık görünümleri: Bilişsel dilbilim çerçevesinde bir uygulama. *Dilbilim Araştırmaları Dergisi*, 35(2), 241–277.
- Sönmez, V., & Alacapınar, F. G. (2011). *Eğitimde araştırma yöntemleri*. Anı Yayıncılık.
- Şener, B. S. (2021). Yabancı dil öğretiminde bilişsel dilbilime genel bir bakış. *Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 12(1), 23–32.
- Talmy, L. (1972). *Semantic structures in English and Atsugewi* [Yayımlanmamış doktora tezi]. University of Hawaii.
- Talmy, L. (1975). Semantics and syntax of motion. In J. Kimball (Ed.), *Syntax and semantics: Vol. 4* (pp. 181–238). Academic Press.

- Talmy, L. (1978). Relation of grammar to cognition. In M. Shibatani (Ed.), *Syntax and semantics: Vol. 6. The grammar of causative constructions* (pp. 43–116). Academic Press.
- Talmy, L. (1983). How language structures space. In H. L. Pick & L. P. Acredolo (Eds.), *Spatial orientation: Theory, research and application* (pp. 225–282). Plenum Press.
- Talmy, L. (1988). Force dynamics in language and cognition. *Cognitive Science*, 12(1), 49–100.
- Talmy, L. (2000). *Toward a cognitive semantics: Vol. II. Typology and process in concept structuring*. The MIT Press.
- Tashakkori, A., & Creswell, J. W. (2007). Editorial: The new era of mixed methods. *Journal of Mixed Methods Research*, 1(1), 3–7.
- Taşören, O. (2022). Türkçe ve Japoncada durum eklerinin karşılaştırmalı analizi [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Marmara Üniversitesi.
- Taylor, J. R. (1995). *Linguistic categorization: Prototypes in linguistic theory*. Clarendon Press.
- Tomasello, M. (2003). *Constructing a language: A usage-based theory of language acquisition*. Harvard University Press.
- Turner, M. (1991). *Reading minds: The study of English in the age of cognitive science*. Princeton University Press.
- Türker, E. (2005). *Locative expressions in Korean and Turkish: A cognitive grammar approach* [Yayımlanmamış doktora tezi]. University of Hawai‘i at Mānoa.
- Tyler, A. (2012). Spatial language, polysemy, and cross-linguistic semantic mismatches: Cognitive linguistics insights into challenges for second language learners. *An Interdisciplinary Journal*, 12(4), 305–335.
- Tyler, A., & Evans, V. (2001). Reconsidering prepositional polysemy networks: The case of over. *Language*, 77(4), 724–765.
- Tyler, A., & Evans, V. (2003). *The semantics of English prepositions: Spatial scenes, embodied meaning, and cognition*. Cambridge University Press.
- Ungerer, F., & Schmid, H.-J. (2006). *An introduction to cognitive linguistics* (2nd ed.). Pearson Education.
- Vanparys, C. (1984). Methodology and analyses of the preposition in. *Cognitive Linguistics*, 5, 157–184.

Van Schaaik, G. (2020). *The Oxford Turkish grammar*. Oxford University Press.

Vandeloise, C. (1991). *Spatial prepositions: A case study from French*. University of Chicago Press.

Wittfeld, A. (2017). *Image schema verbs in Japanese: A cognitive linguistic analysis* [Yayımlanmamış doktora tezi]. Universität Heidelberg.

Wittgenstein, L. (1958). *Philosophical investigations*. Basil Blackwell.

Yıldırım, A., & Şimşek, H. (2021). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Seçkin Yayıncılık.



## ÇİZELGELER LİSTESİ

<b>Çizelge 2.1</b> İtalyanca küçültme eki örneği. ....	9
<b>Çizelge 2.2</b> Clausner ve Croft (1999) imge şemaları sınıflandırma önerisi. ....	25
<b>Çizelge 2.3</b> Mandler ve Pagán Cánovas (2014) uzamsal ilkeler listesi.....	26
<b>Çizelge 2.4</b> Grady (2005) tepki şemasına ilişkin örnekler.....	27
<b>Çizelge 2.5</b> İmge şemaları, tepki şemaları ve üst şemalar ilişkin örnek eşleşmeler. .	27
<b>Çizelge 2.6</b> Metonimik araç seçimini belirleyen bilişsel ve iletişimsel ilkeler (Kövecses & Radden, 2007: 357-359).....	53
<b>Çizelge 5.1</b> Uzamsal, arakesit, uzamdışı uzanımlar frekans değerleri. ....	72
<b>Çizelge 5.2</b> Metaforik alan uzanımı alt ulamları özellikleri ve örnekleri.....	77
<b>Çizelge 5.3</b> Düzey uzanımı imleyen türleri.....	103
<b>Çizelge 5.4</b> Metaforik alan uzanımı alt metaforları.....	104
<b>Çizelge 6.1</b> [-DA] biçimbiriminin uzamsal ve uzamdışı uzanımlarına yönelik dillerarası örnek sahneler .....	124

## ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 2.1 FİNCAN sınıfı (Evans ve Green, 2006). .....	8
Şekil 2.2 Göndergesel anlam ve temsili anlam. ....	11
Şekil 2.3 Sözlüksel anlam ve ansiklopedik anlam. ....	12
Şekil 2.4 Bilişsel dilbilgisi yaklaşımı. ....	13
Şekil 2.5 Perspektif parametresinde öznellik- nesnellik. ....	18
Şekil 2.6 Soyutlama parametresi örneklendirme. ....	19
Şekil 2.7 Brugman ve Lakoff'un (1988) over ilgeci anlambilimsel ağ gösterimi. ....	23
.....	23
Şekil 2.8 Peña (1999) YOL ve KUVVET şemaları hiyerarşik ilişkisi. ....	29
Şekil 2.9 Santibáñez (2002) NESNE şeması hiyerarşik düzenlemesi. ....	29
Şekil 2.10 KAPSAMA şeması. ....	31
Şekil 2.11 ZORLAMA şeması. ....	33
Şekil 2.2.12: ENGELLEME şeması. ....	34
Şekil 2.13 KARŞI KUVVET şeması. ....	34
Şekil 2.14 SAPTIRMA şeması. ....	34
Şekil 2.15 ENGELİN KALDIRILMASI şeması. ....	35
Şekil 2.16 YETKİNLİK şeması. ....	35
Şekil 2.17 ÇEKİM şeması. ....	35
Şekil 2.18 YOL şeması. ....	36
Şekil 2.19 BAĞ şeması. ....	37
Şekil 2.20 DÖNGÜ şeması. ....	38
Şekil 2.21 ÖLÇEK şeması. ....	39
Şekil 2.22 PARÇA- BÜTÜN şeması. ....	40
Şekil 2.23 DENGE şeması. ....	41
Şekil 2.24 Hawkins (1984) imleyen kurulumları. ....	44
Şekil 2.25 Hawkins (1984) sınır kurulumları. ....	46
Şekil 2.26 Metafor ve metonimi karşılaştırması (Evans ve Green, 2006; 313). ....	52
.....	52
Şekil 3.1 In ilgecinin uzanımlarının radyal ağ gösterimi (Dirven, 1993). ....	58
Şekil 3.2 IN-1 ulamının şematik yapısı (Drozdowicz, 1998). ....	61
Şekil 3.3 IN-1 ulamının şematik yapısı (Drozdowicz, 1998). ....	62
Şekil 3.4 <i>En</i> için öntür sahne (Huerta, 2009). ....	63
Şekil 3.5 <i>-eyse</i> sonekinin anlambilimsel ağı (Kang, 2012). ....	64
Şekil 3.6 <i>fi</i> ilgecinin anlambilimsel ağı (Jan, 2018). ....	65
Şekil 3.7 [-DAn] biçimbirimi çokanlamlılık modellemesi (Soylu ve Gündoğdu, 2024). ....	68
Şekil 5.1 Uzamsal uzanımlar, parametreler ve imge şemaları. ....	74
Şekil 5.2 Öntür uzanım şematik gösterimi. ....	75
Şekil 5.3 Öntür uzanımı dışında ilgeciyle kurulan sahneler için şematik gösterimi. ....	76
Şekil 5.4 Alan uzanımı şematik gösterimleri. ....	78
Şekil 5.5 Tanımsız uzanımı şematik gösterimi. ....	79
Şekil 5.6 Destek uzanımı şematik gösterimi. ....	81
Şekil 5.7 Yayılğan uzanımı şematik gösterimi. ....	82
Şekil 5.8 Etki alanı şematik gösterimi. ....	83
Şekil 5.9 Kaynaşma uzanımı şematik gösterimi. ....	84

<b>Şekil 5.10</b> Yol uzanımı şematik gösterimi. ....	85
<b>Şekil 6.1</b> <i>Sınırlılık, gözeneklilik, boyut ve öngörülemezlik parametreleri dağılımı.</i> ....	116
<b>Şekil 6.2</b> [-DA] biçimbirimi anlambilimsel ağı. ....	118

